

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZİYA ŞAKİR

TÜRKİYE YAHUDİLERİ



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.com>

Şakir
YAYINLARI



TÜRKİYE YAHUDİLERİ



Ocak 2011

TÜRKİYE YAHUDİLERİ / ZİYA ŞAKİR

Copyright© Akıl Fikir Yayınları - Şubat 2011

Bu kitabın tüm hakları Akıl Fikir Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilmek-sizin kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir yöntemle kopya edi-
lemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

YAYINCI: Akıl Fikir Yayınları

YAYINA HAZIRLAYAN: Tahsin Yıldırım

KAPAK TASARIMI: Akıl Fikir

İÇDÜZEN: Akıl Fikir

BASIM: Şubat 2011

AKIL FİKİR YAYINLARI

Alayköşkü Caddesi Küçük Sokak Civan Han Kat:1 No:3

Cağaloğlu - Fatih / İSTANBUL

Tel: 212 - 520 98 90 / 97 Fax: 212 - 527 06 77

e- posta: bilgi@akilfikiryayinlari.com

ISBN: 978-605-61954-2-6

BASIM ve CİLT: Şenyıldız Matbaacılık

Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No:3 kat 1

Topkapı / İstanbul - Tel: 0212 4834791

ZİYA ŞAKİR



TÜRKİYE YAHUDİLERİ



HAZIRLAYAN: TAHSİN YILDIRIM

AKIL FİKİR YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
DOĞUŞUNDAN GÜNÜMÜZE YAHUDİLİĞE GENEL BİR BAKIŞ	11
İSLAM VE YAHUDİ KAYNAKLARINA GÖRE	
YAHUDİLİĞİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ	13
KISACA HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE YAHUDİLİK	19
MEŞRUTİYET'İN İLANINA KADAR YAHUDİLİK VE YAHUDİ FELSEFESİ	21
YAHUDİLİKTE MİSTİSİZM VE SABETAY SEVİ OLAYI	
27	
SABETAY SEVİ SONRASI YAHUDİLİK	33
OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE HAHAMBAŞILIK MÜESSESESİ	
VE HAHAMBAŞILAR	
41	
TÜRKİYE YAHUDİLERİ ZİYA ŞAKİR	45
ÖNSÖZ	47
YAHUDİLİĞİN ESASLARI	49
HAZRET-İ MUSA	51
BÂBİL ESARETİ	53
İSRAİLOĞULLARININ ARZ-I MEV'UD'A YERLEŞMESİ	55
KUTSAL TOPRAKLARDAKİ YAHUDİLER	57
YAHUDİLERİN HAZRET-İ MUHAMMED'İ	61
ZEHİRLEME TEŞEBBÜSÜ OSMANLI	
ÖNCESİNDE YAHUDİLER	65
TÜRKİYE YAHUDİLERİ	69
ŞEYH BEDRETTİN SİMAVÎ	71
Torlak Kemal'in Faaliyetleri	71
OSMANLI DEVLETİNE İSYAN	75

İSYANDAN SONRA YAHUDİLER	77
YAHUDİLER İSTANBUL'DA NEREDE YAŞARLARDI	79
FATİH YAHUDİLERE İMTİYAZLAR VERDİ	81
FATİH İSTANBUL'A HANGİ YAHUDİLERİ YERLEŞTİRDİ	85
FATİH DEVRİNDE İSTANBUL YAHUDİLERİ	87
FATİH'İN YAHUDİ DOKTORU	91
OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ YAHUDİLER	93
İSPANYA'DA YAHUDİ GENÇLERİ DİRİ DİRİ ATEŞTE YAKILIYORDU	95
Avrupa'daki Yahudiler	96
SULTAN BAYAZIT VE YAHUDİLER	101
SULTAN SÜLEYMAN VE YAHUDİLER	105
SULTAN SÜLEYMAN'IN HUZURUNDA BİR YAHUDİ	109
OSMANLI SİYASETİNDE BİR YAHUDİ	113
SOKULLU, YAHUDİ YASEF NASİ'NİN NİHAYET NÜFUZUNU KIRABİLDİ	117
OSMANLI TİCARETİNDE YAHUDİLER	119
OSMANLI YAHUDİLERİNDE KIYAFET	123
KATOLİKLER, YAHUDİLERİN MEZARLIKLARINA	
HÜCUM EDEREK YIKIYORLARDI	127
YAHUDİLERİN MESKÛKÂTA (SİKKELERE)	
HİLE KARIŞTIRMALARI ÜZERİNE İSYANLAR BAŞ GÖSTERDİ	
131	
NURBANU SULTAN	135
KADINLAR SALTANATI	137
YAHUDİ KİRA KADINI SİPAHİLER PAŞA KAPISINDA KATLETTİLER	141
SELANİKLİ MUSTAFA EFENDİ'YE GÖRE KİRA'NIN FECİ AKİBETİ	145
YAHUDİ KİRA KADININ KATLİNDEN SONRA	149
YAHUDİLER VE RUMLAR ARASINDA BİR MESELE	153
TÜRKLER VE YAHUDİLER	155
OSMANLININ SON DÖNEMİNDE YAHUDİLER	159

SABATAY SEVİ	161
SABATAY SEVİ’NİN YETİŞMESİ	165
DİNSİZLİK VE AHLÂKSIZLIK İÇİNDE YÜZEN	
AVRUPA’DA “MESİH”İN GELMESİ BEKLENİYORDU	
169	
Sabatay Sevi’nin Evliliği	170
Sabatay Sevi’nin Fikirleri	171
Sabatay Sevi’nin İzmir’den Çıkışı	173
Sabatay Sevi İstanbul’da	173
Sabatay Sevi’nin Edirne’ye Götürülüşü	175
Sabatay Sevi’nin Rakibi	176
Sabatay Sevi’nin Sorgusu	178
Sabatay Sevi’nin Müslümanlığı Kabul Edişi	180
Sabatay Sevi’nin Vazettikleri	182
Sabatay Sevi’nin Ölümünden Sonra Dönmeler	183
Sabatay Sevi’nin Ölümünden Sonra Dünya Yahudileri	184
SULTAN ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİLER	187
SİYONİZM	
191	
EK YAHUDİ YURDU MESELESİ	
193	
ZİYA ŞAKİR HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ	199

SUNUŞ

Yahudiliğin bir takım temel özellikleri vardır. Bu özelliklerin en başında geleni, onun bir ahit dini olmasıdır. Tanrı, Yahudilerin atası Hz. İbrahim, İshak ve Yakup'la bir ahit yapmıştır. Bu ahit, İsrailoğullarının tanrının seçkin milleti olmasıyla ilgilidir. Tanrı, İsrailoğullarının atalarına, onların soylarını büyük bir millet haline getireceğini ve süt ve bal akan kutsal toprakları onlara vereceğini vadetmiştir. Tanrı, daha sonra bu vaadini Hz. Musa zamanında tekrarlamıştır. Bu yüzden Yahudilikte din ile milliyet iç içe girmiştir.

Yahudiliğin başka bir özelliği, kutsal bir toprakla kimikleştirilmesidir. Yahudilik, bütün kurum ve kurallarıyla ancak kutsal topraklarda yaşanabilir. Bu kutsal topraklar da Filistin'dir. Yahudiliğin diğer özellikleri ise mabet ve mesihçiliktir.

Tarihlerinde birçok acılara şahit olan Yahudiler için belki de en önemli kırılma İspanya'dan sürgünleridir. İspanya Kralı Aragonlu Ferdinand ile Kraliçe Kastilyalı İzabella 31 Mart 1492'de imzaladıkları “*Kovma Fermanı*” ile “*Krallık sınırları içinde yaşayan Yahudilerin, karılarının, çocuklarının ve hizmetkârlarının, yaşları ne olursa olsun... Katolikliği kabul etmelerini...*” istiyor, aksi halde “*... İyice düşündükten, salim kafa ile mütalaa ettikten sonra emrediyoruz ki krallığımızda yaşayan tüm Yahudiler kovulsun ve bir daha hiç dönmessinler ...*” diye buyuruyordu. Bir kısmı -kerhen de olsa- din değiştirirken, inançlarını ve geleneklerini feda etmektense evlerine, mallarına, ölülerine veda etmeyi yeğleyen çoğu Yahudi sığınabilecekleri bir yurt arıyordu. Birçok ülkenin bu göçmenleri topraklarına kabul etmeye yanaşmadıkları bir ortamda, Akdeniz'in diğer ucunda bir hükümdar; II. Beyazıt aniden vatan-sız kalmış bu insanlara bu insanları ülkesine davet edip kendilerine kucak açmıştır.

II. Beyazıt eyalet valileri ile sancakbeylerine gönderdiği bir fermanla “*... Yahudi göçmenleri geri çevirmek şöyle dursun hiçbir zorluk çıkarılmamasını, tam bir içtenlikle karşılanmalarını, aksine hareket ederek göçmenlere kötü muamele yapacakların veya en ufak bir zarara sebebiyet vereceklerin cezalandırılacağını ...*” bildirmiştir.

Günümüzde Türk Yahudilerinin sayısı 24 bin civarındadır. Yaklaşık 21 bini İstanbul'da, 2 bin kadarı İzmir'de diğerleri de Ankara, Bursa, Antakya, Adana,

Çanakkale ve Kırklareli’nde yaşamaktadır. Toplumun % 96 kadarı Sefarad kökenli olup, Aşkenaz sayısı ise bin civarındadır.

Türk insanı ile kaderi burada kesişen Yahudilerin Türk Yahudilerine dönüş serüveni ve Türklerin devlet ve toplum olarak üstün insanlık vasıflarının ve Türk Ulusunun insancıl yaklaşımının “İnsanlığa Örnek”liği ile “Türkiye Yahudileri” kitapta etraflıca anlatılmıştır.

Elinizdeki kitabı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Sayın Selim Okuyan’ın kitabının girişinden alınmıştır.¹ İlgili bölümü kullanmamıza izin veren Sayın Selim Okuyan’a teşekkür ediyoruz. Bu bölümde ayrıca Türkiye’deki hahambaşılarının listesi verilmiştir. İkinci bölümde Ziya Şakir tarafından kaleme alınan Millet mecmuasının 25 Eylül 1947 tarihli 86. sayısı ile 29 Ocak 1948 tarihli 104. sayıları arasında yayınlanan “Türkiye Yahudileri” başlıklı tefrika yer almaktadır. Bu yazının sonunda ise yine Ziya Şakir tarafından Büyük Doğu mecmuasında yayınlanan “Yahudi Yurdu Meselesi” başlıklı yazı eklenmiştir.

Eserin diline, imlasına ve yazarın kronolojik sıralamasına müdahale edilmemiştir. Anlamı bilinmeyen ya da açıklanma ihtiyacı duyulan kelime, kavram, yer ve şahıs adları gerek dipnotlarla gerekse köşeli parantezler içindeki açıklamalar ile izah edilmiştir. Metinde ikilemeler arasına virgül konulması ya da virgüllerle, bağlaçlarla uzun cümleler kurulması gibi anlamı ve

1 Selim Okuyan, Filistin’in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl, İstanbul, 2008.

anlatımı güçleştiren hatalar düzeltilmiştir. Kitapta tefrika metinde yer almayan bazı başlıksız yazılara başlıklar tarafımızdan konmuştur.

Kitabın kültür hayatımıza faydası en büyük temenimdir.

Tahsin Yıldırım

DOĞUŞUNDAN GÜNÜMÜZE YAHUDİLİĞE GENEL BİR BAKIŞ²

İlahi dinler, insanlığı huzur ve barışa ulaştırmak için gönderilmiştir. Yeryüzünde varlığını bu anlamda devam ettiren üç büyük din mevcuttur: İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik. Bu dinler içerisinde en eskisi Yahudiliktir. Sonra Hıristiyanlık, ardından da İslamiyet gelmektedir. Varlıkları İslamiyet'e göre, daha eski olan bu dinler, günümüze kadar yaşamış ve bu dinlerin mensupları dünyanın düzen ve değişiminde önemli denge unsurları olmuşlardır.

Yahudilik, bu dindeki inanca göre 5800 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Dindeki kurumsal yapı Hz. Musa'nın ortaya çıkmasıyla başlar. O'nun Sina Dağı'nda Tanrı ile yaptığı konuşmayla birlikte İsrail ulusu 10 Emir sembolizmiyle bir inanç sistemine kavuşmuştur. Bu sistemin temelini oluşturan kutsal metin Torah³ ulusun ilk kutsal kitabıdır.

2 Selim Okuyan, Filistin'in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl, İstanbul, 2008.

3 Sina'da Tanrı inancına Musa'ya beş kitap indirilmiştir. Bunların hepsine

İsrailoğullarının Mısır'dan çıkararak ikinci tapınağın yıkılışına kadar geçen sürede yaşadıkları bölge Filistin topraklarıdır. Ancak Romalıların tapınağı⁴ yok edişinin ardından İsrail kavmi, dünya üzerine dağılmıştır. Genellikle bu göç esnasında kuzeye giden ve Doğu Avrupa, Rusya, Ukrayna civarında yaşayan Yahudilere Aşkenaz; güneye, Akdeniz ve çevresine dağılan Yahudilere de Sefarad isimleri verilmiştir. Bunların dışında Yemen, Fas, Tunus bölgelerinde yaşayan ancak Aşkenaz olmayan Yahudiler de Sefarad olarak tanımlanmaktadır. Her grubun okuduğu dualarda ana tema, kaybedilen vatanlarına tekrar geri dönmenin gerçekleşme arzusudur. Bu yüzden Yahudilik, daima İsrailoğullarını dünya üzerinde yaşadıkları zulümlerden kurtararak ana vatanları İsrail'e götürecektir bir kurtarıcı Mesih fikrini taşımaktadır. İnanca göre -Mesih'e olan iman Yahudiliğin temel inançlarından biridir- Davut Peygamber soyundan gelecek bir kurtarıcı, dağılmış on iki Yahudi kabilesiyle beraber kaybolan on üçüncü Yahudi kabilesinin bireylerini toplayarak İsrail'e götürecektir ve orada büyük İsrail Krallığı'nı kuracaktır.⁵

birden Torah denir ki, yazılı Tevrat'ı oluştururlar.

4 İsrailoğullarını bir arada tutan en önemli unsurlardan biri sözü edilen tapınaktan bugüne dek kalan ve "Ağlama Duvarı" denilen bir parçadır.

5 Ilgaz Zorlu, "Sabetaycılık ve Yahudilik" Toplumsal Tarih, Mart 94, sayı 3, s. 54.

İSLAM VE YAHUDİ KAYNAKLARINA GÖRE YAHUDİLİĞİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ⁶

Eski çağlarda “Kenan Diyarı” olarak adlandırılan bugünkü Filistin’de çeşitli milletler yerleşmiştir. Genellikle buraya Sami(*Semitik*) ırktan olan milletlerin yerleştikleri görülmektedir. Bu bölgeye Filistinlilerden sonra İbraniler gelmişlerdir. Tek tanrıcı ilk büyük din olan Yahudiliğin kutsal metinleri Tevrat’tır. Bunun yanı sıra sözlü gelenekler Mişna ve Talmud da önemlidir. Yahudi tarihinin kaynakları Tevrat ve İncil’in birinci kısmını oluşturan Ahdi Atik’tir.⁷ Yahudilerin Filistin ile olan tarihi bağları Tevrat’a dayanmaktadır.

Yahudi kavminin başlangıcı İbranilerdir ve en önemli kişisi de Hz. İbrahim’dir. Mezopotamya’nın Harran şehrinden kalkarak Hz. İbrahim başkanlığında Yahudiler Kenan diyarına göç ettiler. Hz. İbrahim’in

6 Selim Okuyan, Filistin’in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl, İstanbul, 2008.

7 Ziya Uygur, Tarih Boyunca İhtilaller, Devrimler ve Siyonizm, İhya Yayınları, İstanbul, s. 152.

oğlu Yakup'un adı Tanrı tarafından İsrail olarak değiştirilmiş ve onun oğullarının adlarıyla anılan On iki Kabile de İsrailoğullarını oluşturmuştur. Bundan sonra İsrailoğulları Mısır'a göç etmişlerdir. Mısır Fıra-vunları Yahudilere eziyet etmeye başlayınca Mısır Fi-ravunu Merenotah zamanında Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan çıkmışlardır. Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışı kesin olmamakla birlikte M.Ö. 1250 tarihi tahmin edilmektedir.⁸

Yahudiler, köken itibariyle kendilerinin kutsal kitapları olan Tevrat'a dayanarak, İbrahim (Avraam) oğlu İshak'a (Yitshak) dayandığını iddia etmektedirler. Yahudilere göre ***"İshak, İbrahim'in karısı Sârâ'nın oğludur. Arapların baba İbrahim olmakla beraber, Sârâ'nın kölesi Hacer'den türediklerini söyleyerek onları köle çocuğu olmakla küçümser, babaları İbrahim (Avraam) olduğu halde onları kendilerinin dışında görürler. Kendilerini asil ve Yehova (Tanrı)'nın seçkin, imtiyazlı bir ırkı sayarlar."***⁹ Yine Yahudi kaynaklarına göre, ***"İsrail, Hz. Yakup (Yaakov)'un lakabıdır. Bilindiği gibi Hz. Yakup, Hz. İbrahim'in İshak'tan olma torunudur. Hz. Yakup'a, "Allah'ın kulu: Abdullah" ya da "seçilmiş kişi: Mustafa" anlamına gelen bu lakabın Allah tarafından verildiğine inanılır. İsrailoğulları, Hz. Yakup'un 12 oğlunun neslinden gelenlerin tümüne verilen addır. Hz. Yakup'un büyük atası Hz. İbrahim, Sümer'deki Ur şehrinden gelmiş ve***

8 Hikmet Tanyu, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, Bilge Yayınevi, İstanbul 1976, C. I , s. 22.

9 Dr. Abdurrahman Küçük, "Dönmeler ve Dönmelik Tarihi", tarihsiz, Ötüken Yayınları. s. 13.

Milat'tan yaklaşık 2200, Musa'dan 1000 yıl önce Filistin'e yerleşmiştir. İsrailoğullarından Mısır'a ilk yerleşen Hz. Yusuf (Yosef)'tur. Kardeşlerinin kıskançlık ve ihaneti sebebiyle Hz. Yusuf'un, esaretle başlayıp Mısır hükümetinde bakanlığa kadar varan serüveni sonucunda, Filistin'de çıkan bir kıtlık nedeniyle 70 kişilik bir kabileyle Mısır'a gelip yerleştiler.”¹⁰

Yahudiler, Ahdi Atik “Tevrat”ın rivayetlerini ve ayetlerini İslamiyet’ten farklı olarak yorumlamış ve böylece tarih sahnesindeki varlıklarını kutsal kaynaklarına dayandırdıkları halde bir takım tezatlarla ve yanlışlara düşmüşlerdir.

İslam kaynaklarına göre, Hz. İsmail ve İshak, Hz. İbrahim’in oğulları olup, babaları bir, anneleri ayrı olan kardeşlerdir. Kısas-ı Enbiya yazarı, Ahmet Cevdet Paşa’ya göre, Hz. İbrahim Sârâ’nın çocuğu olmadığından Hacer’le evlenmiş ve ondan Hz. İsmail olmuştur. Sârâ’nın bu duruma ziyade üzülməsi neticesinde Cenab-ı Hak merhamet ve inayeti ile ihtiyarlığında kendisine İshak’ı ihsan etmiştir. İsrailoğulları Kudüs’ün, İsmailoğulları da Mekke’nin korunması ve idaresini ele aldılar. Hz. İbrahim’in soyundan gelen bütün peygamberler Kudüs’ün muhafızı idiler. Bunlardan sadece İsmail, Mekke muhafızlığını elinde bulunduruyordu. Kudüs İsrailoğullarının, Kâbe de İsmailoğullarının kiblesi idi. İbadetlerinde buraya yöneliyorlardı.

Hz. İshak soyundan İsrailoğullarına birçok elçi

¹⁰ Mustafa İslamoğlu, İsrailoğullarından Ümmet-i Muhammed’e Yahudileşme Temayülü, İstanbul 1995, s.73.

gönderilmiş olmasına rağmen, Hz. İsmail soyundan son peygamber Hz. Muhammed vazifelendirilmiştir. Hz. İshak vefat edince, Filistin’de oğlu Hz. Yakup elçi olarak görevlendirildi ve babasının yurdu olan Filistin’de kaldı. Kur’ân-ı Kerim, Hz. İshak’ın özel hayatından bahsetmez. Oğlu Yakup’un hayatından ise, sadece oğlu Yusuf’u kaybedişi ve bu konuda başından geçenlerden bahseder.

Hz. Yakup’un on iki oğlu olur. Kur’ân’da İsrailoğullarının on iki kabile olduğundan (*A’raf* 160) söz edilir ki, her kabile Hz. Yakup’un bu oğullarından gelmedir.

Hz. Yusuf ise, İsrailoğulları içinde ilk önemli şahsiyettir. İsrailoğulların temelini teşkil eden Hz. Yakup ve onun on bir oğlunun Filistin’den Mısır’a gelip yerleşmeleri, Onun sayesinde olmuştur.”¹¹ İslami kaynaklara göre, köken olarak Yahudilerin varlığı, Hz. Musa’nın atası olan Hz. İbrahim’e bağlanmış, İsrailoğullarının tarihi de onunla başlamıştır.

“Yahudi” kelimesinin menşe itibariyle etimolojik izahı da, aynı Yahudilerin yeryüzündeki varlığına dair İslam ve Yahudi kaynaklarının farklı görüşlerine benzer bir paralellik göstermektedir. Yahudi kaynakları, bu kelimenin İshak oğlu Hz. Yakup’un en büyük oğlu olan “Yuda” veya “Yahuda”dan geldiğini, bu sebepten Hz. Yakup’un on iki oğlunun soyuna ad olarak “Yahudi” dendiğini belirtmektedir. Böylece, bu kavmin soyundan gelenlere hem İsrailoğulları, hem de doğal olarak Yahudi denmektedir. İslam kaynaklarına göre,

11 Kur’an’a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler, Dr. Necati Kara, İstanbul 1991, s. 87-88,

“İsrailiyyât, İsrailiyye kelimesinin çoğuludur. Yahudi kelimesi ise, ona göre daha genel bir anlam ifade etmektedir. Bu bakımdan her İsrailî Yahudi olduğu halde, her Yahudi İsrailî nesep sayılmaz.”¹²

Hız. Musa'nın İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmesi ile Yahudi tarihinde yeni bir dönem başlamış ve Allah tarafından kendilerini Firavun gibi bir zalimin elinden kurtaracak ve böylece talihlerini değiştirecek kurtarıcı bir nebi gönderilmiştir. ***“Toplumsal kader onları altta iken üste çıkarmış, Allah insanlık tarihinin sahnesine bu kez de İsrailoğullarını çıkararak denemeyi murat etmiştir. İsrailoğulları, çektikleri bunca acı ve işkenceye rağmen inançlarından taviz vermemenin karşılığını, insanlık içerisinde seçilmiş ümmet olma ödülüyle alıyordu.”***¹³ Fakat onlar, kendilerine gönderilen Hız. Musa ve Hız. Harun'a yaptıkları eziyetler neticesinde, Allah tarafından çeşitli bela ve musibetlere maruz kalacaklardır. Firavun ve ordusunun zulmünden kurtulan İsrailoğulları, kendilerine verilen nimetlerle yetinmeyip, her fırsatta daha fazlasını hile ve vurgunlarla elde etme yolunu seçmiş ve Allah'ın yasaklarına karşı gelmişler; Hız Musa ve ona inanların kurtuluşuna mukabil, onlar kırk yıl çeşitli sıkıntılara maruz bırakılmışlardır.

12 Abdurrahman Küçük, a.g.e. , s. 15.

13 Mustafa İslamoğlu, a.g.e , s.74.

KISACA HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE YAHUDİLİK¹⁴

Yahudiler, İslamiyet'in yayıldığı devirde ise, Arabistan'ın muhtelif yerlerinde yerleşmiş bulunuyorlardı. Daha çok ticaretle geçinmekle birlikte, kâhinlikle de uğraşıyorlardı. Mekke'ye sadece, ticaret için uğramışlar ve yerleşim yeri olarak da Mekke dışındaki belde ve şehirleri seçmişlerdir. Yahudi kâhinlerinin çoğu, Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmeden önce, bir peygamberin geleceğine dair işaret ve delilleri kutsal kitap ve suhûflardan¹⁵ çıkarmış, bir kısmı kendi kabilesine de açıklamıştır. Peygamberimizin Medine'ye hicreti sırasında, burada yoğun bir Yahudi kitlesi bulunmaktaydı. "Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin ilk günlerinden itibaren Yahudilerle Müslümanlar arasında ilişkiler başlamıştır. Hicretten hemen sonra hazırlanan sahi-

14 Selim Okuyan, Filistin'in Gölgesinde Abdulhamit ve Theodor Herzl, İstanbul, 2008.

15 Suhuf: Allah'ın, dört kutsal kitaptan başka Vahiy meleği Cebrail vasıtasıyla bazı peygamberlere gönderdiği sahifelere suhuf denir. Adem Peygambere 10, Şit Peygambere 50, İdris Peygambere 30, İbrahim Peygambere ise 10 suhuf verilmiştir.

fedede “Medine Vesikası” Hz. Peygamber, şehir-devletin bir başkanı olarak düşünülmüş, Yahudiler de Müslümanlarla birlikte bu vesikada yer almışlardır.”¹⁶ Gerek Hz. Peygamber ve gerekse halifeleri zamanında Yahudilerle ilişkiler, onların rahat ve huzurunu temine yönelik olmuştur. Fakat, Hicretin ilerleyen aylarında Yahudilerin fert bazında başlayan olumsuz ve tacize yönelik tavırları, zamanla kitlesel ve kabile boyutuna geçmiştir. Kaynukaoğulları ile başlayan bu süreç, diğer kabilelerle (*Nadîroğulları, Kureyzâoğulları*) devam etmiştir. Bu dönemde din ve yaşam özgürlükleri Hz. Peygamber tarafından garanti altına alındığı halde, tarih boyunca olduğu gibi, çeşitli bahanelerle yapılan anlaşmaları bozmuş ve Müslümanların aleyhine birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ayrıca, Hz. Peygamber’e birkaç defa suikast teşebbüsünde bulunmuş, sihir yapmış ve zehir vermeye teşebbüs etmişlerdir. Hz. Muhammed döneminde ve sonrasında Müslümanlar arasında fitne ve çatışma açısından birçok planın uygulayıcısı ve planlayıcısı olan San’alî (*Yemen*) Yahudi Abdullah b. Sebe, bulunduğu döneme damgasını vurmuş ve Müslümanları aleyhine tertip edilen faaliyetlerin baş mimarı olmuştur. Sadece Abdullah b. Sebe ve etrafında cereyan eden hadiseler bile, Yahudilerin bu dönemde ne kadar önemli olayların içinde bulunduklarının bir göstergesidir. Genel olarak bu dönemde, Hz. Peygamber tarafından Yahudilerin can ve mal güvenliği koruma altına alınmış ve huzur içinde bir dönem geçirmişlerdir.

¹⁶ Nuh Arslantaş, “Emeviler Döneminde Yahudiler”, İstanbul, 2005, s. 40.

MEŞRUTİYET'İN İLANINA KADAR YAHUDİLİK VE YAHUDİ FELSEFESİ¹⁷

Yahudilerin Avrupa'dan kovulması ile ilgili olarak ilk fermanın yayınlandığı ülke İngiltere'dir.¹⁸ Yahudiler, Batı Avrupa'dan kovulmalarının başlangıcına kadar dünyanın çeşitli ve değişik coğrafyalarında yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Sasânî ve Bizans hâkimiyetinde zulüm ve işkenceyle yaşayan Yahudiler, Emeviler döneminde daha rahat bir yaşam sürmüş ve kendilerine birtakım sosyal haklar tanınmıştır. Bununla birlikte, "Avrupa'daki Yahudilerin tarihi, zincirleme bir sürgün etme, yağma, katliam ve öldürmeler dizisi olur. Bunlar M.S. I. binde tek tek olaylar halinde vuku bulur ki; buna bir sükûn devri denilebilir. Böyle olmasına rağmen, 613'te Yahudiler İspanya'dan, 629'da Fransa'dan çıkarılırlar. Asıl azap ve işkenceler devri, Yahudiler için II. bindir."¹⁹

17 Selim Okuyan, Filistin'in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl, İstanbul, 2008.

18 Yusuf Besalel, Yahudi Tarihi, İstanbul 2003, s.79.

19 Abdurrahman Küçük, a.g.e. , s. 56.

Yahudilerin, Kral Edward I'in 1290 yılında aldığı kararla İngiltere'de başlayan Avrupa'dan kovulma serüveni, sırası ile Fransa, Macaristan, Avusturya, İtalya, Varşova, İspanya, Litvanya'da devam etmiştir.²⁰ Avrupa'da Yahudilere yönelik giderek artan baskı ve zulümler karşısında bir kısmı din değiştirerek Hristiyanlığı seçmiş, bir kısmı da bir müddet sonra zorunlu tehciye tabi tutulmuşlardır. Orta Çağ'daki Yahudiler, Hristiyan dünyası tarafından, adeta bir yok etme ve insan kıyımına maruz kalmışlardır. Özellikle **“uzun asırlardan beri yaşadıkları İspanya yarımadasında yaşayan Yahudiler, halktan, memurlardan, krallar vs.den zulüm görmüş ve sürekli bir işkence altında yaşamışlardır. Senelerce tahammül ettikleri zulüm ve işkenceye, bir gün artık tahammül edemeyerek isyan etmiş ve bu isyanın cezasını daha ağır bir şekilde ödemişlerdir. Katolikler, Yahudileri din değiştirmeye ve kızlarını Hristiyan'la evlenmeye mecbur etmişlerdir.”**²¹ Yahudiliklerini itiraf etmekte ısrar edenler ise, resmi makamlara teslim edilmiş. Bu makamlar, yakaladıkları kişileri “sırığa bağlayıp yakarak” idam cezasını uygulamışlardır. Bu idamlar, topluluk önünde **“Auto-de-fé”** (iman gösterisi) töreni şeklinde icra edilmekteydi. Bazıları da, Engizisyon Mahkemelerinden geçirilerek diri diri yakılmış ve kılıçtan geçirilmişlerdir.²² 1391'de birçok Yahudi cemaatini yok eden şiddet olaylarıyla Engizisyon Mah-

20 Kronoloji için bkz. Yusuf Besalel, Kronolojik Yahudi Tarihi (Bölümü), s. 18-29.

21 Abdurrahman Küçük, a.g.e. , s. 57.

22 Yusuf Besalel, a. g. e. , s. 81-82.

kemeleri ivme kazanmış, bu arada dinleri değiştirilen Yahudiler, konverso(*dönme*) olarak gizlice dinlerini sürdürmüş ve bulundukları imparatorluklarda önemli mevkilere getirilmişlerdir.²³

Engizisyon, Portekiz’de 1821’de ve İspanya’da 1834’te yürürlükten kaldırılınca dek yüz binlerce kişiyi mahkûm etti ve on binlerce “kâfir” yakılarak idam edildiler. Bu şekilde idama mahkûm olanlar, “sanben-tino” adında üzerinde siyah haçlar çizilmiş sarı çuval şeklinde giysiler ve uzun külahlar giyerlerdi. Bu dönemden kalma resimlerde bu konular da işlenmiştir.

31 Mart 1492’de²⁴ İspanya’daki son İslam toprağı olan Grenada’nın (*Gırnata’nın*) Hristiyanlar tarafından ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra, Kral Ferdinand ve Kraliçe İzabella’nın emirnameleriyle Yahudilerin üç ay içinde Hristiyan olması veya ülkeyi terk etmesi emredildi.²⁵ Bu şekilde tehciire tabi tutulan Yahudiler, uzun zamandır yaşadıkları vatanlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Vatanlarından tehcir edildikten sonra İspanya, Portekiz, Lehistan, Almanya ve Rusya vs. de bir müddet ikamet etmişlerdir. Onların da tehcir siyasetine başvurmalarıyla, Anadolu ve Rumeli’ye gelmişler, Osmanlılar da bu yerleri fethet-

23 Yusuf Besalel, Osmanlı ve Türk Yahudileri, İstanbul 2004, (Genişletilmiş 2. Baskı), s. 24,

24 31 Mart 1492 tarihi ilginç bazı rastlantılara denk gelmektedir: 31 Mart günü, bize Sultan II. Abülhamid’in 33 yıllık saltanatının sonunu getirecek olan 31 Mart Olayı’nı (13 Nisan 1909) hatırlatmaktadır, işin ilginç tarafı bu olayın meydana gelmesinde bazı tarihçilere göre, Yahudilerin parmağı da azımsanmayacak derecede çoktur; 1492 senesi ise, kimi tarihçilere göre, sömürgeciliğin başlangıç tarihidir!

25 Yusuf Besalel, Yahudi Tarihi, s. 82.

tiklerinde yoğun Yahudi gruplarıyla karşılaşmışlardır.²⁶ Yahudilerin Osmanlı topraklarındaki iskân süreçleri ise, Yıldırım Beyazıt dönemine rastlamaktadır. Engizisyon Mahkemelerinin işkencelerinden kaçan Yahudiler, araştırmaları sonucunda dünyada rahat yaşamak adına en huzurlu kara parçasının Anadolu'da olduğunu öğrenmiş ve dağınık halde bulunan Yahudi grupları buraya yönelmişlerdir. 1394'te Fransa'dan çıkarılan Yahudiler, Yıldırım Beyazıt'ın merhametine iltica edip Edirne'ye yerleşmişlerdir. Fakat asıl muhacir kafilesi olarak Yahudiler, 1492'den sonra gelmeye başlamışlardır. Türkiye'ye gelen Yahudiler, II. Beyazıt'ın emriyle İstanbul ve Selanik'e yerleştirilmişlerdir.²⁷

İspanya Yahudilerine Türkiye kapılarını açan II. Beyazıt, bunların bir kısmını da Osmanlı topraklarına tabi olan Sakız Adası'na yerleştirmiştir. Bu yerleşim diğer Yahudilerin, Anadolu topraklarına karşı ilgisini artırmış ve kurtuluş ve huzur adresi olarak Türkiye'yi seçmişlerdir. Museviler, Türkiye'ye geldikleri vakit sahil olmayan Bursa, Edirne gibi mühim şehirlerde Musevi cemaatleri mevcut olup, eski lisanları Yunanca idi. Fakat İspanyol unsurunun oralarda yerleşmesi üzerine, bu cemaatler dahi zamanla İspanyollaşmışlardır. İspanya'dan ve bilahare İtalya ve Portekiz'den Türkiye'nin büyük merkezlerine gelen Museviler, mürur-ı zamanla (*zamanın geçmesiyle*) kendilerine mahsus mahalleler teşkil ederek, oralarda gruplar halinde yaşamışlar ve lisanlarıyla örf ve âdâtını muhafa-

26 Abdurrahman Küçük, a.g.e. , s. 57.

27 Abdurrahman Küçük, a.g.e, s. 58.

za etmişlerdir. İspanyol Musevileri ekseriyet itibariyle ticaret ile iştigal ettiklerinden ticaretlerine yeni mahreçler bulmak için, Musevi kesafatları(*yoğunluğu*) çok olan İstanbul, Edirne, Selanik, İzmir, Bursa, Rodos gibi yerlerin Musevileri bu şehirlerin civarına gitmişler ve mürur-ı zaman ile küçük küçük yeni cemaatler teşkil etmeye muvaffak olmuşlardır.²⁸ Dolayısıyla, Osmanlı kültür hayatına da birtakım katkılar yapmış oldukları da bir gerçektir. Bu katkıların sayılabilecek ilk alanı, tıp alanında olan çağdaş gelişmelerin Osmanlı ülkesine taşınması ve 1727 tarihiyle başlatılan Osmanlı Devleti'ndeki ilk matbaanın faaliyete geçme aşamasının, aslında 13 Aralık 1493 tarihinde Yahudiler eliyle Osmanlı sınırlarına girmiş olmasıdır. Bu tarihte David ve Samuel İbn Nahmias kardeşler İstanbul'da bir matbaa kurmuşlar ve Sefarad olan bu Yahudiler, henüz İstanbul'a geleli bir yıl bile olmamışken bu matbaayı açmışlardır. İlk bastıkları kitap ise, Yakup ben Asher'in Arba'ah Turim adlı eseridir. Bu matbaanın ardından ilk Ermeni matbaası 74 yıl sonra, ilk Rum matbaası 134 yıl sonra, Türkçe ilk basımevinin kuruluşu ise, bu tarihten 234 yıl sonradır.²⁹ Sonuçta, Osmanlı topraklarında ilk matbaa, ticaret sahasında etkin olan Yahudiler tarafından kurulmuştur. Bu iddiayı, yakın tarih Yahudi araştırmacıları da, eserlerinde ısrarla dile getirmişlerdir.

28 Avram Galanti, "Türklük İncelemeleri", Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 186.

29 Naim Güler, a.g.e., s. 124.

YAHUDİLİKTE MİSTİSİZM VE SABETAY SEVİ OLAYI³⁰

Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bu tarihten itibaren her bakımdan huzur ve güven içinde özellikle 16.yüzyılda altın çağlarını yaşayan Osmanlı Yahudileri, devletin duraklamasına paralel olarak ekonomik ve kültürel anlamda sıkıntı çekmeye başlamışlardır. İspanya ve Portekiz'de Engizisyon dönemleri, Yahudilerin bunlardan kaçarak sığındıkları diğer Avrupa ülkelerinde gördükleri kötü muamele, 1648'de Polonya'da maruz kaldıkları korkunç Kmielnitzki pogromu (*Yahudi soykırımı*), Polonya-Rusya savaşları arasında gördükleri baskılar; öte yandan 16. yüzyıl "Safed Kabala Ekolü"nün yaydığı mistik fikirler; ekonomik ve kültürel gerilemenin ezikliği, Yahudileri bir Kurtarıcı (*Mesih*) beklentisi içine it-

30 Selim Okuyan, Filistin'in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl, İstanbul, 2008.

meye başlamıştır. Bu ortamda İzmir’de Mora’dan göç eden ve Aşkenaz olduğu söylenen Sabetay Sevi (1626-1676) Mesih olduğunu iddia ederek³¹ Yahudi tarihinde farklı bir sayfa açılmasına sebep olmuştur. Esasen 17. yüzyıl her bakımdan Sefarad³² Yahudilerinin yaşamalarında çok ayrı bir öneme sahiptir. Orta Çağ boyunca çeşitli işkencelere maruz kalan Yahudiler, bu baskılar sonucunda içine kapanık bireylerin hâkim olduğu bir topluluk haline gelmişler. Mevcut olduğu toplumlarda baskı karşısında, din değiştirme temayülünü gösterip, aslında kendi dinlerine sadık kalmaları bu içe kapanıklığın bir göstergesidir. Onların hayatında her zaman bir gizem ve bu gizeme bağlı kutsiyet içeren bir mistik eğilim hep var olmuştur. Özellikle, “Akdeniz ve çevre ülke Yahudilerinin (*Sefaradların*) anonim eseri olan kabala” benzeri mistik akımlar, mahiyeti pek belli olmayan ve Yahudilerin dışı kapalı iç dünyalarının belirsizliğini yansıtan bu tarz eğilimleri temsil eder. Aynı değerlendirmeyi Yahudilikteki Maşiah(*Mesih-kurtarıcı*) anlayışı için de yapmak mümkündür.

1600’lerde Safed’de yaşayan büyük Yahudi mistiği Isac Luria’nın³³ çabalarıyla etki kazanan ve Kabala ile

31 YusufBesalel, Osmanlı ve Türk Yahudileri, s. 41.

32 Yahudi Cemaatleri, küçük gruplar hariç olmak kaydıyla iki ana topluluktan oluşmaktadır: Akdeniz ve civarında yaşayan Sefaradlarla, Doğu ve Orta Avrupa’da yaşayan Aşkenazlar. Yahudilerin 17. yüzyılına damgasını vuran Sabetay Sevi’nin Aşkenaz koluna mensup olduğu söylenmektedir.

33 “Safed Aslanı olarak da tanınan ve Safed ekolünün kurucusu olan İzak Luria Aşkenazi, yalnız yaşadığı dönemi değil, kendinden sonra gelen doktrinleri de etkilemiş olan büyük Kabalistti. Kabalcı teoriye Mesih inancını sokmuş ve kimi tarihçilere göre de ölümü sonrasında da Sabetayizmin doğmasına yol açmıştır.”

somutlaşan mistik akım ve onun beraberinde getirdiği Kurtarıcı Mesih düşüncesi bu bunalımlı dönemde adeta kendisine sıkı sıkıya bağlanılan bir kurtuluş işareti sayıldı.³⁴ Yahudileri böyle bir arayışa iten sebeplerin başında Osmanlı Yahudileri hariç diğer Orta Avrupa bölgelerindeki baskılardan gelen şiddetli bir bunalım dönemidir. Yahudilerin ikinci tapınak sonrasında yurtsuz kalarak sürekli soykırımla geçirdikleri azınlık yaşantıları onların ebedi kurtuluş ve kurtarıcı düşüncesini taşımalarına yol açmıştır. Bu süreçte “Kurtarıcı Mesih” figürü karşımıza çıkmaktadır. İnanişe göre, David’in soyundan gelecek olan Mesih, İsrail’in ön üç kabilesini toplayarak Siyon’a götürecektir, orada bir dini krallık kuracaktır.³⁵ İşte tam bu aşamada, Yahudi inancının önemli bir inanış felsefesi olan Mesih fikri, 17. yüzyılda Sabetay Sevi ile ciddi bir ivme kazanmış ve bir çeşit aksiyon aşamasına geçmiştir. Sabetay Sevi, yaşadığı dönemde kendisini kurtarıcı olarak ilan etmiş ve bu yolda Kabala’yı esas almıştır. Ayrıca, Kabalizmin teorilerini içeren en önemli kitapları olan Zahor’un, en büyük üstadı olarak Yahudilik tarihine damgasını vurmuştur. Bu açıdan Sabetay Sevi, kendisinden sonra gelen Yahudi cemaatlerinin takip ettiği bir teorisyen ve mistik bir mürşit konumundadır.

Dine karşı duyduğu merak sayesinde daha 15 yaşındayken Tevrat ve Talmud’u ezbere bilen, Kabala ve Zohar’ı inceleyen, güçlü bir hitabet sahibi olan ve çile dolu bir hayat yaşamaya kendini adayan Sabetay

34 İlğaz Zorlu, “Kabalanın Mistik Dünyasında Kısa Bir Yolculuk, Toplumsal Tarih,Ağustos 95, sayı 20, s. 46-47.

35 Aynı yazı, s. 47.

Sevi, 22 yaşlarındayken İzmir’de ısrarla Mesih olduğunu söylemeye başladı. Bütün ikazlar sonuç vermeyince 1651’de İzmir’den kovuldu. Kendini anlatmak için gittiği Selanik ve İstanbul’da aynı nedenlerden ötürü barınamayan Sevi, 1662’de Kudüs’e gitmeye karar verdi. 1664’te Sara adlı genç bir kızla evlendi. Daha sonra Gazze kentinde Natan adından bir genç tarafından Mesih ilan edildi. Sevi, hahamların tepkisi üzerine Kudüs’ten kovulduysa da gittiği İzmir’de hahamları saf dışı bırakmayı başardı. Artan şikâyetler üzerine tutuklandı ve 1666’da Sultan IV. Mehmed’in Sadrazam Kaymakamı Mustafa Paşa’nın huzuruna çıkarılarak sorguya çekildi ve bir mucize gerçekleştirmediği takdirde idam edileceği kendisine söylendi. Bunun üzerine Müslümanlığı seçti ve Mehmet Efendi adını aldı, kendisine maaş bağlandı. Bu olay, bazı Yahudiler tarafından düş kırıklığına sebep oldu. Öte yandan Sabetay Sevi’nin eşi, iki kardeşi, oğlu ve birçok müridi aynı yolu izleyerek Müslüman oldular. Ancak hem Müslüman hem de Yahudi gibi davranışları içinde olması üzerine Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından Arnavutluk’taki Berat kasabasına sürüldü ve orada öldü.³⁶ Sabetay Sevi’nin din değiştirerek İslamiyet’i kabul etmesi sonrasında, onunla beraber aynı yolu takip eden iki yüz aile görünüş itibarıyla de olsa, İslami gruplarla yakınlaşma yolunu seçmişti. Bu din değişimi ile de Yahudi ve dünya terminolojisine “**dönme**” kavramı girmiştir. Sabetay Sevi, Divan huzurunda Müslüman olup “Mehmet” ismini aldıktan sonra; Müslüman gö-

36 YusufBesalel, Osmanlı ve Türk Yahudileri, s. 41-42.

rünüşü altında Musevî inançlarını devam ettirmiş ve kendisiyle beraber Müslüman olan taraftarları, onun ölümünden sonra da aynı minval üzere hareket etmişlerdir. İşte o günden beri, zahiren (*görünüşte*) Müslüman, batında(*içte*) Yahudi olan bu topluluk **“Dönme”** olarak adlandırılmıştır.³⁷ Yalnız Osmanlı toplumunda değil, hemen hemen tüm Avrupa ve Asya Yahudi cemaatlerinde derin etkiler bırakan Sabetaycı akım temel olarak “benzet-benzeme” prensibinden hareketle egemen sınıfların olası baskılarından kurtulmayı başarmıştır.³⁸ Bu paralelde Yahudilerin aynı coğrafyada bulunma açısından, Osmanlıdaki tarikat geleneğine ait Melamilik vb. gibi birtakım tasavvufî hareketlerle yakın temas halinde olmaları doğal olmakla birlikte, Doğunun kendine has ritüelleriyle Yahudi mistizmindeki gizem arayışının örtüşmesi olarak değerlendirilebilir. Bazı tarihçiler tarafından söylenen, aynı asırda yaşamış olan Niyazi Mısırî- Sabetay Sevi’nin Edirne ve İstanbul’da görüşmüş oldukları iddiası, kaynakları bakımından zayıf olmakla beraber, bu yakınlaşmanın bir ifadesi olarak ele alınabilir.

Sabetay Sevi’nin ardından değişik kollar ve cemaatler teşekkül etmiş ve Sabetaycılık varlığını devam ettirmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde ise belli başlı Yahudi yerleşim merkezlerinde özerk hahambaşılar bulunmuştur. İstanbul’da bu yüzyılda 7 hahambaşı görev yapmıştır. Bu yüzyılda da Osmanlı Yahudilerinin Müslüman ahali ile istisnai vakalar haricinde ilişkisi

37 Abdurrahman Küçük, a.g.e. , s. 227.

38 Ilgaz Zorlu, “Sabetaycılık ve Osmanlı Mistizmi”, Toplumsal Tarih, Ekim 94, sayı 10, s. 22.

olumlu olmuştur. 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar (1792-1920) 9 sultan hüküm sürmüş, gerek kaybedilen savaş sonunda imzalanan antlaşmalarla, gerekse bazı Avrupa devletlerinin kışkırtmasının da etkisiyle Hristiyan tabeanın ayaklanması neticesinde imparatorluk giderek küçülmüştür.³⁹

39 Yusuf Besalel, Osmanlı ve Türk Yahudileri, s. 44-46.

SABETAY SEVİ SONRASI YAHUDİLİK⁴⁰

18. yüzyılda Yahudiler, Osmanlı sınırları içerisinde durgun ve pasif bir hayat sürmüştü, siyasi ve ekonomik alandaki girmişleri ferdi teşebbüslerle sınırlı kalmıştı. Tanzimat'ın ilanına kadar gayr-i Müslimlerin ve Yahudilerin statülerinde bir değişiklik olmamış, belli kısıtlamalara ve vergilere tabi olmaya devam etmişlerdir. Bu kısıtlamalara rağmen Yahudiler ve gayr-i Müslimler Osmanlı Devleti'nin hoşgörü şemsiyesi altında dini ibadetlerinde son derece özgür yaşamışlar ve hatta kısıtlamalara karşın, sinagog inşa edebilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Batıya yüzünü çevirmesi anlamına gelen Tanzimat Fermanı ile (3 Kasım 1839) gayr-i Müslimlerin statüsünde köklü değişikliklere imkân tanınmış; siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta ciddi imtiyazlar kazanmalarına sebep olmuştur. Gülhane'de resmi erkânla birlikte hahambaşı ve Yahudi cemaati temsilcileri hazır bulunmuş

40 Selim Okuyan, Filistin'in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl, İstanbul, 2008.

ve tarihin Osmanlı kaderinde yaptığı bu köklü değişime şahit olmuşlardır. Can, şeref, mülkiyet güvenliği, vergilendirme eşitliği, askerlik yaşı ve süresi gibi modern hukuk ilkelerinin esas olacağı belirtilen Ferman ile din ve mezhep farkı gözetmeksizin istisnasız tüm tebaanın kanunlar önünde eşitliği açıklanmış ve bu durum sadrazam tarafından Yahudi ve Hristiyan ruhani liderlerine de tekrar açıklanmıştır.⁴¹ Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti kadar, Osmanlı'da bulunan gayr-i Müslim ve Yahudilerin hayatında da köklü değişimin başlangıcı olmuştur. Fakat bu değişim Osmanlı Devleti'nin aleyhine, gayr-i Müslim ve Yahudilerin lehine bir gelişim göstermiştir. Gerek 1839, gerekse 1856 metinlerinde söz konusu olan; Hristiyanların eşitliği ve hakkıdır. Yahudiler de gayr-i Müslim oldukları için Tanzimat'ın yeniliklerinden yararlanmışlardır. Ayrıca, devlet Hristiyan ve Yahudilere karşı laik bir görünüm kazanmıştır. Zımni(*gizli*) statü, böylece hukuken ilk kez sona ermekteydi.⁴²

Bu dönemde Avrupa ülkelerinin çoğunda Yahudi düşmanlığı sürüyordu. Osmanlı ülkelerindeki Hristiyan azınlıkların da Yahudilere karşı tutumu olumsuzdu. Örneğin 1821'de Fener'de Rum Patriği asılarak idam edilince, infazı gerçekleştiren Benderli Ali Paşa oraya merak dürtüsü ile gelmiş Yahudilere seslenerek cesedin denize atılması için yardım etmelerini buyurunca; emri yerine getiren üç Yahudi gencinin bu davranışı, Rumların Mora'da 5.000 Yahudi'yi katlet-

41 A.g.e. , s. 48.

42 A.g.e. , s. 49.

mesiyle sonuçlanmıştır.⁴³ Bu yüzyılda Yahudilere karşı yoğun bir karalama ve **“kan iftirası”** kampanyası başlatılmış, bu da Yahudi basınının doğmasına sebep olmuştur. İstanbul’da ilk gerçek gazete olarak nitelendirilebilecek yayın ise, 1860’daki Yehezkiel Gabay’ın kurduğu ve editörlüğünü yaptığı (1841-1866) El Jurnal İsrâélit’tir.⁴⁴ ***Tanzimat döneminde, Osmanlı Yahudilerinin kültürel ve sosyal hayatında meydana gelen en önemli değişim belki de Yahudilerin Türkçeyi öğrenme ve Türkçe aracılığıyla Türk kültürüyle daha fazla kaynaşma sürecine kitlesel olarak girmeleridir.*** Aynı yıl içerisinde Osmanlı’da yetişecek birçok Yahudi aydınının eğitim görmesini sağlayacak ***Alliance Israélite Universelle (Evrensel Yahudi İttifakı)*** adlı okullar zincirinin kurucusu olacak cemiyet kurulmuştur.⁴⁵ Fransa’daki varlıklı, orta ve yüksek burjuvaziye mensup Yahudilerin önce Kuzey Afrika, daha sonra da Ortadoğu’daki Yahudilere Fransız tipi bir modern eğitimi götürmek için 1860’da kurdukları⁴⁶ AIU’nin kurduğu okullar zincirinin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki ilk halkaları Bağdat ve Şam’da açılmış, bu okullar daha sonra Volos, Edirne, Selanik, İzmir, İstanbul’un değişik semtleri, özetle Kavala’dan Safed’e, Üsküp’ten Kudüs’e, Manastır’dan Basra’ya çe-

43 A.g.e. , s. 50.

44 Naim Güleriyüz, Türk Yahudileri Tarihi I, İstanbul 1993, s. 190.

45 Hakan Alkan, 500 Yıllık Serüven Belgelerle Türkiye Yahudileri I, Günce Yayıncılık, Ankara 2000, s.102.

46 Aykut Kansu, “Türkiye’deki Yahudilerinin Eğitiminde Modernleşme ya da Alliance Okullarının Türkiye’deki İşlevi” (Kitap Tanıtımı) Toplumsal Tarih, Ocak 98, sayı 49, s. 61. / Ayrıntılı bilgi için bkz., Aron Rodrigue “Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması: “Alliance Okulları” 1860-1925, çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997.

şitli yerleşim merkezlerinde kurulmuştur.⁴⁷ Daha sonra bu kuruluş, Osmanlı Yahudilerinin modernleşme, aydınlanma sürecinin en güçlü kurumu olmuştur.⁴⁸

Nihayet, Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonraki süreç, Osmanlı'da Meşrutiyet taraftarı olan Paşaların ve birtakım aydınların etkin rolüyle bir padişahın (*Abdülaziz*) ölmesine/öldürülmesine(?) ve yerine gelen padişahın (*V. Murad*) kısa süre içinde tahttan indirilerek II. Abdülhamid'in tahta çıkışına sahne olmuştur. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Yahudi toplumu yönetimle herhangi bir sürtüşmeye girmediği gibi, önemli gelişmeler de göstermiştir. Yahudi gençleri "Alliance Israélite Universelle"nin⁴⁹ açtığı okullarda eğitim görerek birçok alandaki geri kalmışlıklarından kurtulmaya başlamışlardır. Birçok Yahudi kamu görevlerinde yer almış ve bu dönem boyunca da Osmanlı topraklarına büyük bir Yahudi göçü olmuştur. 1844'te 150.000 olan Yahudi nüfus, 1893'te 184.000'e, 1907'de 253.000'e yükselmiştir. Ayrıca Filistin'deki Yahudilerin sayısı 1882 ile 1908⁵⁰ arasındaki dönemde 3 kat artmış, 36 yerleşim birimi kurulmuştur. Osmanlı Devleti, Yahudileri yalnız kendi sınırları dâhilinde değil, dışında da koruma politikası izlemiştir.⁵¹

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim cemaatlerin eği-

47 Naim Güler, a.g.e , s. 209.

48 Hakan Alkan, a.g.e. , s. 100.

49 Cumhuriyet'in ilanı ve milli bir eğitim sisteminin yerleşmesi ile birlikte, bu okulların (AIU) Fransa'daki genel merkez ile bağları kopmuş ve okullar doğrudan Milli Eğitim bünyesine dahil edilmiştir.

50 Alliance Israélite Universelle Bülteni'ne göre 1908'de Osmanlı topraklarındaki toplam Yahudi nüfusu 367.400'dür.

51 Yusuf Besalel, Osmanlı ve Türk Yahudileri, s. 54.

tim faaliyetleri ise, Tanzimat'tan önce ancak dini faaliyetlere ve din adamı yetiştirmeye yönelik eğitimlerle sınırlı kalmıştır. Osmanlı'da Rum ve Ermeni cemaatinin dinî etkiden uzak laik mekteplerinin varlığı, XVI-II. yüzyılın sonlarına, XIX. Yüzyılın başlarında kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılın ortalarına gelindiğinde her iki cemaatte de, laik eğitim tedrisatı veren okulların sayısında ciddi bir artış görülmektedir. Bu okulların büyük potansiyele sahip yatılı okullar olmasına özel bir çaba sarf edilmiştir. Özellikle Ermeni okullarının, sayısal olarak hızla çoğalması gözlenmektedir. Mesele, **“1825-1830 yılları arasında hızla artan Ermeni mekteplerinin sayısı 1834 senesinde imparatorluğun muhtelif merkezlerinde 120'ye ulaşmıştır.”**⁵² Musevi cemaatinin ise, eğitim konularındaki teşebbüsleri Rum ve Ermenilere nazaran daha geç tarihlerde başlamıştır. XV. yüzyılın sonunda İspanya'daki dinî baskılardan kaçarak ilmî ve kültürel birikimleri ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen Yahudiler, XVII. yüzyılda Sabetay Sevi'nin hareketleriyle taassup ve dinî baskılar altında kendi içlerine çekilmişlerdir. Dolayısıyla modern eğitim hareketi, diğer iki büyük cemaatten (*Rum ve Ermeni*) farklı olarak Osmanlı tebaası Yahudilerden değil, dış kaynaklı Yahudi teşkilatlanmasının bir kolu olarak ortaya çıkmıştır. 1860 senesinde Paris'te dünyaca meşhur Yahudi zenginlerinin kurmuş oldukları **Alliance Israélite** adındaki teşkilat İstanbul'da ve daha sonra İstanbul dışındaki büyük şehirlerde mektep açmaya başlamıştır. XIX.

52 Osmanlı Medeniyeti Tarihi, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu) Cilt 1, İstanbul 1999, s. 356.

Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan Yahudi mekteplerinin sayısı 50'ye ulaşmıştır. Yahudi mekteplerinin laikleşmesi hareketi Musevî cemaatinden büyük tepkiler görmüş, hatta Kudüs hahamları buna çok sert mukavemette bulunmuşlardır. Bu tepkiler üzerine Alliance *Israélite* açtığı okulların yanı sıra zamanda birer ibadethane olarak kullanılmasını sağlama yoluna gitmiştir. Yahudi eğitim sisteminin Rum ve Ermeni eğitim sisteminde olduğu gibi cemaat içi bir gelişmeden çok, imparatorluk dışındaki gelişmelere bağlı olması, dil konusundaki tutumunu da farklı kılmıştır. Yahudilerde diğer iki cemaatte olduğu gibi yeni bir millî dil etrafında toplanmak endişesi de yoktu. Fakat Fransızca, Yahudiler arasında hâkim dil olarak yaygınlaşınca Fransız kültürünün etkisi altına girmişlerdir.

19. yüzyıl sonlarına doğru, Yahudiler için Osmanlı toprakları barış ve huzurun önemli bir limanı olmuştur. Sığındıkları bu devletin hoşgörü ikliminden memnun olduklarını belirten ifadeler, Yahudi kaynaklarına da yansımıştır. 1893'te yayımlanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudilerin konu edildiği yıllık rapor şu cümle ile başlamaktadır: ***“En uygar ve aydın geçinenler arasında dahi Yahudilerin Türkiye’de yararlandıkları tam eşitlikten daha fazlasına sahip oldukları ülke azdır.”*** Söz konusu raporun ayrıntılarından da anlaşıldığı gibi 19. yüzyılın sonlarında da Osmanlı İmparatorluğu Yahudiler için güven içinde yaşadıkları bir barış ve huzur limanı olmaya devam etmiştir.⁵³

53 Naim Güleriyüz, A.g.e, s. 227.

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE HAHAMBAŞILIK MÜESSESESİ VE HAHAMBAŞILAR

Hahambaşılık müessesesi, Yahudiliğin sosyal hayatı içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Yahudiliği en ince yönlerine kadar bilen hahamlar, başlangıçtan beri Yahudi toplumu içerisinde çok önemli rol oynamışlardır.

Hız. Musa'dan itibaren, halkın dini ve sosyal işlerini düzenleyen kişiler, Yahudilikte bazen hakimler, bazen nebiler ve çoğu defa da hahamlar olarak adlandırılmışlar ve Yahudi toplumunda dini ve sosyal huzurun temini için gayret göstermişlerdir. Özellikle Babil esareti döneminde Yahudi din adamlarına çok önemli görevler düşmüş, esaret döneminde Yahudi kimliğinin oluşmasında büyük rolleri olmuştur.

Haham, İbranice *"hikmet sahibi ve bilge kişi"* anlamına gelmektedir. Bu durumda haham hem sezgi gücü olan hem de derin Tora ve Talmud bilgisiyle Yahudi cemaatinin dini ve sosyal problemlerine çözüm getiren kişi olarak dikkat çekmektedir.

**Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden
günümüze kadar görev yapan 33 hahambaşı⁵⁴**

- Mofle Kapsali (1453-1496)
- Eliyau Mizrahi (1496-1526)
- Tam Ben Yahya (1526-1542)
- Eli Benjamin Ha-Levi (? -?)
- Menahem Bahar Samuel (? -?)
- Eli Ben Haim (1575-1602)
- Yahiel Bassan (?-1625)
- Jozef Mitrani (?-1639)
- Yomtov Ben Yaeş (1639-1660)
- Yomtov Ben Hananya Ben Yakar (1660-1677)
- Haim Kamhi (?-1730)
- Yuda Ben Rey (? -?)
- Yuda Ben Samuel Rosanes (?-1727)
- Samuel Levi (1727-?)
- Abraham Ben Samuel Rosanes (?-1743)
- Salamon Haim Alfandari (1757-1774)
- Meir İshaki
- Elie Palombo (1762-?)
- Haim Yaakov Ben Yakar
- Abraham Levi (1835-1836)
- Samuel Haim (1837-1839)
- Moşe Fresko (1839-1841)

54 Hatice Doğan, Osmanlı'dan Günümüze Hahambaşılık Müessesesi, Görüşdergisi, Eylül 2003, S. 56, s.38.

- Yaakov Behar David (1841-1854)
- Haim Ha-Kohen (1854-1860)
- Yaakov Avigdor (1860-1863)
- Yakir Geron (1863-1872)
- Moşe Levi (1872-1908)
- Haim Nahum (1908-1920)
- Haim Mofle Becerano (1920-1931)
- İsak şaki (1931-1940)
- Rafael David Saban (1952-1960)
- David Asseo (1961-2002)
- Rav izak Haleva (2002-)

TÜRKİYE YAHUDİLERİ

ZİYA ŞAKİR

ÖNSÖZ

Biz bu eserimizde Yahudilerin umumî tarihlerinden bahsedecek değiliz. Ancak, asıl mevzumuzu girebilmek için Yahudi tarihinin ana hatlarına kısaca temas ile iktifa eyleyeceğiz(*yetineceğiz*).

Esasen Beni İsrail tarihi, diğer milletlerin tarihlerinden büsbütün başkadır. Tevrat'ın parlak muzaffariyetlerden, kanlı harplerden, feci mağlûbiyetlerden, büyük hükümdarlardan, emsalsiz kahramanlardan, muhteşem binalardan, yüksek deha ve istidatlardan bahsetmesine rağmen, İsrailoğullarının tarihinde, beşeriyetin terakki ve tekâmül hamlelerini gösteren maddî bir medeniyet eseri aramamalıdır.

Fakat yine bu kavmin tarihinde, beşeriyetin vicdanlarını aydınlatan bir nur vardır. Bütün cihan putperestliğin zulmet ve cehaleti içinde yuvarlanıp giderken –Hazreti İbrahim'in Allah nazariyesinden ilham alan– Musa Aleyhisselâm'ın şeriatı vahdaniyet yani Allah'ın birliği fikrini bir daha ortaya atmış, bu suretle din tarihinde yeni bir dönüm yeri yapmıştır.

YAHUDİLİĞİN ESASLARI

Yahudi dinini kuran, Hazreti Musa'dır. Ve dininin bütün esaslarını, şu suretle on madde içinde toplamıştır:

“Dinle, ey Ben-î İsrail!

Ben, seni Mısır'dan, esaret toprağından çıkaran Yâveyim⁵⁵. Bana karşı, başka mabutların olmayacak. Yontma suretler⁵⁶ yapmayacaksın. Onların karşısında, dizlerini yerlere koymayacaksın, secdeye kapanmayacaksın. Onlara hizmet etmeyeceksin. Zira ben Yâve yani, ebediyetim. Senin zîkudret, fakat kıskanç rabbim.

“Mâbudun Yâve yahut Yehuva'nın namını alma. Ve ona ibadet için istirahat gününü unutma... Altı gün çalış. Bütün işlerini yap. Fakat yedinci gün, Yehuva'nın yani Rabbin günüdür. O gün iş görme.

Anana, babana hürmet et.

Kimseyi öldürme,

55 Yaraticı. (Z.Ş.)

56 Putlar, yani heykeller.(Z.Ş.)

Zina işleme.

Hırsızlık etme.

Komşun hakkında yalancı şahitlik eyleme.

Komşunun evine, karısına, hizmetçisine, hizmetçi kızına, sığına, merkebine, hâsılı komşuna ait olan hiçbir şeye göz dikme.”

İşte, Musa'nın koyduğu şeriatın bütün esasları, bunlardan ibaretti.

HAZRET-İ MUSA

Hazret-i Musa, cahil ve boş bir adam değildi. Milletine selâmet yolunu gösterecek derecede bilgiye malikti. Kendilerini Mısır Firavunlarının zulüm ve esaretinden halâs eden Cenab-ı Hakki kavmine, Yâve - yahut Yehuva –yani ebediyet-olmak üzere bildirmişti.

Benî İsrail'i Mısırlıların zulmünden kurtaran Yehuva, aynı zamanda onları sulh ve sükûn içinde yaşatacak; harp zamanlarında da onlara muavenet(yardım) edecekti.

Musa'nın maksadı, kavmini din ve ahlâk faziletleriyle beşerî saadetin gayesine eriştirmekti. Fakat Benî İsrail, on iki sıbt –yani koldan- mürekkepti. Bu kollar da daima birbirleriyle mücadele halindelerdi.

Musa, Mısır'dan kurtardığı kavmini, Cenab-ı Hak tarafından Hazreti İbrahim'e vâdolunan Arzı Mev'ud'a götürmek, oranın nar, portakal, badem ağaçlarıyla dolu olan bahçelerine yerleştirmek istedi.

Fakat o zamana kadar hayatını esaretin verdiği korkaklıkla geçirmiş olan Benî İsrail, o havalide sakin olan Amelika kabilesi ile harbe cesaret edemedi. O zaman Musa, hiddetlendi. Kavmine beddua etti. Onları geri çevirerek Sina çölleriine getirdi.

Benî İsrail bu çölde, büyük bir mahrumiyet içinde, kırk sene çile çekti. Korkaklar ölüp ölüp giderken onların yerine yepyeni ve cesur bir nesil yetişti.

Musa Tûrusina'da bu yeni nesle din esaslarını öğrettiği gibi onların önüne düşerek getirdiği Arzı Mev'ud'da da, onların siyasî ve içtimaî noksanlarını itmam etti(*tamamladı*).

Musa, çok ihtiyarlamıştı. Din ve ahlâk faziletlerine istinat eden yeni bir nesil yetiştirdiğinden dolayı memnun ve müsterih olarak gözlerini ebediyen kapadı. Yerini, Rab Musa'nın hizmetkârı unvanıyla, hemşirezadesi Yuşa - Yeşû - Yuzuha aldı.

Musa, esasen Yuşa'ı kendisine halef olarak yetiştirmişti. Yuşa, kendisinden beklenen hizmeti ifa etti. Beni İsrail'i çölden çıkararak Şeria(Ürdün) Nehrinin sahillerine getirdi. O civarda sakin olan kavimlerle harplere girişti. Din namına yapılan bu harplerde galip geldi. Yirmi sekiz sene Benî İsrail'i muvaffakiyetle idareden sonra o da vefat etti.

BÂBİL ESARETİ

Benî İsrail'in bu suretle Arzı Mev'ud'a yerleşmesi, Milâttan takriben yirmi asır kadar evvel vukua gelmişti. O zaman ile Hazreti İsa'nın doğumu arasında, bir hayli hâdiseler cereyan etti. Musa'nın kurduğu dinî saltanat muhtelif istihaleler(*değişimler*) geçirdi. Benî İsrail mülkünün hudutları genişledi. Biri şimalde merkezi Nablus isminde bir İsrailiye devleti, diğeri de cenupta merkezi Kudüs olmak üzere Yahudi devleti teessüs etti(*kurdu*).

Bu müddet zarfında Beni İsrail'in bütün hayatı, tefrikalar, nifaklar, ihtilaller ve isyanlarla geçmiştir. Onları birbirine bağlayan, sadece din rabitasından ibaretti. Fakat İsraililerin Kudüs merkezinden ayrılmaları üzerine, bu rabıtaya da hâle geldi. Tekrar putperestlik baş gösterdi. Aradan geçen asırlar esnasında birçok dindar kimseler (*yani peygamberler*) Musa'nın kavmini ıslaha çalıştılar. Fakat muvaffak olamadılar. Nihayet, Asurîlerin tecavüzlerine uğradılar. İsraililerin birçokları, Türklerle meskûn olan Horasan ve Orta

Asya taraflarına kaçtılar. Kaçamayanlar da, Asurîlerin esaretine girmeye mecbur kaldılar. Bir kısmı da Hicaz taraflarına savuştular.

Bâbil esareti namıyla tarihe geçmiş olan bu vaka, Benî İsrail'i tedricen(*dereceli olarak*) imha edecekti. Fakat İran hükümetinin Bâbil'i istilâsı üzerine, Benî İsrail'in imdadına âdeta bir mucize yetiştii. Muzaffer hükümdar, Bâbil'i zapt eder etmez, esirlerin serbest bırakılmasını emretti.

Esirler, serbest kalınca memleketlerine döndüler. Fakat her tarafın bir harabezâr(*virane*) haline dönmüş olduğunu gördüler. Bilhassa Kudüs şehrinin perişan vaziyetini görünce, acı acı gözyaşları döktüler.

Aradan çok geçmedi. Benî İsrail mülkü, bu defa da Romalıların istilâsı altına girdi. Kudüs, ikinci defa olarak istilâ ve Süleyman'ın muhteşem mabedi, tamamıyla harap edildi

İSRAİLOĞULLARININ ARZ-I MEV'UD'A YERLEŞMESİ

Romalılar, Benî İsrail'e karşı cidden zalimane bir siyaset takip ettiler. En küçük isyan hâdiselerini bahane ederek, Kudüs'te 580 bin kişi öldürdüler. Mısır'da 200 bin ve Kıbrıs'ta 250 bin Yahudi'yi kılıçtan geçirdiler. Ve nihayet, Arzı Mev'ud'da da, tek bir Yahudi bırakmamak şartıyla sağ kalanları da muhtelif yerlere sürdüler.

Yahudiler, bu fecî âkıbete uğramak için sebep yaratmışlardı. Kudüs'ten son fertlerinin kovuldukları dakikaya kadar, aralarındaki ayrılığı elden bırakmamışlardı. Hatta Roma askerleri Kudüs'ü muhasara ettikleri zaman bile yine riyaset(*başkanlık*) kavgalarına devam ediyorlar, bir taraftan Romalıları Kudüs'e sokmamaya çalışırlarken, diğer taraftan da Kudüs sokaklarında boğuşuyorlardı.

Kudüs derununda, insan lâşelerinden geçilmez olmuştu. Kıtlıktan kadınlar çocuklarını ve herkes birbirinin lâşelerini yiyordu.⁵⁷

57 Süleyman Paşa, Tarihi Âlem.

Hıristiyanlığın zuhurundan ve Hazreti İsa'nın salbolunmasından(*çarmıha gerilmesinden*) sonra, Yahudiler aleyhindeki düşmanlık büsbütün arttı. Artık bütün Hıristiyan muhitlerinde Yahudilere karşı sönmez bir kin ile hakaret başladı. Artık bu milletin hiçbir yerde rahat ve huzuru kalmadı.

Ancak, vaktiyle Hicaz havalisine kaçıp orada yerleşen Yahudiler, rahat ve sükûn içinde yaşıyorlardı.

KUTSAL TOPRAKLARDAKİ YAHUDİLER

Yahudilerin büyük bir ekseriyeti, Medine şehri ile civarına yerleşmişti. Hacer, Kinâne, Ka'ab, Kinde kabileleri kâmilten Yahudilerden mürekkepti. Bunlar, Medine'nin bütün ticaret membalarını(*kaynaklarını*) ve başlıca ziraat mıntıklarını elde etmişlerdi.

Arzı Mev'ud'dan kovulan Yahudiler, burada çok geniş bir rahat ve refah bulmuşlar. Hicaz'ın her tarafına yayılmışlar. Yemen kıtasına da kol salmışlardı. Hatta bir aralık, bütün Arabistan'ın varlığına hâkim olacak derecede nüfuz ve kuvvet sahibi olmuşlardı. Fakat – tıpkı Arzı Mev'ud'da olduğu gibi– burada da birbirleriyle mücadeleye koyulmuşlardı. Kabileler mütemadiyen, birbirlerini yiyorlar; ittihatsızlık(*birlik olmama*) yüzünden, kuvvetlerini kaybediyorlardı.

İslamiyet'in zuhur etmesi evvelâ Yahudiler üzerinde hiçbir sarsıntı husule getirmemişti. Çünkü Müslümanlık sadece putperestlikle mücadeleye girişmiş. Yahudi-

lere ve Hıristiyanlara Ehli Kitap nazarıyla baktığı için, onlara çok geniş bir müsamaha göstermişti.

Hazreti Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret buyurduğu esnada Medine Yahudileri, âdeti vaziyete hâkim bir haldelerdi. Fatyûn isminde bir reisin idaresindelerdi.

Fatyûn, hain ve zalimdi. Bu adam, evlenecek her kızın, mutlaka kendi evinde bir gece geçirmesini istemiş ve bunu kabul ettirmişti. Yahudiler bu namus dışı harekete zorla tahammül ediyorlar hatta Medinelileri de aynı harekete teşvik ediyorlardı.⁵⁸

Fakat Medineliler bu teklif karşısında isyan etmişler hatta Fatyûn'un evine girerek o ahlâksızı öldürmüşlerdi.

Arabistan'daki Yahudiler, cesur ve cengâver adamlardı. Medineliler de, onların manevî faaliyetlerini takdir ediyorlardı. Başlıca kabileler, Medine'nin etrafındaki kuvvetli kalelerde yaşıyorlardı.

Hazreti Muhammed Medine'ye hicret ettikten sonra Yahudilerin reislerini nezdine celbetmiş; onlarla bir dostluk ve ittifak muahedesi akdeylemişti(*sözleşmesi yapmışlardı*). Fakat Yahudiler bu muahedenin ahkâmına(*hükümlerine*) uzun zaman riayet göstermemişlerdi. Kiblenin Kudüs'ten Mekke'ye tahvili meselesini bahane ederek derhal İslâmların aleyhine dönmüşlerdi.

Vaziyet mühimdi. Yahudiler, bütün ticaret membalarını elde etmişlerdi. Artık bunlar borç verdikleri Müslümanları fâhiş faizler almak suretiyle müthiş

58 İslam Tarihi, Asr-ı Saadet, Birinci cilt sahife 282. (Z.Ş.)

ziyanlara sokuyorlar hatta rehin olmak üzere Müslümanların çocuklarını istiyorlar; Medine'nin en kıymetli topraklarını ellerine geçiriyorlardı.

Yahudilerde, müthiş bir ahlâk düşüklüğü de başlamıştı. Servet sahibi olan Yahudiler, zina ve kumara son derecede düşkünlük gösteriyorlardı.

YAHUDİLERİN HAZRET-İ MUHAMMED'İ ZEHİRLEME TEŞEBBÜSÜ

Nihayet İslâmiyet, az zaman zarfında hudutlarını genişletmiş ve Yahudilerin faikiyetlerine(*üstünlüklerine*) galebe etmişti.⁵⁹ Fakat böyle olmakla beraber Müslümanlar onlardan intikam almayı akıllarına getirmemişlerdi.

Hazreti Muhammed, ehli kitap oldukları için Yahudilerin her hareketlerine tahammül ve müsamaha gösteriyor Hatta onların taşkın hareketlerine bile nezaketle mukabele edilmesini ashabına tavsiye ediyordu.

Yahudiler artık Müslümanların karşısında birleşmişler; İslamiyet'i imha etmek için siyasî teşebbüslere de girişmişlerdi. Ve Hazreti Muhammed'in en büyük düşmanı olan Kureyş kabilesi reislerinden başlayarak bütün Müslüman aleyhtarlarıyla birleşmişler, ehli İslâm aleyhinde harekete geçmişlerdi.

59 Yahudilerin üstünlüğüne son verme.

Yahudiler tarafından icat edilen harplerde, galebe Müslümanlarda kalmıştı. Ve artık Yahudilerde inhizam(*bozgun*) eserleri görülmeye başlamıştı.

Diğer kalelerde perişan olan Yahudiler, nihayet Hayber Kalesi'ne toplanmışlardı. Ve orada, İslâmiyet aleyhinde en kuvvetli bir pusu kurmuşlardı. Bir taraftan siyasî teşebbüslerine devam ediyorlar; diğer taraftan da ellerine geçirdikleri kadın ve erkek Müslümanları o kaleye götürüyorlar; onları işkencelerle öldürüyorlardı.

Hazreti Muhammed, artık bu kalenin de devrilmesine karar vermişti. Fakat bu kararını tatbik için Yahudiler tarafından son bir tecavüz vuku bulmasını bekledi. Bu da gecikmedi.

Hayber Kalesi'nin altı müstahkem mevki ve 20 bin güzide silahlı kuvveti vardı. Fakat kale, yirmi günden fazla, Müslümanların muhasara ve hücumlarına dayanamadı. "Tanrının Arslanı" unvanını alan Hazreti Ali, burada kahramanlık harikaları yarattı. Nihayet o fesat ve hıyanet yuvası da dağıtıldı.

Fakat Yahudiler bunun intikamını almak istediler ve fetihten sonra, birkaç gün orada kalan Hazreti Muhammed'i Selâm bin Müşkim'in evine davet ettiler. Orada kendisine bir ziyafet çektiler. Fakat Selâm'ın karısı Zeynep pişirdiği eti zehirlemişti. Hazreti Muhammed etten bir lokma alır almaz derhal elini çekti. Yanındakilere de:

— *Yemeyiniz.*

Diye emretmişti. Fakat ne çare ki; ashabı kiramdan Beşir bin Berrâ acele acele birkaç lokma yediği için, birkaç dakika sonra, müthiş ıstıraplar içinde kıvrana kıvrana can verdi.

Bunun üzerine Hazreti Muhammed, Zeynep'i çağırarak yaptığı cinayet hakkında izahat istedi. Zeynep, cürmünü itiraf etti:

— *Biz sizi tecrübe için yemeği zehirledik. Siz, hak Peygamber iseniz bu yemek sizi müteessir etmez. Fakat zehirlenecek olursanız, herkes sizden kurtulur, dedi.*

Hazreti Muhammed, şahsına karşı yapılan herhangi bir hareketin intikamını almayı aklından geçirmezdi. Fakat Beşir'in göz göre göre ölmesine tahammül gösteremedi. Zeynep'i idama mahkûm etti.

Vâkıa bu zehir, Hazreti Muhammed'in hayatını söndürmeye kâfi gelmemişti. Fakat onun sıhhati üzerinde çok mühim tesir husule getirmişti. Ve onu, tedricen ölüme sürüklemişti. Nitekim vefatına tekaddüm(*denk gelen*) eden günlerde, şiddetli ıstırap çekmişti.

Ve ara sıra o şehit ıstırap içinde:

— *Yahudilerin o zehiri beni öldürüyor. İçimde, her damarın yırtıldığını hissediyorum, demişti.*

Hazreti İsa'nın çarmıha gerilmesine sebep olan hain Yuda'nın cezasını, Hıristiyan âlemindeki Yahudiler çekmişlerdi. Hazreti Muhammed'i zehirleyen Zeynep'in cezasını da Hayber Kalesi'ndeki Yahudiler çekti. Bunlar kâmilen, Suriye taraflarına sürgün edildi.

OSMANLI ÖNCESİNDE YAHUDİLER

Yahudiler, vatanlarından tard(*uzaklaştırma*) ve tehcir edilmekle(*sürmekle*) beraber daha kendilerine Allah'ın sevgili milleti nazarıyla bakıyorlar; bir gün gelip, yine Arzı Mev'ud'da yeniden bir hükümet kurarak tekrar ikbal ve saadete nail olacaklarını ümit ediyorlardı.

Vâkıa Kudüs'te, Yahudi mukaddesatı namına ne varsa tahrip edilmişti. Hatta Hazreti Süleyman'ın o muhteşem mabedi bile ortadan silinmişti. Bu imparator peygamberin arabalar dolusu altın sarf ederek yaptırdığı o emsalsiz mabedin varlığından sadece bir tek duvar kurtulabilmişti. Yahudiler beş on taştan ibaret olan bu mukaddes duvarı bile oradaki alâkalarının kesilmemesine kâfi görüyorlardı. Bütün hicret ettikleri yerlerde bile o harap duvarı unutmuyorlar. Bir gün gelip de onun üzerine yeniden bir mabet kurabilmek için *-en zengininden en fakirine kadar-* muayyen miktarda bir para topluyorlardı.

Hâlbuki Romalılar, Yahudi ismini bile silmişlerdi. Yahudileri tard ve katliam ettikleri yerlere, Filistin Suriye'si adını vermişlerdi. Ve buraya ayak basacak olan Yahudileri idam cezasıyla tehdit etmişlerdi. Yalnız senede bir kere Kudüs kalesinin suru önüne kadar gelerek gözyaşları dökmelerine müsaade eylemişlerdi.

Birçok Yahudiler, büyük ve küçük kabileler halinde dünyanın her tarafına akıp giderlerken, bunlardan bir kısmı da Şam'dan başlayarak şimale doğru çıkmışlar. Halep'e, Maraş'a, bütün Anadolu'ya yayılmışlar. İzmir'de ve Kostantiniyye'de kuvvetlice birer tortu bıraktıktan sonra, Rumeli'de de Edirne ve sair şehir ve kasabalara dağılmışlardı.

Fakat buralarda da rahat ve huzur bulamamışlardı. Gitgide kuvvetlenen, Hristiyanlardan her yerde zulüm ve hakaret görüyorlar hatta alenen ayin icrasına bile imkân göremiyorlardı.

Bizanslılar, nihayet Yahudilerle anlaştılar. Milat'ın dördüncü asrına doğru Yahudilerin Trakya'da, Makedonya'da ve Tesalya'da, yerleşmelerine göz yumdular ve imparatorluk merkezi olan Kostantiniye şehrinde de onlara bir mahalle ayırdılar.

Fakat buralarda da Yahudilerin mevkileri pek emin değildi. Birkaç defa, mühim tehlikeler geçirmişlerdi. Hatta imparator Leon bir gün onlara kızarak, bütün Yahudilerin vaftiz olmalarını emretmişti. Bereket versin ki, bütün Yahudiler arasında toplanan büyük bir para imparatora rüşvet olarak verilmiş; bu iradesinden yine kendisi vazgeçmişti.

Yahudiler, her yerde olduğu gibi Bizans ülkesinde de ticaretle meşgul oluyorlardı. Bir kısmı da falcılık, müneccimlik, esir ticareti ile geçiniyorlardı. Yedikleri feci darbelerin altında çok ezilmiş oldukları için siyasetle uğraşmıyorlar; isyan ve ihtilâllere karışmıyorlardı. Bu sebepten dolayı da, Bizanslılarla hoş geçiniyorlardı.

TÜRKİYE YAHUDİLERİ

Türkler Anadolu'yu istilâya başladıkları zaman, hemen her yerde az çok Yahudi bulmuşlardı. Bilhassa Bursa'nın fethinde, oldukça kalabalık bir Yahudi cemaati ile karşılaşmışlardı.

Bursa'nın, zengin bir çarşısı vardı. Bu çarşının Venediklilerden, Cenevizlilerden, Katalanlardan ve Rumlardan mürekkep olan esnafları arasında, Yahudi tüccarları da göze çarpıyorlardı.

Fakat Türkler ilk Yahudi kesafetine Edirne'de rast gelmişlerdi. Edirne, Trakya'da bulunan Yahudiler tarafından ruhanî ve içtimaî bir merkez haline getirilmişti. Nasıl ki aynı tarihte Selanik şehri de, Makedonya Yahudilerinin dinî ve ticarî bir merkezi idi.

Türkler, istilâ ettikleri yerlerde, hâkimiyetleri altına aldıkları unsurların dinî ve içtimaî vaziyetlerine müdahale etmiyorlardı. Tam bir vicdan hürriyeti içinde, onların ayinlerine ve âdetlerine riayet gösteriyorlardı.

Türk istilâsı başladığı zaman Yahudiler korkmuşlardı. İslâm taassubunun, kendilerini tamamıyla silip süpüreceğini zannederek telâş ve heyecana kapılmışlardı. Hâlbuki biraz sonra bu düşüncede aldandıklarını anlamışlar; Hatta Türklerin mütemadiyen harplerle meşgul olmalarından istifade ederek, daha geniş mikyasta ticaret işlerine koyulmuşlardı.

ŞEYH BEDRETTİN SİMAVÎ

Aşağı yukarı bir asır kadar müddet zarfında Yahudilerin içinden hükümete isyan eden veyahut memleketin nizam ve asayişini ihlal eyleyen hiç kimse zuhur etmedi. Eğer Şeyh Bedrettin Simavî bâtil bir dâva ile ortaya atılmasaydı ve onun kâhyası olan Mustafa Börklüce kendisine yardımcı olmak üzere zeki bir Yahudi bulmasaydı, herhalde bu vaziyet daha bir hayli zaman bu surette devam edecekti.

Malûmdur ki, Bedrettin Simavî, dinî bir inkılâp yapmak için ortaya atılmıştı. Fakat yakalanarak İznik Kalesi'ne kapatılmıştı.

Torlak Kemal'in Faaliyetleri

Kâhyası Mustafa, İzmir'in alt tarafındaki Karaburun ahalisindendi. Efendisinin başladığı işi yarıda bırakmak istemedi. Evvelâ İzmir'e geldi. Orada, birçok tanıdıklarına müracaat etti. Kurulacak olan beynelmilel yeni din hakkında izahat verdi. Sonra bunların

içinden kendisine yardımcı olmak üzere, bilhassa bir Yahudi seçti. Bu Yahudi'nin ismi birçok tarihlere muhtelif şekilde geçmiştir. Hatta tarihler ona Torlak Kemal adını vermişlerdir. Fakat yapılan uzun tetkikler neticesinde anlaşılmıştır ki; bu Yahudi'nin ismi, Torlak Hûd'dur. Kemal, babasının adıdır.

Bu Yahudi'nin ailesi, asırlardan beri İzmir'de sakin-di. Kendisi zeki ve o asra göre münevverdi. Börklüce Mustafa'nın girdiği pazarlık, kendisine cazip geldi. Eğer yeni din kurulursa büyük bir mevki elde edecek-ti. Hatta Mustafa tarafından kendisine halife unvanı verilmiş ve muvaffakiyet takdirinde, vezaret(vezirlik) mevkisi bile vaadedilmişti.

Bu cazip teklif, Torlak'ın hırslarını tahrik etmeye kâfi geldi ve derhal işe girdi.

İzmirli olduğu için iyi Rumca biliyordu. Birçok Rumları tanıyordu. Ve yaptığı propagandaya da taraf-tar buluyordu. Fakat bu zeki adam işi kestirme olarak halletmek istiyor; bunun için parlak bir plân düşünüyordu.

Nihayet, bu plânı tertipte gecikmedi. Ve bir gün oğlu Mustafa'ya şöylece izah etti:

— Ben, Rumları irşad vazifesini deruhte edeceğim (üstleneceğim). Fakat teker teker halkla uğraşmaktansa, onların en çok hürmet ettikleri bir şahsı elde ederek o vasıta ile maksada yürüyeceğim, dedi.

Mustafa, bu teklifi dâhiyane bir fikir olarak kabul etti. Ve Torlak'a, bu hususta geniş bir mezuniyet ve

salâhiyet verdi.

Torlak, sırtına derhal bir papaz cübbesi giydi. Evvelâ Sakız Adası'na gitti. Kendisine tam bir Allah adamı süsü vererek, evvelâ, adanın hükümet erkânı ve ruhanî rüesası(*reisleri*) ile temasa geçti. Onlara, günden güne dünyayı istilâ eden dinsizlikten şikâyet etti. Sonra:

- *Hıristiyanlık itikatlarıyla itilâf etmeyen kimseler, hiçbir zaman necat (kurtuluş) bulamayacaklardır, dedi.*

Torlak, deruhte ettiği(*üstlendiği*) rolü, büyük bir maharetle oynamıştı. Bu sözleriyle, Sakız'da bulunan Hıristiyan ruhanî reislerinin teveccühünü kazanmıştı.

Torlak, işi bu dereceye getirdikten sonra, bir adım daha attı. Bir gece yanına, papaz elbisesi giymiş iki yardımcı aldı. Bir kayığa binerek Turlot mevkiine yanaştı. Orada ikamet eden ve kendisine halk tarafından Turlot zahidi unvanı verilen Giritli saf ve ihtiyar keşişin kapısını çaldı.

Dünyadan el çekmiş olan bu münzevi keşiş; karşısında üç papaz görünce hayrette kaldı. Onları, kulübesine aldı.

- *Benden ne istiyorsunuz?*

Diye sorduktan sonra, söylediklerini dinlemeye başladı.

Torlak, ona Sakız'da söylediği sözleri tekrar etti. Bütün dünyayı dinsizliğin istilâ etmekte olduğunu söyleyerek, ihtiyar ve mutaassıp keşişin dinî hislerini harekete getirdi. Ve sonra:

— *Ben de senin gibi dünyadan vazgeçtim. Ben de senin taptığın Allah'a ibadet ediyorum. Ve seninle birleşerek dinsizliğin önüne geçmek istiyorum. Her gece, ayaklarımdaki şu aba terlikler üzerinde yürüyerek denizi geçeceğim. Senin yanına geleceğim. Yapılacak işleri seninle müzakere edeceğim, dedi.*

Saf ve ihtiyar keşiş, evvelâ Torlak'ın ayaklarındaki aba terliklerine ve sonra onun büyük bir maharetle taklit ettiği dindar çehresine baktı. Ona inandı. Artık ertesi günden itibaren, kendisini ziyarete gelen köylülere:

— *Geceleri ayaklarında aba terlikler olduğu halde gürültü etmeksizin, denizin dalgalarını aşarak geliyorlar. Dinsizliğin önüne geçmek için benimle müzakere ediyorlar... Onlara inanmak lâzımdır.*

Diye vaaz ve nasihate başladı.

OSMANLI DEVLETİNE İSYAN

Fakat Torlak'ın oynadığı oyun, pek uzun sürmedi. Bedrettin, İznik'teki mahpesinden(*hapisten*) firar etti, Rumeli'ye geçti. Büyük yardımcısı Mustafa'ya da isyan emrini verdi.

İlk isyan, Aydın taraflarında başladı. O tarihte Osmanlı hükümdarı olan Çelebi Sultan Mehmet vakayı haber alır almaz, âsilerin tedibi için, Aydın Valisi Aleksandır Simsan'a şiddetli bir emirname yolladı. Hâlbuki adetleri altı bini mütecaviz olan âsilerle kolayca başa çıkılamadı.

Evvelâ, âsiler galebe ettiler(*galip geldiler*). Mustafa ile Torlak'ın bayrakları altına toplanmış olan yeni din sâlikleri(*üyeleri*), başta Simsan olmak üzere bütün hükümet kuvvetlerini kılıçtan geçirdiler. Uzun mücadelelerden sonra da kendileri ele geçtiler.

Mustafa, bir deve üzerinde çarpmıha gerildi. Kolları, çapraz iki tahta üzerine çivilendi. Büyük bir kafilenin önünde olarak şehirde gezdirildi, sonra kılıçla kafası kesildi.

Manisa’da yakalanmış olan Torlak’a gelince, onun talihi, Mustafa’ninkinden daha büyük lûtf gösterdi. Oynadığı müthiş oyunun cezasını, sadece darağacında can vermekle çekti. Ve peşinden de, kendi ihtirasına uydurmuş olduğu bir hayli Yahudi’yi aynı âkıbete sürükledi.

İSYANDAN SONRA YAHUDİLER

Türkler, Yahudilerin pek hazin ve o nispette de pek feci olan tarihini biliyorlardı. Bel kemiği kırılmış olan bu milletin artık hiçbir siyasî emel takip edemeyecek bir halde olduğuna kanaat getiriyorlar. Ve Yahudileri, hâkimiyetleri altına aldıkları unsurların en zararsızı olarak telâkki ediyorlardı.

Fakat Bedrettin Simavî vakasında Torlak'ın oynadığı büyük rol, derhal Türk devlet erkânının gözlerini açtı. Ve artık, Yahudilere karşı da ihtiyatlı bulunmak lüzumu anlaşıldı.

Aynı zamanda Yahudiler de bu vakadan iyi bir ders almışlardı. Onlar da, bir daha dinî ve siyasî işlere karışmamayı kararlaştırmışlardı. Nitekim İstanbul'un fethi esnasında şehirde bulunan Yahudiler, bitarafliklerini muhafazaya mecbur kalmışlardı.

Milat'ın on ikinci asrında Filistin beldesini ziyaret etmiş olan Benjamin de Tudele ismindeki İspanyali Yahudi hahamı yazmış olduğu seyahatnamede:

“Filistin şehrinde bir tek dahi Musevi yoktur. Bunların oturdukları yere Pera derler.” demiştir.

Bizans tarihçilerinde Humyadis'in eserindeki bazı fıkralar da Benjamin'in yukarıdaki ifadesini teyit etmektedir.

YAHUDİLER İSTANBUL'DA NEREDE YAŞARLARDI

O tarihte Hasköy'ün üstünde, büyük bir Yahudi mezarlığı varmış. Hatta Bizans İmparatorlarının en zalimlerinden olan Anderonikos Dukas yine en zalim hükümdarlardan olan Anderonikos Komenos tarafından yakalattırılmış; bu Musevi mezarlığına getirilerek orada kazıklanmış.

Bizans tarihlerinin bu rivayetlerine göre, Museviler on ikinci asırda henüz İstanbul şehrine girmemişlerdi. Sadece, bugün Beyoğlu adını taşıyan Pera'da ikamet etmekteydi.

Yine Bizans tarihlerinin rivayetlerinden anlaşılıyor ki, İstanbul'un fethi sırasında, şimdi Yeni Cami'nin bulunduğu yerde bir Yahudi mahallesi vardı. Ve bu caminin sahil tarafına isabet eden yerdeki kapıya da Porta Ebrayka yani Çıfıt Kapısı diyorlardı.

Elli, altmış sene evvel şimdiki Büyük Postane'nin arka sokağındaki Alyanak ve Dilsizzade hanlarının bulunduğu yerlerle ve yine şimdi Dördüncü Vakıf

Han'ın bulunduğu yerde, gayet eski bir takım Yahudi evleri vardı. Yeni Cami yapıldığı zaman oradaki Yahudi mahalleleri kaldırıldığı halde bunlar her nasılsa göze çarpmamış; o mıntıkadaki büyük binaların arasına sıkışıp kalmıştı.

Bundan istidlâl ediliyor ki, on ikinci asırda sadece Beyoğlu'nda oturan Yahudiler, onu takip eden asırlarda yavaş yavaş İstanbul surları içine de sokulmuşlar ve Türkler İstanbul'u aldıkları zaman orada bir Yahudi mahallesi bulmuşlardır.

FATİH YAHUDİLERE İMTİYAZLAR VERDİ

Fatih'in İstanbul'u zapt ettiği esnada Yahudilerin gösterdikleri bitarafılık, mükâfatsız kalmazdı. Bunlar da Rumlar gibi, Fatih'ten bir takım hususî imtiyazlar aldı.

Yahudiler, muhasaradan(*kuşatma*) evvel, artık Bizans'ın son günlerinin geldiğini anlamışlardı. Çünkü fırka mücadeleleriyle birbirlerini yiyen Rumların herhangi bir düşman taarruzu karşısında uzun zaman mukavemet edemeyeceğini her gün gördükleri misallerden istidlâl ediyorlardı.

Sonra, Dimetoka, Gümölcine, Ohri, Karakarye, Yanbolu gibi Türk hâkimiyeti altına giren yerlerdeki Yahudilerle de muhabere ederler. Türklerin din ve mezhebe hürmetlerini, âdilâne idarelerini, istilâ kudret ve kuvvetlerini tamamıyla öğreniyorlar.

İkinci Sultan Murad'ın Divanı Hümayun tercümanını, Levi isminde bir Musevi idi. Aslen İspanyol olan bu Musevi gençliğini İtalya'da, Fransa'da, Polonya'da

geçirmiş; sonra Edirne'ye gelerek Sultan Murad'ın hizmetine girmişti.

Bu zeki adam gezdiği yerlerde sadece lisan öğrenmekle iktifa etmemiş(*yetinmemiş*); o tarihteki umumî siyaset hakkında da birçok şeyler öğrenmişti. Bu itibarla o da, artık Bizans İmparatorluğunun devam ve bekasından ümidini tamamen kesmişti. Bütün kudret ve kuvveti, tek bir şehre münhasır kalan bu imparatorluğun etrafına Türkler tarafından çevrilmiş olan çemberin, yakın bir zamanda darala darala Bizanslıların hayatına son vereceğine de kanaat getirmişti.

İkinci Sultan Murad'ın vefatından sonra, İstanbul'un müstakbel fatihi olan İkinci Sultan Mehmet tahta yerleştiği zaman, sabık hükümdarın saray halkı arasında, Levi de yeni padişahın maiyetine girmişti. Bu itibarla, hâdisatı yakından takip etmekte idi.

İstanbul'dan Edirne'ye sık sık Yahudi tüccarlar gidip geliyorlardı. Bunların ekserisi de tercüman Levi ile temasta bulunuyorlardı. Levi bunları vaziyetten haberdar ediyordu. Ve Türklerle Bizanslılar arasında vukua gelecek olan harpte, bitaraf kalmalarını tavsiye ediyordu.

Edirne'de büyük mikyasta(*ölçüde*) harp hazırlıklarının başladığını, İstanbul'daki Museviler çarçabuk haber almışlardı. Birkaç gizli toplantı yapmışlar; Bizans surlarının artık bu son Türk hücumuna mukavemet edemeyeceğine hükmettikleri için, muhasaranın devamı müddetince bitaraf kalmayı kararlaştırmışlar. Bu kararlarını da, muhtelif vasıtalarla Fatih'e duyur-

muşlardı.

Kazandığı büyük zaferden sonra hâkim olduğu unsurlara karşı emsalsiz bir cömertlik gösteren Fatih, bu arada Musevilerin ibraz ettikleri sadakati de unutmadı. Onları da, dinî ayinlerini serbestçe icra etmek suretiyle mükâfatlandırdı.

Bu mesele hakkında Şeyhülislâm Mehmed Fenari Efendi'ye bir fetva verdirmişti. Bu fetvada: *“Mezburlar seb olunmayup kadimî üzre kinseleri⁶⁰ halleri üzre kalup, kendileri ve cümle kinselerine dahl olunmamak ve evlerinde suret⁶¹ ve mihrab olmadıkça Tevrat okuyup ayinleri üzre ibadetlerine kimse mâni olmamak...”*

Kayıtları da münderiçti*(içeriğindeydi)*.

Museviler, Bizans beldesinin de mühim bir ticaret unsuru halindelerdi. Böyle olmakla beraber –her yerde olduğu gibi– Bizanslılardan da daima hakaret görürlerdi.

Gerek Fatih ve gerek Şeyhülislâm Molla Fenarî, ihtimal ki Yahudileri bu harekettten kurtarmak istemişler; kendilerine verilen fetvanın en başına; Mezburlara seb olunmayup, kaydını ilâve etmişlerdi.

O sırada, Yahudilerin muhtelif sinagogları vardı. Hacı İsa Mahallesi'nde Ohri cemaatlarının üç sinagogu devletçe resmen tanınmıştı. Bunlardan biri Ohri, diğeri Karaferye, üçüncüsü de Yanbolu cemaatlerine aittir. Sonra bunlara Çakacı cemaatlerinin sinagogları da ilâve edilmişti.

60 Kinise, kilise... Yani sinagog olacak. (Z.Ş.)

61 Mukaddes şahsiyetlerin resimleri. (Z.Ş.)

İstanbul'un fethinden evvel Yahudilerin ikamet ettikleri mahalleler muayyen(*belirli*) bir hudut dâhilinde idi. Bu mahallerde, şimdi Yeni Cami'nin avlusuna tesadüf eden yerden itibaren, Mısır Çarşısı'nın bugün işgal ettiği saha ile Balık Pazarı'nın bir kısmından ibaretti. Şimdi, bir Eminönü'nden Sirkeci'ye giden tramvayların Taşhan'ın karşısına isabet eden dönemeç yerinde, yakın vakitlere kadar Bahçekapı denilen bir kapı vardı ki, buna Bizanslılar zamanında Porta Ebreika yani, Yahudi Kapısı derlerdi. Bu kapının önündeki iskeleye, Eski Yahudi İskelesi tesmiye edilmişti(*isimlendirilmişti*). Fetihten sonra, Yeni Cami yapılıncaya kadar Türkler tarafından da o kapıya Çıfıt Kapısı denildi. Fakat Yahudiler oradan kaldırılıp da Yeni Cami yapıldıktan sonra kapının adı Bahçekapı'ya çevrildi.

FATİH İSTANBUL'A HANGİ YAHUDİLERİ YERLEŞTİRDİ

Fatih, yalnız İstanbul'u fethetmekle kalmamış, derhal imara da başlamıştı. Bunun için de evvelâ şehrin nüfusunu çoğaltmayı nazarı dikkate almıştı.

Anadolu'nun ve Rumeli'nin muhtelif yerlerinden, muhtelif unsurlara mensup bir hayli aile getirtmişti. Meselâ, Üsküp şehrinden gelenleri Üsküplü Mahallesi adı verilen yere Mora'dan getirttiği Rum ailelerini, Haliç sahilindeki Fener'e yerleştirdiği gibi; evvela Selanik'ten getirttiği elli cemaati Yahudi mahallesinde ve sonra da Sefed'den⁶² getirttiği aileleri de Hasköy'de iskân etmişti.

Daha sonra, muhtelif yerlerden gelen Musevi aileleri de kendi arzuları üzerine Kuzguncuk'a yerleştirilmişti.

62 Sefed, eski Beyrut vilâyetinin Akkâ sancağında bir kaza merkezi idi. Yahudilerce mübarek bir belde idi. Romalılar tarafından buradan çıkartılan Yahudilerin bir kısmı İspanya'ya, bir kısmı da Lehistan'a sürgün edilmişti. Fakat Suriye ve havalisinin Müslümanlar eline geçmesi üzerine, buradan sürgün edilen Museviler, tekrar Sefed'e avdet ettiler. Orada yerleştiler. Büyük bir medrese vücuda getirdiler. Orada birçok Musevi âlimleri yetiştirdiler. Yarı Yakup ismindeki mağara, Musevilerin nazarında mukaddestir. Asırlardan beri ziyaretgâh ittihaz edilmiştir. (Z.Ş.)

Müslümanlar, Kâbe toprağı diye Üsküdar'a nasıl mübarek nazarla bakıyorlarsa Museviler de Kudüs toprağı diye Kuzguncuk'a aynı kutsiyeti veriyorlar; orada ikameti arzu ettikleri gibi, cenazelerinin de oradaki mezarlığa defnedilmesini istiyorlardı.

İstanbul ve Boğaziçi ismindeki muazzam eserin sahibi olan merhum İhtifalci⁶³ Ziya Bey o büyük eserinde bu meseleye temas ederken; bilhassa şu satırları ilâve etmiştir: *“Mahallelerin bu suretle tefriki (ayrımı), Osmanlı hayatı içtimaiyesi için iyi bir netice vermemiştir. Çünkü âdeta ayrı bir cemaat halinde yaşamaya başlayan Hıristiyanlar, bahusus Rumlar; gerek lisanen ve gerek örf ve âdetçe Osmanlılığa bir dereceye kadar bigâne (kayıtsız) kalarak temessül edememişlerdir ki (benzememişlerdir ki), biz bunun mazarratlarını (zararlarını) hâla çekiyoruz.*

Şu bigâneliğin bariz şeklini, Musevilerde de görüyoruz. Bize, birçok hususlarda en yakın olması lâzım gelen Museviler beyninde Osmanlı lisanı matlup (istenilen) derecede taammum edememiş (genelleşememiş); Osmanlı hayatına taallûk eden (ilgili) müşterek esaslarda, onlar bizden uzak bulunmuşlardır... Musevileri, Osmanlı hayatı içtimaiyesinden uzaklaştıran esbab ve avamil (sebepler) cümleinin malûmu olduğundan, burada tafsiline lüzum görmüyorum.”

63 Hürmet ve saygı için büyük cemaatle yapılan merasim, cenaze alayı işleriyle meşgul olan kişi.

FATİH DEVRİNDE İSTANBUL YAHUDİLERİ

Museviler, Bizanslılar devrinde bazı sanat ve ticareti ellerine almışlardı. Ve Türkler de İstanbul'u fethettikleri zaman onları bu işlerin başlarında bulmuşlardı.

Galata mıntıkasında oturan Museviler büyük mikyasta(ölçüde) şarapçılık ediyorlardı. Kıbrıs'tan, diğer Akdeniz adalarından ve Marmara Denizi kıyılarından getirttikleri tulumlar dolusu şarabı Rumlara ve Frenklere satıyorlardı.

Museviler, esir ticaretini de ellerine almışlardı. Ekseriya harp zamanlarında ordu gerilerine gidiyorlar. Harp esirlerini ucuz ucuz satın alarak İstanbul'a getiriyorlar; sonra onları yüksek fiyatlarda satarak büyük menfaatler temin ediyorlardı.

Az çok okumuş olanlar ve ihtiyarlar, ekseriya falcılık yapıyorlardı. Bunların içinde Bizans İmparatorla-

rının birçok falcıları olduğu gibi; Bizans tahtına çıkan bazı baldırı çıplaklara imparator olacaklarını tebşir eden(*müjdeleyen*) falcılar da vardı.

Büyük sermaye sahibi olmayan şarapçı Musevilerin ekserisi, evlerini meyhane haline koymuşlardı. Fakat bunların çoğu, İstanbul'un muhtelif semtlerinde büyük meyhaneler işletiyorlardı.

İstanbul'un Türkler tarafından zapt edilmesini müteakip bu meyhaneler kapatılmıştı. Ondan sonra Museviler, evlerinde gizlice şarap satmaya mecbur kalmışlardı.

Kasaplık da kısmen Musevilerin elinde idi. Bunlar, Anadolu ve Rumeli'den gelen en iyi koyunları seçer ve keserler; bu suretle fazla miktarda müşteri celbederlerdi.

Bunlardan başka Museviler sanat hayatında da göze çarpacak kadar varlık göstermekteydiler. Bilhassa altın ve gümüşten gayet ince teller ve sırmalar çeken tezgâhlar vücuda getirmişlerdi.

Aynı zamanda inci ticaretini de ellerine geçirmişlerdi. Bazı zengin Yahudi tüccarlar, kervanlara, Basra Körfezine, Hindistan'a Hürmüz Adasına kadar giderler; oralardan kıymetli inciler getirirlerdi.

İstanbul'un fethini müteakip, Fatih tarafından Be-desten yapıldığı vakit Yahudiler burada da dükkânlar tutmuşlar; bir kısmı burada kuyumculuk ederlerken diğer kısmı da Avrupa kumaşları satmaya başlamışlardı.

Fakat bunların hepsi, halk tabakasına mensup olan kimselerdi. Fatih devrinde –İkinci Sultan Murad devrinden intikal eden tercüman Levi ile– meşhur Hekim Yakup’tan başka, devlet ve saray erkânı arasına karışmış olan şahsiyetler mevcut değildi.

FATİH'İN YAHUDİ DOKTORU

Fatih'in, dördü İranlı; biri Türk, biri Arap ve biri de Musevi olmak üzere yedi tabibi vardı. Bunlardan Hekim Yakup, sanatta büyük şöhret kazanmıştı. Şakayık ve Alî tarihlerinde de yazılı olduğu veçhile eğer Karamanlı Mehmet Paşanın himaye ettiği Lâri ismindeki İranlı tabip rekabete kalkışmasaydı, hiç şüphe yok ki Hekim Yakup Fatih'in sıhhat ve hayatı üzerinde çok mühim bir rol oynayacak. Hammer'in dediği gibi; belki de Mehmed-i Sani'nin (*Fatih Sultan Mehmet*) *eyyam(günlük)* hayatını *tahdite(sınırlamaya)* muvaffak olacaktı.

Hekim Yakup ihtida ettikten sonra, Etibbai hassa(*özel doktorlar*) arasına girmişti. Karamanlı Mehmet Paşaya istinad eden(*dayanan*) İranlı tabibin şiddetli rekabetine rağmen senelerce saraydaki mevkisini muhafaza etmiş; ismini tarihe geçirtcek kadar mühim şahsiyetler arasına girmişti.

OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ YAHUDİLER

Yahudiler, dünyanın her tarafına yayılmakla beraber, millî mevcudiyetlerinden hiçbir şey kaybetmemişlerdir. Bilâkis, her tarafta cemaat hayatını muhafazaya son derece ehemmiyet vermişlerdir.

Nitekim, Osmanlı Türkleri, Anadolu ve Rumeli’de fütûhata(*fetihlere*) başladıkları zaman, Yahudilere Bursa, Edirne ve İstanbul’da tesadüf ettikleri gibi istilâ hudutları genişledikçe, birçok yerlerde, daha tesadüf etmişlerdir. Bunlar, vatanlarından tehcir edildikten ve İspanya, Portekiz, Lehistan, Almanya, Rusya vesairede bir müddet ikamet ettikten sonra tedricî(*dereceli olarak*) bir surette Anadolu ve Rumeli’ye gelip yerleşen Musevilerdi.

Osmanlı istilâsından evvel Museviler başlıca şu şehir ve kasabalara yerleşmişlerdi:

Anadolu'da:

İzmir, Aydın, Manisa, Bergama, Dinar, Denizli, Bodrum, Kuşadası, Ödemiş, Foça, Akhisar, Kayseri, Bursa, Edremit, Bandırma, Eskişehir, Adana, Mersin, Antakya, Urfa, Nusaybin, Diyarbakır, Mardin, Antalya, Alâiye, İzmit, Sinop, Amasya, Tokat, Van.

Rumeli'de:

İstanbul, Edirne, Dimetoka, Selanik, Gelibolu, Uhri, Karakarye, Yanbolu, Filibe, Sofya.

Anadolu ve Rumeli'nin bu şehir ve kasabalarından maada Arabistan'ın Halep, Hama, Humus, Şam, Beyrut, Bağdat, Basra şehirleriyle Akdeniz adalarında da birer Musevi cemaati vardı.

İSPANYA'DA YAHUDİ GENÇLERİ DİRİ DİRİ ATEŞTE YAKILIYORDU

O sırada İspanya'da bulunan Yahudiler, çok müşkül bir durumda bulunuyorlardı. İspanya yarımadasına büyük mikyasta yerleşmiş olan Yahudiler, hükümdarlardan, hükümet memurlarından, mutaassıp(*fanatik*) Hıristiyanlardan çok büyük zulüm görüyorlar, daimî bir işkence altında yaşıyorlardı.

Yahudiler, senelerce bu zulüm ve işkencelere tahammül ettiler. Fakat nihayet bir gün geldi ki, artık sabır edemediler. Umumî bir isyan vücuda getirdiler. Fakat bu hareketin büsbütün cezasını çektiler.

Katolikler, asileri kâmilen(*hepsini*) kılıçtan geçirdiler. Yahudilerin bütün eşyalarını yağmaladıktan sonra, emlâklerini de haczettiler.

Genç, ihtiyar, kadın, erkek her Musevî, bir Hıristiyan'ın esiriydi. İhtiyarlara bir lûtf-i mahsus(*özel*

izin) olmak üzere, dinlerini muhafazaya müsaade edilmişti. Fakat gençlerin kâmilen Hıristiyan dinini kabul etmeleri için emir verildi. Aynı zamanda Musevî kızları, ancak Hıristiyan esirlerle izdivaç edebileceklerdi.

Bütün meydanlarda Katolik papazları tarafından ateşler yakılıyordu. Hıristiyan dinine girmeyen Musevî gençleri, Engizisyon Mahkemeleri tarafından kısa bir muhakemeden geçiriliyor, Hıristiyanlığı kabul etmemekte ısrar gösteren Musevîler, diri diri o ateşlerde yakılıyordu.

Avrupa'daki Yahudiler

Arapların İspanya'yı istilâ etmesi üzerine Yahudiler, geniş bir nefes aldılar. Kahraman Tarık'ın (*Tarık Bin Ziyad*) ordusunu,

— *Halâskârlarımız!(kurtarıcımız)*

Diye karşıladılar.

Fakat bu cefakeş Musevîlerin sevinçleri pek uzun sürmedi. İspanya'da kurulan İslâm hükümetlerinin zevâl bulması(*sona ermesi*) üzerine hâkimiyet tekrar Hıristiyanların ellerine geçti. Ve Yahudiler için tekrar felâket baş gösterdi.

Bu talihsiz insanlar, artık kaçacak yer arıyorlardı. Ve bu araştırmalar arasında, Türklerin hâkimiyeti altında bulunan Yahudilerin rahat ve huzur içinde yaşadıklarını duymuşlardı. Anadolu veyahut Rumeli'ye gelmek için çareler düşünüyorlardı.

Nihayet, 1394 senesinde Fransa'dan tardedilen (sü-

rülen) Yahudiler Edirne'ye geldiler. O tarihte padişah olan Yıldırım Beyazıt'ın şefkat ve merhametine iltica ettiler. Rumeli'de, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan muhtelif yerlere yerleştiler.

Asıl büyük muhacir kafilesi, 1492 senesinde geldi. Bunlar da İspanya'dan tardolunan Musevîlerdi.

Bu Musevîler, İspanya ve Portekiz'de şiddetle hüküm süren Engizisyon Mahkemelerinin zulüm ve işkencelerine tahammül edemeyerek Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. Fakat gizlice kendi dinlerine karşı sadakat göstermekte idiler.

Maran adı verilen bu dönmelerin, nihayet sırları ifşa edilmişti. Birçokları öldürülmüş ise de, bir kısmının hapse atılmasına ve mühim bir kısmının da İspanya'dan tardedilmesine karar verilmişti.

Bunlardan bir hayli aile, Fransa'ya, İngiltere'ye ve Almanya'ya gidip yerleşmiş; bazıları da İtalya'nın Ankona ve Ferare cihetlerine göç etmişlerdi.

İtalya'ya gidenler, Papa Yedinci Kleman, Üçüncü Pol ve Üçüncü Jül tarafından iyi muamele gördüler. Fakat Papa Dördüncü Pol zamanında tekrar müşkül vaziyete düştüler.

Papa Dördüncü Pol, o sırada İspanya'ya açılan harbin masrafına medâr olmak için evvelâ Maran'ların ellerindeki malları çekip aldı. Sonra 1000 senesinde verdiği bir emirle, onlardan bazılarını hapsedtirerek birçoklarını da hudut haricine attı.

Yahudi hekimler, cahil değillerdi. Türkiye'ye gel-

meden evvel, Arap ve Yunan tıp kitaplarını inceden inceye tetkik etmişler; bunlardan öğrendikleri nazariyat ile tecrübelerle girişmişler; mesleklerinde mühim muvaffakiyetler iktisap eylemişlerdi(*kazanmışlardı*).

Hükümet de bunlara ehemmiyet vermişti. Yahudi hekimleri, bazı vergilerden istisna etmişti.

Bilhassa saray tabipleri arasına girerek etıbbâ-yı hâssa(*özel doktor*) adını alan Yahudi hekimler, birçok muafiyeti haizdi.

Cizye ve ispençe ve avâız-ı divâniye ve kazma kürek ve aylık ve maşdariyye ve resm-i esârî ve sair tekâlif-i örfiyyeden(*çeşitli vergi türleri*) muaf olduklarına dair bunların ellerine Berat-ı şerif(*izin belgesi*) verilmişti. Bostancılar, subaşılar, karavoyvadalar, yeniçeri serdarları, sipahi ve yeniçeri tâifesi bunlara müdahale edemezlerdi.

Şehirde gezdikleri esnada, eşkiya havfinden (*kor-kusundan*) dolayı maiyetlerinde birkaç kişi gezdirmek salâhiyetini haiz oldukları gibi âlât-ı harb(*savaş aletleri*) taşımalarına bile müsaade edilmişti.

İkinci Sultan Beyazıt devrinde etıbbâ-yı hâssa meyanında Tabip Levi isminde bir Musevî hekim bilhassa temayüz etmişti. Şayet padişah Edirne’de bulunduğu zaman hastalansa, derhal İstanbul’a atılılar gönderilir; Tabib Levi, sürüm arabası ile Edirne’ye celbedilirdi.

Matbaacılığı da ilk defa olarak Türkiye’ye, İspanya Yahudileri getirmişlerdi. İkinci Beyazıt zamanında İstanbul Yahudileri matbaaları yirmi İbranice kitap bas-

mışlardı. Bu eserlerin en çoklarının kaplarında “*Sultan Beyazıt’ın gölgesi altında basılmıştır.*” ibaresi vardır. 1510’da Selanik’te, 1554’te Edirne’de 1563 Filistin Safet şehrinde, 1605’te Şam’da, 1646’da ve belki daha evvel İzmir’de matbaalar açılmıştır.⁶⁴

O tarihte, Türkiye’de iki kısım Yahudi bulunuyordu. Bunların bir kısmı, öteden beri Anadolu ve Rumeli’ye hicret eden Musevîlerdi. Bunlara Seferadim adı verilmişti.

Türkiye’deki Yahudilerin başlıca kesafet(*yoğunluk*) merkezi, Selanik’ti. Burası âdeta bir Yahudi yurdu vaziyetindeydi. Fakat İstanbul’da bulunan Yahudilerin miktarı da az değildi. Bazı tarihçilerin rivayetlerine nazaran, 1626 senesinde İstanbul’da mevcut olan Havra’ların adedi otuz sekiz olup her biri oldukça kalabalık cemaatlere malikti(*sahipti*).

64 Avram Galanti, Türkler ve Yahudiler, sayfa 100. (Z.Ş.)

SULTAN BAYAZIT VE YAHUDİLER

İspanya Kralı Ferdinand Lâ Katolik tarafından Yahudilerin tardı hakkında sâdır olan ferman çok müthişti. Yahudiler, Hıristiyan din ve mezheplerini ifsat(*fesat*) etmekle itham ediliyor ve İspanya toprağında bulunan bütün Beni İsrail, toptan kovuluyordu.

Yahudilerin İspanya topraklarını terk etmeleri için pek kısa bir mühlet verilmişti. O müddet zarfında İspanya'dan çıkmayacak olan Yahudilerin bütün malları ve emlâki zapt edilecek, kendilerinin derhal başları kesilecekti.

Gidenler ise altın, gümüş vesaire gibi kıymetli eşyalarını götüremeyecekler... Hemen hemen, âdeta sırtlarındaki elbiselerle çıkıp gideceklerdi.

İspanyollar, Arap istilâsından son derece korkmuşlardı. Arapları mağlup ederek hâkimiyeti ele alırmaz,

memleketlerini bütün yabancılardan temizlemek istiyorlar; zaten öteden beri gözlerine batan Yahudileri, başlıca bu sebepten dolayı İspanya'dan tard ediyorlardı. Kovulanların miktarı, iki yüz bini mütecavizdi. Onların mühim bir kısmı, İkinci Sultan Beyazıt'ın şefkat ve merhametine iltica etmişlerdi.

Sultan Beyazıt, yurtsuz kalan bu zavallıların istirhamlarını reddetmedi. Hatta devlet ricâline:

- *Siz, Ferdinando'ya akıllı bir hükümdar derdiniz. Hâlbuki o, Yahudileri memleketinden tardetmek (uzaklaştırmak) suretiyle mühim bir unsur ve büyük bir servet kaybetti.*

Demiş ve mültecileri büyük bir memnuniyetle kabul etmişti.

Sultan Beyazıt yalnız Yahudileri kabul ile de iktifa etmedi. Onlara hakaret ve bu muamelede bulunanları da ölümle tehdit etti. Yahudilerin iskân edildikleri belelerin kadılarına, bu yolda fermanlar gönderdi.

Rivayetlere nazaran padişahın merhametini bilhassa, o tarihte hahambaşı olan Kapsali celbetmişti. Bu reis-i ruhanî(*dini reis*) felâketzedeleri kurtarmak için, cemaatin bütün zenginlerini gezmiş, esirlerin satın alınması için, Pidion - Chevovym namıyla onlara bir vergi veyahut iane(*yardım*) tarhetmişti⁶⁵.

Bu Musevî mültecileri içinde, çok kıymetli şahsiyetler mevcuttu. Bilhassa Haman ailesi memlekette ilmî bir şekilde tıbbî hizmetle temayüz etti.

65 Vergi alacağının kanunda bulunan matrah üzerine, kanunda gösterilen oranlar uygulanarak hesaplanması

Bu Musevîler gelinceye kadar Divân-ı Hümayun tercümanlığı kâmilen Rumlara tahsis edilmişti. Hâlbuki mültecilerin arasında Rumlardan daha çok lisan bilenler mevcut olduğu için, bunlara da saray ve devlet hizmetlerinde yer verildi.

SULTAN SÜLEYMAN VE YAHUDİLER

Macaristan'ın istilâsından sonra, oradaki Yahudilerden çoğunun da Türkiye'ye celbedildiğini söylemiştik. Bunlar da, Birinci Sultan Süleyman tarafından Pilevne, Niğbolu ve bil-hassa Edirne'ye yerleştirildi. Ve kendilerine tamamıyla vatandaşlık hakkı verildi.

Bunlar da tıpkı Türkler gibi geniş bir hürriyet içinde yaşıyorlardı. Hicret ettikleri memleketlerde asırlardan beri çektikleri mihnet ve meşakatlere, gördükleri zulüm ve hakaretlere mukabil Türkiye'de ümit etmedikleri derecede büyük bir saadete kavuşmuşlardı.

Bunu bizzat Yahudiler de takdir ediyorlar.

- Herhalde, halâskâr olan İsa geldi ve bize bu saadeti o gösterdi, diyorlardı.

Osmanlı saraylarına ilk defa olarak Yahudi nüfuzu, Birinci Sultan Süleyman zamanında girmişti.

Süleyman'ın veziri âzamlarından Rüstem Paşa, son derece haris(*hırslı*) ve mürtekipti(*rüşvetçi*). Valilikleri, sancak beyliklerini muayyen fiyatlarla şuna buna sattığı gibi emvali devleti de Yahudilere ve adi adamlara iltizam⁶⁶ etmişti. Bunların servetlerini artırmalarını himaye eder; kendisi de onların kazandıkları paradan hisse isterdi.

Yahudiler, bu suretle ilk defa olarak devlet işlerine girmişlerdi. Fakat Budin Kalesi'nin fethi esnasında vukua gelmiş bir hadise, gene ilk defa olarak Yahudilere bir imtiyaz bahşedilmesine sebebiyet verdi.

Sultan Süleyman'ın muzaffer ordusu; Macaristan ovalarını çiğneyip geçtikten sonra, Budin Kalesi'nin kapılarına dayanmıştı.

Kale halkı kaçmışlardı. Şehirde yalnız Yahudiler kalmışlardı. Onlar da, her gün ve her vesile ile kendilerini tahkir ve tezlil(*aşağılama*) eden Hıristiyanlardan kurtulmak için Allah'a niyaz ediyorlar. Türk ordusunun oraya gelmiş olduğunu Cenab-ı Hakk'ın bir mucizesi telâkki ediyorlardı.

Nihayet Yahudilerden mürekkep bir heyet teşekkül etti. Bu heyetin başına, Alaman demekle mâruf(*bilinen*) İsrail veledi Yasef nâm Yahudi geçti. Kalenin anahtarı, bir gümüş tepsi içinde olduğu halde bu heyet tarafından Sultan Süleyman'a getirildi. Bizzat Yasef tarafından padişaha takdim edildi.

Sultan Süleyman, Yasef'in bu hizmetini takdir etti. Onun eline "*karnin ba'de karnin, zükûr ve en'asdan olan*

66 Hammer Tarihi, Sayfa 277. (Z.Ş.)

evlâdlarını, avâırızı divaniyeden ve tekâlûfû arâziyeden muaf” (Asırlar boyunca erkek ve kadınlardan olan evlatlarını geçici vergilerden ve arazi vergilerinden muaf) tuttuğuna dair bir ferman verdi.

Bu suretle ilk defa olarak bir Yahudi’ye verilen ferman, gene ilk defa olarak divanı hümayun defterine geçti.

İsrail veledi Yasef’in nail olduğu bu lûtuf ve ihsan, nihayet bir hizmetin mükâfatı idi. Fakat İkinci Sultan Selim devrinde, fevkalâde ikbale mazhar olan bir Musevî zuhur etmişti ki, bunun haiz olduğu tesir ve nüfuz veziri âzâmları bile geçmişti. O da, Yasef Nasi idi.

Yasef Nasi, esasen Portekizli bir Musevî idi. Çok zengindi. O devrin meşhur bankerlerindendi. Engizisyon Mahkemesinin şiddetli kararlarından korktuğu için o da Hristiyan dinini kabul etmiş; Don Mikez tesmiye edilmişti(*isimlendirilmişti*).

Nasi, Türkiye’de Yahudilere karşı geniş bir müsamaha gösterildiğini haber alır almaz, hicrete karar vermişti. Fakat bu kararını derhal tatbik etmedi. Evvelâ İtalya’nın Ankona şehrine gitti. Oradan Venedik’e geçti. Oradaki Yahudileri başına topladı. Onlara bir yurt temin etmek için Venedik hükümetinden bir ada satın almaya kalkıştı. Fakat buna muvaffak olamadı. Oradan kalkıp İstanbul’a geldi. Gelirken de, beş yüz kadar Musevî ailesini beraber getirdi. Bunların hepsi de kendisi gibi Maran denilen ve kendilerini Hristiyan dinine dönmüş gibi gösteren Yahudilerden mürekkepti.

Nasi, bir taraftan hem halası ve hem kayınvalidesi olan Donna Grasya Mendes namına İstanbul'da bir banka açtı. Büyük mikyasta(ölçüde) ticaret işlerine başladı. Hem de padişah Sultan Süleyman'ın büyük oğlu Şehzade Selim'e çattı.

Şehzade Selim, o tarihte Kütahya valisi idi. Sultan Selim, büyük oğlu Şehzade Mustafa vefat ettikten sonra, ikinci oğlun Şehzade Beyazıt'ı veliaht ittihaz etmişti. Fakat padişah, küçük oğlu Şehzade Selim'i çok seviyordu.

Yasef Nasi, keskin zekâsını işletti. Padişahın bu temayülünden istifade ederek, Şehzade Selim'i veliaht makamına getirmeye karar verdi. Bu suretle şehzadeyi kendisine minnettara edecek; o tahta çıktıktan sonra da, hizmetinin mükâfatını görecekti.

Nasi, bu iş için kasalarının kapılarını açmıştı ki. Bol para vererek tedarik ettiği adamlar vasıtasıyla hem Şehzade Selim'in validesi Hürrem Sultan ile gizlice münasebete başlamış; hem de padişahın hususî hizmetinde bulunanlardan bir takım dostlar kazanmıştı. Bunlar, sık sık Nasi'den Sultan Selim'e bahsediyorlar; onun Avrupa siyaseti hakkındaki malûmatını söyleye söyleye bitiremiyorlardı.

SULTAN SÜLEYMAN'IN HUZURUNDA BİR YAHUDİ

Nihayet Sultan Süleyman merak etti. Bir gün, onu huzuruna istedi. Nasi'nin parlak zekâsı, Avrupa siyaseti hakkındaki vakıfâne mütalâaları, padişahın hoşuna gitti. Onu iltifatlara garkettikten(*boğduktan*) sonra sık sık saraya gelmesi için emir verdi. Bir müddet sonra da kendisine, Firenk Beyi unvanını tevcih etti.

Yasef Nasi, Sultan Süleyman'ın bu teveccühlerinden azamî surette istifadeye karar verdi. Bir gün, yine padişaha Avrupa siyasetinden bahsederken, İtalya zindanlarında inleyen Yahudilerin hallerini o kadar acıklı bir lisan ile tarif etti ki, Sultan Süleyman müteessir olarak rikkate geldi(*duygulandı*).

Derhal Papaya bir ferman gönderdi. Şayet Yahudiler derhal serbest bırakılmazsa, onların acısının Osmanlı ülkesinde bulunan Hıristiyanlardan çıkarılacağını bildirdi.

Yasef Nasi, az zamanda Sultan Süleyman'ın büyük emniyet ve itimadını kazandı. Padişah, artık onu hususî işlerinde kullanmaya başladı.

O esnada Kütahya'da bulunan Şehzade Selim'e 50 bin duka altını ile 50 bin altın kıymetinde mücevher gönderilecekti. Sultan Süleyman, Yasef Nasi'yi çağırarak ona emir verdi.

Nasi, padişahın bu emrini büyük bir memnuniyetle yerine getirdi. Altın ve mücevherleri alarak Kütahya'ya gitti. Kendisinden de ilave eylediği birçok hediyelerle, onları Şehzade Selim'e takdim etti.

Bu zeki adam, daha evvel şehzadenin bütün temayüllerini tetkik etmiş; genç şehzadenin bilhassa şarabı çok sevdiğini öğrenmişti. Ona takdim ettiği hediyeler arasında bulunan Kıbrıs şarabı, şehzadeyi çok sevin-dirdi.

Artık Yasef Nasi'yi kendisine nedim ittihaz etti.

Şehzade Selim, Kıbrıs şarabını büyük bir zevk ve lezzetle içiyordu. Ve Yasef Nasi'ye:

— *Acaba bu şaraptan daima tedarik etmek mümkün olur mu?* Diye soruyordu.

Nasi, Şehzadenin bu sualine:

— *Devletlim... İnşallah Kıbrıs adası, sayenizde fet-holunursa, bu kıymettar şaraptan her an tedarik etmek kabil olur,* diyordu.

Bir gün Şehzade Selim yine Kıbrıs şarabı içmişti. Sarhoşlukla Nasi'yi kucakladıktan sonra:

— *Eğer arzularım husul bulursa, sen Kıbrıs Kralı olacaksın, dedi.*

Şehzade Selim, tahta çıktıktan sonra, Yasef Nasi'nin nüfuzu büsbütün arttı. Adeta genç ve yeni padişahın nedimi has(*has adamı*) mevkisini kazandı. Başta veziri âzam olmak üzere bütün vezirler, onun tesiri altında bulunuyorlardı.

OSMANLI SİYASETİNDE BİR YAHUDİ

Nasi, devletin haricî siyasetinde mühim roller oynuyordu. Ve istediği zaman, Fransa ve Venedik hükümetlerinin siyasetleri üzerinde mühim tesirler icra edebiliyordu.

Kendisinin, Fransa hükümetinden 150 bin altın alacağı vardı. Bunu birkaç defa Fransa hükümetinden istedi ise de almaya muvaffak olamadı.

Fransa hükümeti bir Yahudi'ye olan borcun ödenmesine şeriatın müsait olmadığından bahsediyor ve parayı vermek istemiyordu.

Nasi, bu paranın tahsili için şöyle bir plân tertip etti. İzmir, Selanik, İskenderiye vesaire gibi büyük limanlara gelecek olan Fransız gemileri yakalanır ve bunların içindeki Fransızlara ait mallar satılırsa, borçları ödenecekti.

Nasi, bu düşüncesini Sultan Selim'e arz etti. Aldığı fermanı İskenderiye musarrıfına gönderdi. Limandaki

Fransız gemilerinin eşyaları kâmilten karaya çıkarıldı, haraç mezat satıldı. Yasef Nasi, Fransa'dan olan alacağını bu suretle aldı.

Yasef Nasi'nin bütün düşüncesi Kıbrıs adasını Sultan Selim'e zapt ettirmek, orayı bir Yahudi yurdu haline getirmektir. Nasi, bundan, evvelce de Sultan Selim'e bahsetmiş; Yahudiler hakkında onun merhametini celbeylemişti. Sultan Selim bu iş için Yasef Nasi'ye Tabariye Gölü kenarında bir miktar arazi vermişti.

Nasi, vaktiyle Venedik hükümetinden para ile kopyamadığını, şimdi Sultan Selim'den ihsan olarak almıştı. Padişah, Naksos Adası ile onun yanındaki On İki Siklat adasını hediye etmişti. Ve aynı zamanda ona Nakşe Dukası unvanını vermişti.

Devlet erkânı Nasi'den çekiniyorlar; İstanbul'da bulunan sefirler de ona hürmet gösteriyorlardı.

Nasi, malik(*sahip*) olduğu o cesim(*büyük*) arazi için hükümete senede ancak 14 bin duka altını ve kendisine 15 bin kron sikkesi varidat temin eden şarap rüsumu(*vergisi*) için de yalnız iki bin duka veriyordu.

Fakat Nasi'nin gözü bunlarda değildi. O, Padişahın kendisine vâdettiği Kıbrıs Krallığını tamamıyla benimsemişti. Hatta küçük bir sarayı andıran ikametgâhının kapısı üzerine, Kıbrıs Kralı Yasef kelimeleriyle Kıbrıs adasının armasından mürekkep olmak üzere bir kitabe bile yerleştirmişti.

Kıbrıs, Venediklilerin elindeydi. Filhakika adanın Türkler tarafından zapt edilmesi siyaset ve askerlik

bakımından elzemdi(*gerekliydi*). Bu itibarla adanın zaptına, Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa da taraftarlık göstermekteydi.

SOKULLU, YAHUDİ YASEF NASİ'NİN NİHAYET NÜFUZUNU KIRABİLDİ

Nasi, vaktiyle Arzı Mev'ud'dan hicret etmiş ve oraya yerleşmiş olan Yahudilerden yüz bin kişinin kılıçtan geçirildiğini bir türlü unutamıyordu. Ve şimdi, padişahı tahrik ederek adayı zapt ettirdikten sonra, oraya yüz, yüz elli bin kadar Yahudi getirip yerleştirerek onların başına geçmeyi düşünüyordu.

Böylece, Filistin civarında, bir Yahudi yurdu kurulacaktı. Ve kendisi de o yurdun kralı olacaktı.

Nihayet Sultan Selim Kıbrıs'ın fethini kararlaştırmış; adayı zapt etmek üzere en namdar amirallerden Piyale Paşa, Murat Reis ve Müezzinzade Ali Paşanın kumandalarında olmak üzere, üç yüz altmış gemiden mürekkep olmak üzere üç donanma yollamıştı.

Vakıa Kıbrıs, uzun bir muhasara ve korkunç harplerden sonra alınmıştı. Fakat Yasef Nasi, meramına muvaffak olamamıştı. Sokullu'nun padişah üzerinde

günden güne artan tesiri, Yasef Nasi'ninkine galebe etmiş; Kıbrıs krallığı meselesi de suya düşüvermişti.

Sultan Selim'in vefatıyla Yasef Nasi de artık ehemmiyetini kaybetmişti. Birkaç yıl sonra, o da büyük hâmisini(*koruyucusunu*) takip ederek, Kıbrıs krallığına hasret gitmişti.

Yahudiler, artık Türk topraklarının feyzi ile yaşıyorlar; Türklerin bütün hayat ve servet membalarından(*kaynaklarından*) bol bol istifade ediyorlardı.

OSMANLI TİCARETİNDE YAHUDİLER

Yasef Nasi, memleketin her şubesine, saraydaki nüfuzundan bilistifade, kendi ırkdaşlarını yerleştirmişti. Hatta Lehistan ile Türkiye beynindeki balmumu ticaretini elde etmişti. Eflâk ve Buğdan'da şarap ticaretini nefesine mahsus olarak inhisar altına almak için İstanbul'a tabip David'i gönderdi.

Yasef Nasi, Türkiye'nin mühim ticaret membalarını avucu içine almakla meşgulken, İstanbul Yahudileri de akçaları kırparak meskukâtın(*para, altın*) bozulmasına sebebiyet veriyorlardı.⁶⁷

Ticaret, sanayi, gümrük ve iltizam işlerini kâmilan Yahudiler elde etmişlerdi.

İstanbul'da altın ve meskûkât üzerinde ihtikâr yaparak halkın refahını ihlâl eden de yine Yahudilerdi.

67 Ahmet Refik, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No. 6, sayfa 369(Z.Ş.)

1100 senelerine doğru İstanbul'da Falcı Sahak isminde bir Musevi vardı. Bu, külçe altını alır, yerine gümüş koyardı. Kendisine birkaç defa ihtar olundu ise de başa çıkılamadı. Nihayet mesele, Divanı Hümayuna aksetti. Divan, Sahak'ın bu hiyanetlerinden dolayı İstanbul'da olan mahzenini⁶⁸ vesair emval ve eşyasını marifeti şer' ile tarafı mîridan mühürleyip kendisini Edirne'ye göndermeye mecburiyet hissetti.⁶⁹

1113 senesinde, Türkiye'de en mühim sirmakeşhâneler İstanbul, Selanik ve Bursa'daydı. Başka yerlerde sırma işlenmesi men edilmişti.

Yahudiler, bu emri dinlemez olmuşlardı. Hükûmetin menettiği yerlerde de sırma işletiyorlardı.

Devlet için sırma meselesi çok mühimdi. Padişah tarafından ihsan edilen hil'atlarla⁷⁰ devlet hizmetinde bulunan büyük ve küçük memurların kâmilten sırma işlenirdi. Saray kadınları tarafından da pek çok sırma istihlâk edilirdi(*tüketirlerdi*).

Bu itibarla, sırmanın altın ile büyük bir münasebeti vardı. Çünkü sırmayı altından çekerek ince tel haline getiriyorlardı. Hükûmet altın ihracına ne derece mümanaat ederse(*engel olursa*); kumaşlar da ziynet eşyası olmak üzere, halis sırma sarf edilmesini de o derece nazarı dikkate alırdı.

Eli büyük kardeşi Yasef, oğlu Musa ve Frenk oğlu Yeşova namında üç Yahudi, gizli sırma işlerken ele

68 Mağazasını. (Z.Ş.)

69 Ahmet Refik, Tevhidi Efkâr, İstanbul Yahudileri. (Z.Ş.)

70 Yüksek makamdaki zatların beğendiği kimseye ve takdir edilen zevata giydirdiği kıymetli, süslü elbise. Kaftan.

geçirildi. Haklarında hüccet(*karar*) verildi. Üçü de Selanik'e sürgün edildi.

Mesele basit görünüyordu. Fakat devletin emrine itaat etmemek noktasından da büyük bir ehemmiyeti haiz bulunuyordu.

O tarihte Türkler, bilhassa ticaret işlerinde çok dürüst davranıyorlardı. En küçük hilekârlıktan nefret ediyorlardı. Bu itibarla Yahudilerin hareketlerini de hoş görmüyorlar; onlara verdikleri müsavat(*eşitlik*) haklarını, yavaş yavaş tahdid etmeye(*sınırlandırmaya*) başlıyorlardı.

OSMANLI YAHUDİLERİNDE KIYAFET

976(1568) senesinde, sadır olan bir ferman ile ilk defa olarak Yahudi taifesinin kılık ve kıyafetleri nizama raptedildi(*bağlandı*). Mamafih buna, Nasara(*Hristiyan*) vesair kefere taifesi de dâhildi.

O tarihe kadar Yahudiler umumiyetle zengin Müslümanlar gibi giyiniyorlar; kazandıkları bol para sayesinde, saçaklı ala çuhalar giyip, ala tülbentler sarınıyorlardı.

976(1568) senesinde sadır olan ferman, Yahudilerle Hristiyanların kıyafetlerini tayin etti. O tarihten itibaren “Yahudiler; sırmayî kara çuhadan astarlı ferace giyeceklerdi”.

Bellerine ipek ile pamuktan dokunmuş kumaştan kuşak saracaklardı. Papuçları siyah ve yassı yüzölçümlü olacaktı.

Kadınları, Müslüman kadınları gibi ferace giymeyeceklerdi. Sadece başlarını Denizli denilen tülbent ile

örteceklerdi. Bursa'nın pamuklu kumaşlarından fistan ile gök mavisi renginde meşinden pabuç giyeceklerdi.

Elbise meselesi, uzun bir nizamname şeklinde tespit edilmişti. Sonra her tarafta tellallar nida ettirilmiş; *“Taifei mezkûre libasların, min’bad üslûbu mezkûrdan tecavüz etmeyüp, dahi kıymetlû fâhir libastan ictinab üzere”* (bahsedilen kavim elbiselerinin, bundan sonra bahsedilen tarzı aşmayıp, kıymetli elbiselerden kaçınmak üzere) olmaları tembih edilmişti.

Yahudilerin nezdinde bulunan Müslüman esirler de toplanmıştı. Ve artık Yahudilerle Hristiyanlara esir satılmaması da karar altına alınmıştı.

985(1577) senesinde kıyafet meselesi bir daha bahis mevzuu teşkil etti. Çünkü 976’da yapılan kıyafet nizamnamesi ihlâl edilmiş; bazı Yahudilerle Hristiyanlar, yine İslâm kıyafetlerine girmişlerdi. Bunlar, ince tülbentleri boyayıp sarınıyorlardı ve ayaklarına da beyaz ve el renkli pabuçlar giyiyorlardı. Sonra da, atlas, kemhâ vesair ipekli kumaşlardan ferace yaptırıyordu. Bunlar, kâmil menedildi. Emir hilâfına hareket edenlerin siyasetlerine karar verildi.

Üçüncü Sultan Murad, 988(1580) senesinde bir فرمانla, Yahudilerin de Hristiyanlar gibi kırmızı şapka giymelerini emretti ve o da kıyafet nizamnamesini bir kat daha şiddetlendirdi.

Yahudi taifesi, kırmızı şapka, astardan kapama, siyah pabuç giyeceklerdi. Bunun için Yeniçeri ağasına şiddetle emir verilmiş, hilâfına hareket edenler, siyaset yani idam ile tehdit edilmişti.

Kıyafet hususunda gösterilen bu şiddet ve taassuba rağmen Yahudilerin dinî ve içtimaî haklarına da riayet ediliyordu. Bilhassa Musevî mezarlıklarına vuku bulan taarruz ve tecavüzlerin şiddetle önüne geçiliyordu.

KATOLİKLER, YAHUDİLERİN MEZARLIKLARINA HÜCUM EDEREK YIKIYORLARDI

Hasköy'de Piripaşa Bahçesi üzerinden geçen yolun alt tarafındaki Karlık Harmanı'ndan Yorgi Bağına, oradan da Mustafa Ağa Bahçesinin görüldüğü deredeki umumî yola, oradan da garp tarafındaki hendeğe, oradan da ileriye münteha(*son yer*) olan hâli arsa, Yahudilere mezarlık olmak üzere gösterilmişti. Galata'da sakin mutaassıp(*tutucu*) Katolikler tarafından bu mezarlığa tecavüz edildi. Mezar taşları çıkarıldı. Bir kısmı inşaatta, bir kısmı da mahzâ Yahudilere hakaret olsun diye ayak altına gelecek yerlerde kullanıldı.

Yahudiler, şikâyet ettiler. Padişah, Üçüncü Sultan Mustafa arzual vererek, tecavüzün men'ini istirham eylediler. Sultan Murad, fena halde hiddetlendi. Mesele için Kaptan Paşaya emir verdi. Galata'ya memurlar gönderildi. Taşlar meydana çıkarıldı. Müttecavizler yakalandı. Tersane Zindanına atıldı.

Sultan Murad, Kaptan Paşaya bir ferman gönderdi. *“Her kim, mezardan taş almış ise geru ashabına alive-rüp, min baid Yahûdanın yerlerine ve mezar taşlarına hariçten hiç bir ferd dahl ve tecavüz ettirmiyessin”* diye kati emirler verdi.

992(1584) senesinde Yahudiler, padişaha bir arzuhal verdiler. Mezarlıklarının muayyen olan hudutları etrafında hiçbir ev ve mesken olmadığı halde, bazı Müslümanlar tarafından binalar yapılmak suretiyle mezarlıklarına tecavüz vukuundan bahsettiler. Bunun şer'an men'ini istediler.

Sultan Murad, Yahudilerle, mezarlıklara tecavüz eden Müslümanların mürafaasını(*duruşmasını*) Galata Kadısına emretti. Yahudilerle Müslümanlar, mahkemeye celbedildi. Cereyan eden mürafaa neticesinde, Yahudilere hak verildi.

Fakat Müslümanlar bundan müteessir oldular. Yahudi mezarlığındaki taşların büyük olduğundan, geceleri o taşların arkalarına hırsızlar saklandığından, geceleri oralardan gelip geçerlerken anî bir surette tecavüze uğradıklarından bahsederek, ya mezar taşlarının kaldırılması veyahut üzerlerine toprak dökülerek taşların ancak -nişan olmak üzere- bir miktarının meydanda bırakılması hakkında mukabil bir dava açtılar.

Galata Kadısı, iki tarafı da dinledi.

“Kavmi Yahûd mekabiri kadimelerinden men'e me-cal olmayup âdetleri mucibince vazettikleri ahcarı dahi evzaı kadîmesinden tagyir lâzım gelmez.” (Yahudi kavmi

önceki kabirlerinden yasağa kuvvet olmayıp, adetleri gereğince koydukları taşları bile önceki durumundan değiştirmeye gerek yoktur) diye hüküm verdi.

Yahudiler, tamamıyla diğer vatandaşlar gibi muamele görüyorlardı. Ve daima dertlerini hükümete dilettebiliyorlardı.

“Taifei Yahûd tarafından vekâleti sâbit olan sürgün taifesinden, Agribüs cemaatinden Haham Gülsun ve tevabii ve halebi veledi İbrahim ve Edirne cemaatinden Varlad demekle maruf Yahudi veledi Yasef ve Silye taifesinden kendü gelen cemaatinden Murhay veledi İsak ve Portakal cemaatinden Haham Külya veledi Salyori nam Yahudilerin İstanbul Kadılığına müracaat ederek vaki olan talepleri dinlenmiş”, Yahudi cemaati teklifatı örfiyeden affedilmiştir.

YAHUDİLERİN MESKÛKÂTA(SİKKELERE) HİLE KARIŞTIRMALARI ÜZERİNE İSYANLAR BAŞ GÖSTERDİ

Üçüncü Sultan Murad devrinde meskûkât⁷¹ meselesi ehemmiyet kesbetti. Meskûkât rayicinin sık sık tebdili(*değişimi*) yüzünden birkaç kere asker arasında isyan eserleri belirdi. Buna sebep veren de, İstanbul Yahudileri idi.

Yahudiler, ellerine geçen altın ve gümüş paraların köşelerinden kırıyorlar; o kırıklardan büyük menfaatler temin ediyorlardı.

İkinci Selim devrinden itibaren başlayan bu fena âdet, Üçüncü Murad devrinde de devam etti. Ve devletin malî vaziyetine pek çok zararlar verdi.

Nihayet 980(1572) senesinde bir ferman neşrolunarak (*yayınlanarak*) kızıl ve kırkık akçenin tedavülü külli-yen menedildi.

71 Sikke hâline getirilmiş madeni paralar. Akçeler.

Yahudilerin bu suretle ihanetlerinden halk nefret ederdi. Fakat hükümet, darphane işlerinde gene Yahudileri istihdam eyledi. Meselâ Mısır'da darphane emini Yasef isminde bir Musevi idi. Yasef'in, para işlerinde ihaneti sabit oldu. Hükümet, kendisini azletti. Bu sefer onun yerine, başka bir Yasef talip çıktı. Hükümet için fazla para temin edeceğini vâdetti. Mısır hazine-sine, darphane emini olanlar, her sene yirmi beş kese akçe fazla verirlerdi. Yasef, beş kese akçe fazla verdi. Otuz kese akçe ile darphane eminliğini istedi. Divan-da muvafakat edildi. Eline emri şerif verildi. Yasef, temin edeceği büyücek bir kâr hülyası ile Mısır yolunu tuttu. Kahire'ye geldi. Mısır halkı, Yahudi darphane eminlerinden bıkmıştı. Bu sefer de başka bir Yasef'in karşılarna çıktığını görünce, hiç memnun olmadılar. Yahudi merkumun(*adı geçenin*) üzerine hücum ve idamına ikdam eylediler.⁷²

Yasef Nasî'nin yetiştirdiği adamlar, İstanbul ve Galata gümrüklerine dağılmışlardı. İskele ve gümrük eminleri ile sair mültezem(*kayırlan*) taifesi bunlardı. Maiyetlerinde de kâmilan Yahudi kullanıyorlardı. Gümrüklere varan ulema, hükema ve fukara taifesi envaı tazarru(*türlü yakarmalarla*) ve niyaz ile efendi ve çelebi demeyince, muratlarınca maslahatlarını gördüremiyorlardı.

Gümrük Han'da Basakamofi namında bir Musevi bulunuyordu. Odun gümrüklerinden dörder akçe kantar ve kilesi akçesi iltizam resmi alıyordu. Ve bu-

72 Ahmed Refik, On ikinci Asrı Hicride İstanbul Yahudileri, Tevhidi Efkâr.(Z.Ş.)

nun adamları tarafından, halka çok müşkülât gösteriliyordu.

Fazla akça almadıkça, gümrük tezkereleri verilmiyordu.

Bu vaziyetten müteessir olanlar, mültezimlerin hüddamı(hizmetçileri) olan Yahudi taifesinden şikâyet ettiler. Bu bid'atın(dinde yeri olmayan) ref'ini(gönderilmesini) istediler. Üçüncü Sultan Murad İstanbul ve Galata kaddılarına hükümler gönderdi. Bu halin ref'i için emirler verdi.

NURBANU SULTAN

On birinci Hicret asrında İstekira isminde bir Musevi kadın, teferrüt etmişti. Valide Safiye Sultan nezdinde kazandığı itibar sayesinde, vezirlere hükmedecek derecede nüfuz ve tesir iktisab(*kazanmak*) eylemişti.

Bu zeki ve becerikli kadın, daha İkinci Selim devrinde saraya girip çıkmaya başlamıştı. O tarihte harem dairesinin bir tek hâkimesi vardı ki o da, Nurbanu Sultan'dı.

Nurbanu Sultan bir Musevî kızı idi. İkinci Sultan Selim'in en sevdiği gözdelerinden olup padişahın kadınlığı şerefini iktisap etmişti. Oğlu Şehzade Murad Üçüncü Sultan Murad unvanıyla tahta çıktığı zaman da kendisine ilk defa olarak mehdi ulya⁷³ unvanı verilmişti.

Nurbanu Sultan, zekâsı sayesinde, zevcini(*eşini*) çok büyük bir dirayetle idare ediyor; bu itibarla sarayın ruhunu teşkil ediyordu.

73 Osmanlı Sarayı'nda kadınlara verilen önemli ünvan

O, en büyük zekâ ve dirayetini, zevci Sultan Selim'in vefatında göstermişti. İkinci Selim, Yasef Nasi'nin Kıbrıs'tan getirdiği o nefis şaraplarla sermest bir halde, yeni yaptırdığı hamamı gezerken, ayağı kayıp düştüğü zaman, kendisinden ümitler kesilmişti. Hâlbuki Nurbanu Sultan hiç kimseye hissettirmeden Manisa'ya gizlice adamlar koşturup, oğlu Şehzade Murad'ı getirtmiş, vefat eden zevcinin(*eşinin*) cesedini de, sarayın buzluğunda muhafaza ettirmişti.

KADINLAR SALTANATI

Üçüncü Sultan Murad tahta çıktığı zaman, sarayda bir kadınlar saltanatı başlamıştı. Bu saltanatın başında, mehdi ulya ünvanını alan Nurbanu Sultan vardı.

Padişahın genç kızı Esmâ Sultan, zevcesi Haseki Safiye Sultan ile Harem Kethüdası Candan Kadın, Vekilharç Radiye Kadın ve Musevî Kira Kadın da onun etrafında toplanmışlardı.

Kira, son derece zeki bir kadındı. Kendi milletinden olan Nurbanu Sultan'ı, âdeta nüfuz ve tesiri altına almıştı. Ve artık sarayda rekabet yüzünden, birtakım entrikalar çevrilmeye başlamıştı.

Valide Nurbanu Sultan, gelini Safiye Sultan'ı çekemiyordu. Onu zevcinin gözünden düşürmek için birçok hile ve desiselere müracaat ediyordu. Nihayet Safiye Sultan, galebe ihraz etmişti. Nurbanu ise bu hale tahammül edememiş, bir sene zarfında ihtirasına kurban olup gitmişti.

Kira, bu defa da zekâsını büyük bir maharetle istimal etti(*kullandı*). Derhal Safiye Sultan'ın safına geçti. Ona her hususta müşavirlik ve muavinlik vazifesini deruhte eyledi.

Üçüncü Sultan Murad'ın vefatından ve oğlu Üçüncü Sultan Mehmed'in tahta çıkmasından sonra Safiye Sultan'ın tesir ve nüfuzu büsbütün artmıştı. Bu Venedik dilberi, derhal hükümet umurunu(*yöneticilerini*), oğlunun nam ve hesabına ele almıştı.

Dünkü Haseki Kadın bugün Valide Sultan olmuştu. Artık o ve yanında Radiye Kadın, diğer tarafında Musevi Kira olduğu halde, devletin haricî ve dâhilî siyasetini idare ediyordu.

Kira'nın da nüfuzu arttıkça artıyor, bilhassa ecnebi-ler ve sefirler arasında kendisine büyük bir ehemmiyet veriliyor; sık sık kıymetli hediyeler gönderiliyordu.

İstanbul'da bulunan sefirler onunla dostluk tesis etmeye çalışıyorlar; Hatta bazen konağında kendisini ziyarete bile geliyorlardı. Bilhassa Venedik sefirleri, para ile olan münasebetlerini daima artıracak vesileleri kaçırmıyorlardı.

O esnada Fransa Hükümeti İspanyollarla harp halinde idi. Fransa Kraliçesi Katerina Domdiçi, Safiye Sultan'a gizlice bir mektup göndermiş; Türk donanmasının İspanya sahillerini tehdit etmek suretiyle kendisinden yardım istemişti.

Kira, Venedik Sefirini bu muhavareden haberdar etti. Sefir, hükümetine yazdığı raporlarda Kira'yı Va-

lide Sultan ile kendi arasında bir vasıta olmakla tavsif etmişti(vasıflandırmıştı).

Bir İbranî muharrir, Kira'nın kuvvet ve nüfuzu hakkında şunu yazıyor:

“İstanbul’da Türk Kralının sarayında şöhret bulmuş bir kadın bulunup, ekâbiri saltanat ona secde ederlerdi. Hükümetten memuriyet isteyen kimse, onun vasıtasıyla müracaat ederdi.”⁷⁴

Bu İbrani muharrir, yanılmıyordu. Kira, yalnız Safiye Sultan’ın haricî siyasetini tedvir(yönetmek) için bir vasıta olmakla kalmıyor; aynı zamanda dâhilî siyasette de mühim roller oynuyor; devlet mansıb(makam) ve memuriyetlerine kadar müdahale ediyor; yüksek paralar mukabilinde en mühim memuriyetlere birçok kimseleri tayin ettiriyordu. Ve bu paraların bir kısmını da Valide Sultan’a veriyordu.

Valide Sultan unvanını taşıyan Venedikli Baffa, bir türlü paraya doymuyordu. Bir taraftan Veziri Azam İbrahim Paşa, diğer taraftan Musevi Kira, Venedikli Baffa’nın rüşvet vasıtaları olmuştu.

İbrahim Paşa, sade fi dürrü hilâfet(hilafet incisi) denilen Baffa’yı Bebek’teki Feridun Bahçesine davet ediyor, yalnız bir ziyafet için elli bin altın sarf etmekten çekinmiyordu.

74 Avram Galanti, Esterkir, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sayfa 318.

YAHUDİ KİRA KADINI SİPAHİLER PAŞA KAPISINDA KATLETTİLER

Kira'nın her işe karışması ve bahusus büyük rüşvetler mukabilinde devlet memuriyet ve mansıplarını satması, artık halkı ve bilhassa sipahileri kızdırmaya başlamıştı.

Sipahiler, bir türlü bu vaziyeti hazmedemiyorlar:

— *Bu, nasıl iştir? Bir Yahudiyeyi acuze(aciz Yahudi), Valide Sultan Hazretlerine hulûl edüb, âlemi berbad eylemektedir. Sultan Selim Sani(İkinci Selim), asrından berû bu Yahudi tagallübünden bıktık usandık.*

Diye feryat ediyorlardı.

Sipahilere verilen ulufe, hep kırkık ve kızıl akçe idi. Bu paranın büyük bir kısmı da, Kira'nın adamlarının elinden geçmişti.

Sipahiler bunu haber alır almaz, büsbütün hiddetlendiler. Artık her ne pahasına olursa olsun, Valide Sultan'ın hâs nedimesini ortadan kaldırmaya karar verdiler.

Evvelâ Şeyhülislâm Sun'ullah Efendiye bir heyet gönderdiler:

— *Bize verdikleri fâsid(bozuk) ve kâsid(eksik olan) akçe ile olduğumuz me'kûlât(yiyecek) helâl olur mu?*

Diye sordular.

Şeyhülislâm, sipahilerin maksadını derhal anladı. O da, Kira'nın Valide Sultan nezdinden uzaklaştırılmasına taraftardı. Bunun için derhal:

— *Laaaaa... Değildir.*

Cevabını verdi.

Sipahiler bu cevaptan memnun oldular. Asıl maksatlarını ihtiva eden ikinci suali sordular:

— *Yahudi Kira Kadın, gümrükleri iltizam etmiştir. Bu kalp akçe, cümle anındır. Biz anı katlederiz. Caiz midir?*

Şeyhülislâm, bu sual karşısında duraladı:

— *Zemmiyenin(kınananın) katli şer'an caiz değildir. Ancak, şehirden sürgün edilmesi lâzım gelir, dedi.*

Şeyhülislâm, tefsire müsait bir cevap vermişti. Sözlerine kasden şer'an kelimesini ilâve etmişti. Sipahiler, bu sözlerden:

— *Ben, fetva veremem. Fakat siz, isterseniz onu öldürebilirsiniz!*

Mânasını istidlal etmişlerdi(çıkarmışlardı).

Sipahiler, ertesi gün de Sadrazam Kaymakam Halil Paşanın huzuruna dayandılar:

— *Elbette, Kira karı elinde hizmet defteri satılır. Fîmüba'id, komazuz... Meydana gelmek gerektir.*

Diye bağırmaya başladılar.

Halil Paşa, fena halde şaşırdı. Sipahileri yatıştırma-ya çalıştı... Fakat muvaffak(başarılı) olamadı.

SELANİKLİ MUSTAFA EFENDİ'YE GÖRE KİRA'NIN FECİ AKİBETİ

Birçok vakanüvisler⁷⁵, Kira'nın feci akıbeti hakkında malûmat verirler. Fakat vakayı, yekdiğerinden farklı olarak tasvir ederler. Lâkin Selanikli Mustafa Efendi'nin yazma tarihinde hakikate en uygun surette tafsîlât(ayrıntı) mûndericidir(içeriğindedir). Bu zat, bu meşhur tarihî hâdiseyi, şöyle tasvir etmiştir: “*Evasıtı mâhı Ramazanı şerifde sene 1008(1599) Serdarı Alişân Sadrazam İbrahim Paşa, seferi hümayundan avdet olundukta, bir cuma günü yeniçeriler Şeyhülişlâm Sun'ullah Efendiye vardılar. Bize ulufe deyu verdikleri fâsid akça ile aldığımız me'kûlât helâl mıdır, deyü sual eylediler. Müfti Efendi, helâl değildir, dedikte. Yahudi Kira Kadın, gümrüğü iltizam eylediği için böyle kalp akçalar bize ulufe veriyorlar. Anlarındır. Biz anları katlederiz, deyip fetva istediklerinde, cevap verdi ki: Zemmiye ve Yahudi'yenin katli caiz değildir. Amma, şehirden sürülsün ve dursun,*

75 Osmanlı İmparatorluğu zamanında devletin tarihsel olayları kaydetmekle görevlendirdiği kişilere verilen isim.

gitsün, dediler. Ve dahi nice türlü fitne vefesâda cüret ettiler. Ve nice hezeyan sözler söyledikçe, varın arzıhal ediniz. Ve bana getiriniz. Muradınız ne ise Padişahımız huzuruna getireyim. Hattı hümuyan ile beraber cevap versinler. Dediklerinde müteselli olmadılar. Ol mahalde ahd ü âmân ve imânı galiz üzere ittifak ettiler.”

“Cumartesi günü seheri, cemiyeti azim ile kaimi makamı rûkâb Halil Paşa kapusuna vardılar. Divanhanede çağırıştılar... Elbette Yahudi Kira Kadın elinde hizmet defteri satılursa komazız, meydana gelmek gerektir. Deyüp muhkem ayak bastılar. Şevketlû padişahı âlempenah hazretlerine şer ve şûr kasdında oldular.”

“Cemiyetleri ve istedikleri arz olundu. Kira buluncak olursa, aman ve zaman vermezler. Kâr müşküldür, denilmiş. Elbette bulunmak gerektir, deyû çavuş başı Ömer Ağa ve Kapıcılar Kethüdası Nasuh Ağa gönderildi. Anlar dahi vardılar. İkdâm ve ihtimâm ile pünhan olduğu yerde tecessüs eylemiye gittiler...”

“Beruda, bendegân gittikçe ziyade olmakta ve bednihatlar, türlü türlü kabahat ve fesada niyet ettiler. Ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa dahi ihtiyat üzere hazır ve müheyya olup durdular. Ve kethüda Bekir ile baş çavuş ve ocak oğulları kol kol eyledi.”

“Yahudi mahallelerini ve şehir güzergâhlarını üşeradan muhkem hıfz ve herasette iken, nâgihan çavuşbaşı Ömer Ağa mesture(örtülü) Yahudi Kira Kadını bulup bir semerli beygire bindirdi. Paşakapısı'na getirdikte, nerediyan ayağında indirirken, sipahi taifesi âram etmediler. Hançer üşürdüler. Kira Karıyı, pâre pâre eylediler.

Ve ayağına ip takıp ve sürüyüp lâşesini Atmeydanı'na bıraktılar.”

“Anda dahi azîm cemiyet ile ahdu âman ettiler. Mushafı şerife ellerin urdular. Ve muhkem yemin ettiler ki, yarın cümle evlâd ve insanların dahi bir yere cem, edelim, dediler.”

“Badehu tekrar yine Müfti Efendi kapusuna vardılar. Elbette arzıhalimizi imza ettiği için içeriye, Huzuru Hümayûna gönderiniz, demişler.”

“Ertesi pazar günü, yine azîm cemiyet ile kaymakam Paşakapısı'nda kıyam üzere oldular. Ve elbette Yahudi'ye karının evlâdı vesair taallûka gelmek gerekir. Ve illâ, sonu fena olur, deyü inad ve muhalefetleri had-den mütecaviz oldu.”

“Bilâhare, mesture Yahudi'nin oğlunu dahi bulup getürdüler. Dahi aman vermeden filhal hançer üşürdüler. Pâre pâre ettiler. Ve anası lâşesine yetiştiler. Ve küçük oğlu dini islâm ile müşerref oldu.”

Selanikli Mustafa Efendinin çetrefil bir lisan ile naklettiği bu katil vakası, hiç şüphesiz ki menfur bir harekettir. Buna da, devlet erkânı sebebiyet vermişlerdir. Çünkü daha evvel hem padişah ve hem de Safiye Sultan'ı ikaz ederek işin önüne geçerler ve hakikaten İkinci Sultan Selim zamanından beri sarayda câri olan Yahudi nüfuz ve tesirinin izalesi için makul çareler düşünebilirlerdi.

YAHUDİ KİRA KADININ KATLİNDEN SONRA

Bu vaka, şu neticeyi verdi. Evvelâ, Yahudiler hakkında bir kat daha emniyetsizlik husule geldi. Para meselesi, halkın hayat meselesi idi. Buna hâlel gelince, derhal halkta Yahudiler aleyhine bir husumet belirdi.

Sonra; Kıyafet meselesi, yine tazelendi. Yahudiler *“Fâhir libaslar ve eyü çuhalar giymesünler ve kızıl şapka giysünler”* diye kat’î emirler verildi.

Daha sonra; *“Yahudiler, miriye, iltizam altına girmesinler. Ve sikke, ahvali kadîmden nice ise, yine o minval üzere olsun”* diye, yeniçeriler ve sipahiler, padişaha arzual verdiler.

Bedbaht Kira ile oğlunun parçalanmış cesetleri bir kaç gün Atmeydanı’ndaki büyük çınarın altında kaldı. Sonra, kokmaya başladı. Ve nihayet, *“rayihai murdarlarından Müslümanlar müteezzi oluyorlar”* pis kokularından Müslümanlar rahatsız oluyorlar diye Mehterhane’den getirilen odunlarla, sipahiler tarafından ateşe yakıldı.

Sıra, Kira'nın malına ve emlâkine gelmişti. Bunlar da kâmilten müsadere edildi. Kira'nın beş yüz yük nakdi ile had ve hesap biçilemeyecek derecede mücevheratı zuhur etti. Aynı zamanda kırk iki yerde cesim emlâki ile birçok gemilerde henüz karaya çıkarılmamış mallarının defterleri tespit edildi. Bunlar da kâmilten Sultan Süleyman Han mütevellisi Mustafa Efendi marifetiyle satılarak, askere ulufe verildi.

Padişah, Üçüncü Sultan Mehmet, bu meseleden çok müteessir olmuştu.

— *Siyaset mukarre oldukça, denize atmak gerekti. Haremi muhteremeye intisab ve ihtisası olan kimseye bu üslûb ile siyaset olunmak, nâmusu saltanata küllî şîn verdi, diyordu.*

Fakat sipahilerin bu isyanından yine saray istifade etmişti. Kiranın bütün nukud(nakitleri), emval(malları) ve emlâki kâmilten(tamamen) sarayın iç hazinesine mal edilmişti.

Sultan Ahmed'in vefatından sonra tahta çıkan İkinci Sultan Osman zamanında, Kira'nın sağ kalan oğlu kurt veledi İlya, padişahın validesinden, Sultan Süleyman tarafından verilen "muafiyet" fermanının tecdidini(yenilemek) istedi. Padişah, hiç tereddüt etmedi. Hatta İlya'nın oğluna, oğullarının oğullarına ve kızlarının kızlarına da şâmil olmak(kapsamak) üzere yeniden ferman verdi. Ve Kira'nın torunlarını, bütün Avârızı divaniyeden(bir çeşit vergi) affetti.

İstanbul Yahudileri, eski fermanlardan ve fetvalardan istifade ederek mevkilerini temin etmeye çalışırlardı.

YAHUDİLER VE RUMLAR ARASINDA BİR MESELE

Ill(1699) senesinde, Yahudilerle Rumlar arasında bir mesele zuhur etti. Şöyle ki; öteden beri padişahlar Edirne'den vesair yerlerden İstanbul'a avdet ettikleri zaman, Fatih zamanından beri takip edilen bir teşrifat usulüyle istikbal edilirlerdi(*karşılanırlardı*).

Bu usul mucibince evvelâ ulema ve ahaliyi İslâm; sonra da patrik ve metropolitler ile Rumlar; daha sonra da hahambaşları ve hahamlarıyla Yahudi tayfası, en nihayet keza patrikleri ve papazlar ile Ermeni cemaati bu istikbal merasimine iştirak ederlerdi.

Resmi kadim bu minval üzere idi. Fakat Yahudiler, üç sene mukaddem muaraza edip *"Biz, sizden mukaddem dururuz"* deyü mücadele ettiler.

Meselenin halli, İstanbul Kadılığına havale edildi. Kadı, teşrifat usulüne riayet etmek lâzım geldiğine hüküm verdi.

Yahudiler bu hükme kanaat etmediler. Daha doğrusu, kendilerine daima rakip olan Rumlara karşı te-

fevvuk etmek istediler. Ve bunun için de Divanı Hümayuna arzuhal verdiler.

Divanı Hümayun da usul ve teşrifatı kadimeye(*eski protokol geleneklerine*) riayet lâzım geldiğine dair bir tez-kere ile mucibince emri şerif verdi. Lâkin bu da Yahudileri tatmin etmedi. Nihayet bu ubudiyet meselesi, yine Divanı Hümayundan yazılan şu emri şerif ile halledildi:

“Bir kaç şerir Yahudiler, bir tarikle teşrifattan tez-kere ve mucibince emri şerif almalarile, biz mukaddem dururuz; deyü mücadele ve muaraza ettikleri bildirilüb yedlerinde olan hüccet şer’iye mucibince kadimden ali-yelduyi ü zere rûmiyân fıkaraşı metropolidler ve patrik-lerile mukaddem durub Yahudi tâîfesine hılâfı mutad olveçhile muaraza ve mücadele ettirilmemek babında emri şerifim rica eyledikleri ecilden düsturulamel olmak üzere vechi meşru üzere amel olunmak için yazılmıştır.”

TÜRKLER VE YAHUDİLER

Rumlar, Yahudilerle bir türlü geçinemiyorlardı. Yahudiler aleyhinde çıkardıkları şayiaları, onları gözden düşürmeye çalışıyorlardı.

Eskiden beri Hıristiyanlar arasında hasıl olmuş bir kanaat vardı. Bunlar Yahudilerin Hamursuz Bayramı için yaptıkları hamursuz ekmeğe insan kanı karıştırdıklarını iddia ediyorlardı.

Bu kanaat, Türkler arasına da girmişti. Birçok Türkler de; Yahudilerin her sene hamursuz bayramından evvel bir çocuk çalarak bunun kanını bir iğneli beşikte çıkardıktan sonra, bayram için lâzım olan ekmeğin hamurunu onunla yoğurduklarını rivayet etmekteLERdi.

Halbuki Yahudi şeriatı, kanı mekruh addediyordu. Ve akliselim de, böyle menfur bir harekete kabul etmiyordu.

Yahudiler, bu şayanın külliyeN iftira olduğunu iddia ediyorlar; bu bühtanı(*iftira*), kat'î bir lisanla redd ediyorlardı.

Profesör Avram Galanti diyor ki:

“Türkiye’de bu iftiraya ilk defa olarak Kanunî Sultan Süleyman zamanında rastlıyoruz. İftiranın sahnesi, 1530 yılında Amasya şehrinde olmuştur. Amasya şehrinde yaşayan Yahudilerin evlerine girip çıkan bir Ermeni, dindaşları tarafından şehrin haricine gönderilmiş ve Ermeni kadınları da bu fakirin hamursuz ihtiyaçları için Yahudiler tarafından boğazlandığını, kadı huzurunda şahadet etmişlerdi.”

“İşkenceye uğratılmış bazı Yahudiler, bu işkenceye tahammül edemeyerek, kabahatlerini itirafla asılmışlardır. Bunlar arasında bulunan hekim Yakup Avayub, şehrin ortasında yakalanmıştır.”

“Bir müddet sonra fakir Ermeni şehre dönerek dindaşları tarafından kaçırıldığını açıklamıştır. Sultan Süleyman, vakayı duyunca, sebep olanların cezalandırılmalarını emretmiş ve bunlara da masum Musevilerin cezalarının aynını çektirmişlerdir.”

“Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra böyle bir iftira Tokat şehrinde de uydurulmuş ise de, iftiracılar derhal cezalandırılmışlardır. Tokat Musevi Cemaati, Kanuni’nin Hekimbaşı olan Moşe Aman’a müracaat ederek padişahın himayesini istemişlerdir.”

“Zamanın Sadrazamı olan Rüstem Paşanın delâletiyle Kanunî Sultan Süleyman, bu gibi iftiraların mahkemelerce incelenmeyerek, doğrudan doğruya kendisine arz edilmesini mutazammın(kefil olarak) bir فرمان çıkarmıştır.”

1840'da, Şam'da Bertomas namında bir Katolik papaz, katlolunmuştur. Bu cinayetin dinî ihtiyaçlar ve Hıristiyan kanı almak maksadıyla Yahudiler tarafından işlendiği haberi yayılmıştı. O zaman Suriye-Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa idi. Şerif Paşa, Şam Fransız konsolosu ile uyuşarak, Şam Hahambaşısı Yâkub Antebî ile diğer iki hahamı ve tedricen altmış Yahudi'yi hapsederek haklarında her türlü işkenceyi reva görürdü. Yedi ay devam eden işkence ve baskılar, Türklerin Şam'ı geri almasıyla sona ermiş ve Musevi mahpuslar serbest bırakılmıştır. Mahpuslar arasında işkencelere dayanamayan dört zavallı, daha önce ölmüşlerdi.

Aynı yılda Rodos Adası Musevileri böyle bir iftira ile karşılaşmışlardı. İzmir Musevi tüccarlarından biri, sünger satın almak üzere Eliya Kalamitî adında bir Musevi'yi Rodos'a göndermiştir.

Rodos'ta sünger ticaretiyle uğraşan bazı Rumlar, bu yeni tüccarın rekabetinden kurtulmak için, kan iftirasına başvurmuşlardır.

OSMANLININ SON DÖNEMİNDE YAHUDİLER

I 865'te Kuzguncuk Rumları, bir Rum çocuğunun kaybolmasından istifade ederek Yahudileri kan iftirasıyla itham etmişlerdir.. İstanbul Hahambaşı Vekili Yakır Giran, hükümete müracaat ederek, Sultan Aziz'e -evvelce Sultan Mecid tarafından verilmiş olan- fermanı teyit ettirmiştir.

Sultan Mecid de, ceddi Kanunî Sultan Süleyman gibi, Yahudileri himaye etmiş ve bu kan meselesinin iftira olduğuna kanaat getirerek Yahudilere bir ferman vermişti. Metni pek uzun olan bu fermanda bilhassa şu satırlar münderiçti.

“... milleti merkumenin -yâni Yahudilerin- kütübü diniyelerini tettebbu eden erbabı vukuf ve malûmatın tahkikatı mevsuka ve makberesine göre milleti merkume dem’i beşeriyye şöyle dursun; hayvanâtı saire kanının istimalinden bile men’i küllî ile memnu olmasıyle, haklarında bu veçhile vukua gelen isnadat ve izviyat, müfteriyatı kâzibe kabilinden olmak iktiza edeceğinden milleti merkumenin bu hususta bereati zimmetleri

meydanda iken anların böyle beyhude şey için tazib ve iz'alarına cevaz gösterilmesi...”

Gerek bu ferman ve gerek Sultan Aziz'in bunu teyiden(*desteklemek için*) vermiş olduğu ferman, Yahudilerin pek çok işlerine yaramıştır. Hatta Avrupa'da kan iftirası yüzünden mahkemelerde görülen davalarda bu fermanların musaddak suretlerini göstermek suretiyle yakalarını kurtarmışlardır.

SABATAY SEVİ

Yahudilerden pek çok zekâ ve dirayet erbabı yetiştirdiği gibi, içlerinden Mesihlik iddiasında bulunan bir zat da zuhur etmiştir.

Bu zat hakkındaki rivayetler pek muhtelifdir. Gazetelerde ve mecmualarda yazılan yazılar, âdeta içinden çıkılmaz bir haldedir. Halbuki Sabatay Sevi, yalnız bizde değil, Avrupa'da da maruf bir şahsiyettir. Onun hakkında Fransızca, Almanca, İngilizce, İbrani-ce ve Hatta Arapça birçok eserler vücuda getirmişler. Milat'ın on yedinci ve Hicretin on birinci asrında mühim bir hâdise yaratmış olan bu zatın, şahsî kıymeti hakkında birçok mütalâalar beyan etmişlerdir. Bunlardan bazıları onun lehinde ve ekserisi de aleyhindedir. Bu sebepten dolayı tarihin bu mühim simasının hakikî çehresi, bugüne kadar müphem şeklini muhafaza etmektedir.

Bazıları bu zatın, kendisinde Mesih olacak kadar ruhanî kudret ve manevî kuvvet bulunduğundan bah-

sederler. Bazıları ise, onun zamanının hâdise ve cereyanlarından istifadeye kalkışan bir şarlatan olduğunu iddia edecek kadar ileri giderler.

Onun, Edirne saraylarında, Has Oda Köşkünde ihtida etmesi(*din değiştirmesi*) samimî midir, değil midir? Yoksa o, âba ve ecdadının dini olan Musevilik ile Müslümanlık arasında, her ikisinin esaslarından alarak kendi içtihadına göre yepyeni bir din, bir mezhep, bir tarikat veyahut bir meslek mi vücuda getirmiştir? Bu cihetlerin ilmî bir şekilde tetkik edilmesi lâzım gelir.

Bizde şimdiye kadar yazılan yazılar, kâmilten bu zatın aleyhindedir. Ve bu zatın, hem kendisini ve hem de kabilesini ölümden kurtarmak için zahiren Müslümanlığı kabul ederek Aziz Mehmed Efendi namını aldıktan sonra el altında yeni bir dinî mezhep kurarak buna da Sabataî mezhebi namı verdiği iddia edilmektedir... Biz, uzun zaman bu meselenin hakikatini araştırdıktan sonra, vasıl olduğumuz neticeyi, tam bir bitaraflıkla nakletmek fikrindeyiz.

Sabatay Sevi'nin nerede doğduğu bile lâayıkıyla tespit edilememiştir. Bazı müverrihlerimiz(*tarihçilerimiz*) onun İzmir'de doğduğunu rivayet ettikleri halde bu zat, Hicretin 1036, Milat'ın 1626 senesinde Edirne'de dünyaya gelmiştir. Pederi ise, İkinci Sultan Beyazıt devrinde Mora'ya hicret etmiş ve orada yerleşmiş olan Sevi familyasına mensup Mordohay Sevi isminde bir İspanyol muhaciridir.

Mordohay Sevi, henüz genç iken Edirne'ye gelmiş; orada ticaret işlerine girişmiştir. Kendisi zeki ve bece-

riklidir. Aynı zamanda birkaç lisan da öğrenmiştir.

Mordohay, az zaman zarfında bir hayli para kazanmış ve sarrafbaşı unvanını da kazanmıştır. Fakat o daha büyük işlere atılmak istediği için, Edirne muhiti kendisine dar gelmeye başlamıştır.

O sırada, Sabatay dünyaya gelmiştir. Ve çocuk, daha ilk yaşlarından itibaren yüksek zekâ eseri göstermiştir. Bu itibar ile de Mordohay'ın nazarı dikkatini celbetmiştir.

SABATAY SEVİ'NİN YETİŞMESİ

Mordohay, oğlunun zekâsını Edirne'de köreltmek istememiş; hem kendisine daha geniş bir ticaret sahası açmak ve hem de Sabatay'ın zekâsını inkişafa muvaffak olmak için İzmir'e nakle karar vermiştir ve bunda da, büyük bir isabet göstermiştir.

Çünkü o tarihte İzmir, mühim bir ticaret merkezi halini almıştır. Sultan İbrahim zamanında Venediklilerle Türkler arasında başlayan uzun harpler dolayısıyla birçok Fransız ve İngiliz ticaret adamları orada toplanmaya ve birer ticarethane açmaya başlamışlardır, aynı zamanda Musevilerin belli başlı âlimleri de, İzmir'de toplanmıştır.

Mordohay, ailesini toplayarak İzmir'e gelmiş ve orada yerleşmiştir. Ve derhal, İngiliz ve Fransız tüccarları ve bankerler ile münasebete girişmiş; onlarla işbirliği temin etmiştir.

Meselenin asıl dikkate şayan olan ciheti şurasıdır ki Mordohay, oğlu Sabatay'ın çok uğurlu bir ço-

cuk olduğuna kanaat getirmiştir. Çünkü bütün işleri, onun dünyaya gelmesinden sonra, birdenbire inkişaf etmiş(*gelişmiş*); Hatta İzmir'e geldikten sonra da giriştiği büyük işler, kâmilten muvaffakiyetle neticelenmiştir.

Bu sebeplerden dolayı Mordohay, oğluna cidden büyük bir ehemmiyet vermiş; küçük yaştan itibaren onun tahsiline son derecede itina göstermiştir.

Sabatay'ın zekâsı az zamanda inkişaf etmiş; tahsili bir hayli ilerlediği gibi, Türkçe, Rumca, İngilizce gibi birkaç lisan da öğrenmiştir.

Mordohay, ticaret âleminde oldukça parlak bir nam kazanmıştı. Ve artık kapısını birçok ilim ve irfan sahiplerine açmıştı. Yalnız Yahudi haham ve âlimleri değil; Rum ve Katolik papazlarıyla birçok ecnebi münevverleri de onun evinin geniş bir mükellef selâmlık odasında toplanıyorlar, ekseriya pek derinlere kadar giden ilmî münakaşalara dalıyorlardı.

Sabatay, bütün bu toplantılara iştirak ediyordu. Konuşulan sözleri, büyük bir dikkatle dinliyordu ve bütün mevzuları dinî ve tarihî bahisler etrafında dönüp dolaşan bu konuşmalardan büyük bir zevk alıyordu.

Hahamlardan, Museviliğin bütün hikmet ve felsefelerini öğrenmişti. Diğer münevverlerin fikir ve malûmatından da pek çok istifade etmişti. O devrin en meşhur kabalist ulemasından olan Haham Ravaskapa ona iki sene kadar ilâhiyat ve tasavvuf dersleri vermişti. Sabatay, bilhassa tasavvufta o kadar büyük bir istidat ve iktidar göstermişti ki, onun bu muvaffa-

kiyeti, hocasını bile hayretlere gark etmişti.

Artık genç Sabatay da mübahaselere(*sohbetlere*) ve münakaşalara karışmaya başlamıştı. Bütün o hahamlar, papazlar ve âlimler, onun iştirâk ettiği bahisleri büyük bir hayranlıkla dinliyorlardı.

DİNSİZLİK VE AHLÂKSIZLIK İÇİNDE YÜZEN AVRUPA'DA "MESİH"İN GELMESİ BEKLENİYORDU

O sıralarda bütün Avrupa, büyük bir telâş ve heyecan devresi geçiriyordu. Her tarafta hüküm sürmeye başlayan dinsizlik ve ahlâksızlık hahamları, papazları, dindarları, hülâsa bütün ağır başlıları son derece dilgir ve müteessir ediyor(üzüyor); bu müessif halin düzelmesi için Mesih'in gelmesi bekleniyordu.

Hâsıl olan kanaate göre, beklenen Mesih, Milat'ın 1666 ve Hicretin 1077 senesinde gelerek, dinsizliği ortadan kaldıracak, bozulan umumî ahlâkı da ıslah edilecekti.

Sabatay, bu mesele üzerinde tevakkuf etti(*durdu*). Dinlerin ağır ve tahammülfersa(*tahammülün üstünde*) şartlarını gözden geçirdi ve şu hükmü verdi:

- *Mevcut olan dinler, yüzlerce ve Hatta binlerce sene evvel vazedilmişti. Bunlar, artık bugünkü insanları tatmin edecek vaziyette değildir. Beşeriyet, her gün yeni*

bir âleme doğru yürüyor. Medeniyette, yeni yeni bir takım ihtiyaçlar baş gösteriyor. Hâlbuki mevcut olan şeriatların ağır baskıları altında insanlar eziliyorlar. Biraz ferahlamak, geniş nefes almak istiyorlar. Fakat buna imkân göremiyorlar. Onun için gitgide dinden uzaklaşıyorlar. Ve dinden uzaklaştıkça da ahlâklarını kaybediyorlar.

Sabatay, yalnız bu hükmü vermekle kalmamıştı. Buna, çareler de aramaya başlamıştı. Ve o, bu çareleri bulduğu takdirde artık bir Mesih olacak, beşeriyeti dinsizlikten ve ahlâksızlıktan kurtaracaktı.

Sabatay, artık bütün fikrini bu işe hasretti. Bu büyük davayı, tamamıyla benimsedi. Hatta o kadar kendisine mal etti ki; kendisinin Allah tarafından bu iş için halk edilmiş(*yaratılmış*) olduğuna tamamıyla kanaat getirdi.

Artık Sabatay, تنها köşelere çekiliyor; mütemadiyen düşüncelerini ilerletiyor; kafasının içinde dönüp dolaşan buluşlarını, günden güne tekemmül ettiriyordu(*olgunlaştırıyordu*).

Sabatay Sevi'nin Evliliği

Henüz onun bu düşüncelerine kimse vakıf değildi. Babası Mordohay, oğlunun bu inziva hayatından endişe etti. Onu oyalamak için, çok genç yaşında evlendirdi.

Sabatay'a zevce olan bu kız kimdir?

Bazıları, onun, İzmirli bir hahamın kızı olduğundan

bahsederler. Bazıları ise, Elena isminde bir Katolik kızı olup, kendisine Musevi dininin kabul ettirilmesinden sonra Sâra tesmiye olunduğunu iddia eylerler. Bunların hangisi doğru olursa olsun, muhakkak olan bir şey varsa, bu kız harikulâde güzel ve son derecede zeki idi.

Lâkin, Sabatay'ın gözleri, dilber ve zeki zevcesini görececek halde değildi. Artık o, bütün varlığını, *-kendisine Allah'ın bir ilhamı olmak üzere telâkki ettiği-* mefkûresine hasretmişti.

Sabatay Sevi'nin Fikirleri

Nihayet öyle bir gün geldi ki, artık Sabatay fikrini daha fazla saklamaya lüzum görmedi... Yine babasının evinde toplanan hahamlar ve papazlarla bir mübahase esnasında, mevcut olan dinlerin ağır şartlarını izah etti ve bunların ıslaha muhtaç olduğunu, büyük bir pervasızlıkla söylemekten çekinmedi.

Onu dinleyenler, evvelâ şaşırdılar. Sabatay'ın ortaya attığı bu cüretkârane fikir karşısında hayrette kaldılar. Sonra:

- Küfür ve ilhâd(dinsizlik)...

Diye haykırdılar.

O günden itibaren, Sabatay'la din uleması arasında bir mücadele başladı. Hahamlar:

- Bu genç, çıldırmış, deli olmuş... Onu ya tımarhane-ye kapamalı veyahut kafasını koparıp atmalı... Diyorlardı.

Vaziyet o kadar müthişti ki, Mordohay'ın içine bile büyük bir korku girmişti. Oğluna fikrini değiştirtmek istedi. Onu tehdit etti. Fakat Sabatay, düşüncelerinden en küçük bir fedakârlık bile göstermedi.

Hahamlar, onu parçalamak için teşebbüse geçtiler. Lâkin o tarihte İzmir'in en nüfuzlu bir Musevi'si olan Natan Benjamin ismindeki mühim bir şahsiyet, Sabatay'ı şiddetle himaye ettiği için, buna cesaret edemediler.

İzmir Musevileri, ikiye ayrıldılar. Bir kısmı hahamlara, diğer kısmı da Sabatay'a taraftar oldular.

Bunlar, Musevi itikadı mucibince, kıyametin kopacağına, yakın bir zamanda Mesih'in -yâni Hazreti İsa'nın- tekrar dünyaya geleceğine inanıyorlardı ve:

- Mademki 1666 senesinde Mesih ortaya çıkacak ve kıyamet de kopacaktır, eklenen Mesih, niçin bir Sabatay olmasın, diyorlardı.

Artık işe, müneccimler de karışmışlardı. Bunlar da, hakikaten 1666 tarihinde Mesih'in zuhur edeceğini iddia ediyorlar ve bunun Sabatay Sevi olmasına çok ihtimal veriyorlardı.

İzmir'de cereyan eden bu hâdiseler, dalga dalga etrafa yayılıyor; dünyanın her tarafındaki Musevi âleminde velveleli akisler husule getiriyordu.

Sabatay Sevi'nin İzmir'den Çıkışı

Sabatay, kısa bir zaman zarfında meşhur bir şah-

siyet olmuştu. Avrupa Musevileri nezdinde, hür fikirleri ve yenilik hareketleriyle takdir ediliyordu. Hatta kıyametin kopacağı gün yaklaştıkça, onun Mesihliğine Avrupa Musevileri arasında bile inanlar bulunuyordu.

Artık Sabatay, yirmi iki yaşına gelmişti. İzmir hahamları onu katiyen öldürmeye karar vermişler; Hatta öldürecek fedaileri bile tayin etmişlerdi.

Sabatay, artık İzmir’de tutunamayacağını anlamıştı. Bunun üzerine İstanbul’a gelerek daha geniş bir muhitte mezhebini neşretmeyi kararlaştırmıştı.

Nihayet, 1648 senesinde bu kararını tatbik etti. Biran ansızın İzmir’den bir İngiliz gemisine binerek evvelâ Selanik’e çıktı. Bir müddet orada vakit geçirdi. Etrafı, kendisine inananlar tarafından ihata edildi(*kuşatıldı*).

Fakat onun asıl maksadı, İstanbul gibi büyük ve münevver bir muhitte Mesihliğini ilân etmek dinî ve ahlâkî ıslahatın başına geçmekti. Bunun için Selanik’te çok kalmayarak, İstanbul’a geldi.

O sırada Küçükçekmece Köyü’nde Yahudiler ikamet etmekteydi. Sabatay, doğrudan doğruya İstanbul’a girmeyi muvafık bulmayarak bu köye yerleşti.

Sabatay Sevi İstanbul’da

Köy halkı, kâmilten münevver Yahudilerden mürekepti. Sabatay’ı çok iyi karşılamışlar; onun mefkûresine derhal iman etmişlerdi. Her sabah, oradaki sinagoga toplanıyorlar; onun verdiği vaazları dinliyorlardı. Son-

ra da İstanbul'daki Musevilerin arasına yayılarak, dinlediklerini her tarafta neşrediyorlardı.

İzmir hahamları, esasen Sabatay Sevi'yi ellerinden kaçırdıkları için öfkelerini bir türlü zapt edemiyorlardı. Onun Selanik ve İstanbul'da kazanmış olduğu muvaffakiyetleri duyar duymaz, büsbütün hiddete kapıldılar. Edirne'ye adamlar koşturdular. O esnada orada bulunan Dördüncü Sultan Mehmet ile Sadaret Kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşaya arzualler vererek:

“Sabatay Sevi denilen bu sahtekâr, hâşâ, Mesihlik iddiasına kalkışarak şeriatimizi tahkir ediyor ve cemaatimiz arasına teferruka(ayrılık) sokuyor.” diye şikâyetle bulundular.

Herhangi bir şahsın Mesihlik iddiasında bulunması, ne Sadaret Kaymakamı Merzifonlu Mustafa Paşanın ve ne de Şeyhülislâm Vanî Efendinin umurunda bile değildi. Sabatay'ın Musevi şeriatini tahkir etmesine de ehemmiyet vermemişlerdi.

Ancak, cemaat arasına teferruka(ayrılık) ve nifak sokmak meselesi, Kara Mustafa Paşanın işine gelmemişti. Çünkü, memleketin asayişini haleldar edecek bir vakanın, devletin başına bir gaile çıkarması muhtemeldi. Buna binaen; *“Ahir zaman peygamberi olduğunu iddiaya cüret eden ol Yahudi'nin derhal ahzû gırift olunarak Edirne'ye isali(ulaştırılması)”* için İstanbul Kadısına ve Yeniçeri Ağasına emri şerifler gönderildi.

Sabatay, başına gelecek felâketi biliyordu. Kendisine iman edenleri her sabah topluyor, onlara vaizler vermekte devam ediyor.

Sabatay Sevi'nin Edirne'ye Götürülüşü

Bir sabah, Küçükçekmece'ye ansızın bir kadirge ya-naştı. İçinden bir divan çavuşu ile elli nefer yeniçeri karaya atladı. Sabatay ile onun etrafına toplananların bulunduğu yer basıldı. Hepsinin elleri ayakları bağlan-dı, derhal Edirne'ye doğru yola çıkarıldı.

Sabatay, fena halde şaşırılmıştı. Aç, sefil, perişan bir halde, günlerce süren yayan bir yolculuktan sonra, ni-hayet Edirne'ye varmışlardı.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, müthiş bir vezirdi. Arz odasında, kendisini kızdıran elçilere bile, çevire çevire dayak attığı vaki idi. Mesih ile onun havarisinin Edirne'ye geldiklerini haber alır almaz, Sabatay'ı hu-zuruna istedi. Ve onu görür görmez, hiddetle yerinden fırlayarak suratına korkunç bir şamar indirdi.

Sabatay, sendeledi. Fakat metanetini muhafaza etti. Hakikaten, Mesih İsa gibi hareket ederek öte-ki suratını çevirdi... Fakat onun, dişini sıkarak yap-tığı bu hareket, Merzifonlunun hiddetini bir anda teskine(*sakinleştirmeye*) kâfi geldi ve derhal:

— *Kaldırın... Hapsedin...* Diye emir verdi.

Divan çavuşları, derhal Sabatay'ın kollarına girdi-ler. Alıp götürerek hapsedtiler.

Bu hapis, günlerce devam etti. Ondan sonra Saba-tay Boğaz Hisarı'na nakledildi.

Sabatay Sevi'nin Rakibi

Fakat o sırada, Mesihlik iddiasında bulunan yalnız Sabatay Sevi değildi. Lehistan Yahudileri arasında da

bir Mesih türemiştir. “Nehami Hayon” ismindeki bu zeki ve açıkgoz adam da, 1666 senesinde yeni Mesih’in zuhur edeceğine dair dünyanın her tarafında revaç bulan şayialardan istifade temek istemiştir. Lâkin bu adam, adı bir maceraperestti. Sabatay gibi âlim ve mütefekkir bir idealist değildi. Nitekim hududa kadar geldi. Yarı mahpus bir halde bulunan Sabatay’la görüşmek, onunla Mesihlik meselesi etrafında pazarlığa girişmek istedi.

Sabatay, rakibini merak etti. Onunla görüşmesinin muvafık olduğuna dair haber gönderdi. Hayon, büyük ümitlere kapılarak, hududu geçti. Fakat Türk topraklarına ayak basar basmaz derhal tevkif edildi ve Boğaz Hisar Kalesinde, Sabatay’ın mevkuf(*tutuklu*) olduğu yere gönderildi.

İki Mesih, burada karşılaştılar. Fakat âlim Sabatay ile cahil Hayon, bir türlü uyuşamadılar.

Hayon, şu şekilde bir teklifte bulunmuştu:

İsrail, iki Mesih geleceğini bildirmişti. Bu iki Mesih’ten birincisi, ikinci Mesih’in geleceğini dünyaya müjdeleyecek, ona mübeşşirlik(*müjdeleyicilik*) edecek, İkinci Mesih de gelerek maşrıktan mağribe kadar yeryüzünde, mutlak surette hüküm sürecekti. Bu itibarla birinci Mesihliği yani mübeşşirliği kendisi kabul etti. İkinci Mesihliği yani yeryüzünün hâkimi mutlakı olmak şerefini de Sabatay’a vermek istedi.

Sabatay, bu sözlere karşı son derecede hiddetlendi:

— *Sen, hayal peşinde koşuyorsun. Ben ise, bütün in-*

sanları büyük bir hakikat etrafında toplamaya çalışıyorum, diye Hayon'un teklifini şiddetle reddetti.

Pazarlık uymayınca, Hayon intikam almaya kalkıştı.

“Mühim maruzatta bulunacağım. Beni Edirne'ye aldırınız”, diye Merzifonlu Kara Mustafa Paşaya haber yolladı.

Hayon, Edirne'ye çağırıldı. Merzifonlunun huzuruna çıkarıldı.

— *Bu adam, sizin için çok tehlikeli bir oyun oynuyor.* Diye söze başlayan Hayon, Sabatay'ın bütün hareketlerinin âdi bir kurnazlıktan ibaret olduğunu ve her gün ziyarete gelin Yahudileri, hükümete karşı isyana teşvikte bulunduğunu anlattı.

Merzifonlu, derhal Boğaz Hisar'a gizlice adamlar gönderdi. Tahkikata girişti. Her taraftan akın akın Sabatay'ı ziyaret etmek için Boğaz Hisara giden Yahudileri isticvap ettirdi. Sabatay'ın onları isyana teşvik ettiğine dair hiçbir delil elde edemedi. Fakat her gün onun yüzlerce Yahudi tarafından ziyaret edildiğini de hoş görmedi. Kuvvetli bir muhafaza altında, Sabatay'ı tekrar Edirne'ye getirtti. Huzuru şer'i enverde isticvabına(*şeriatın ışığında sorgulamaya*) karar verdi.

Sabatay Sevi'nin Sorgusu

Nihayet, Hicretin 1077, Milat'ın 1667 senesi gelmişti. O sene kıyametin kopacağına dair umumî bir kana-

at olduğu için, her taraf büyük bir telâş içindeydi.

Hatta Menaşe isminde bir haham -o sırada İngiltere’de hüküm süren meşhur- Kromvel’e müracaat ederek:

“Artık, kıyametin kopacağı günler çok yaklaşmıştır. İngiltere’den ihraç olunan Musevileri tekrar yerlerine kabul ediniz. Zira merhamet zamanı gelmiştir”, diye istirham etmişti.

İşte, o senenin Rebiyülevvel ayının 16’ıncı perşembe günü de Edirne’de Sarayı Hümayunun hâs oda köşkünde, belli başlı ulemadan mürekkep olmak üzere bir meclis toplanmıştı. Bu mecliste, yeni Şeyhülislâm Minkârizade Yahya Efendi, Sabık Şeyhülislâm Padişah Şeyhi Vanî Efendi, Rumeli Kazaskeri Abdurrahim Efendi, Anadolu Kazaskeri Feyzullah Efendi ile Sadaret Kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da vardı. Padişah Dördüncü Sultan Mehmed’in bulunduğu odanın kapısına da, sedef işlemeli bir paravan koymuşlardı.

Mustafa Paşa, çavuşbaşıya:

— *Evvel hahamı getürsünler.* Diye emir verdi. Çavuşbaşı da divan duran bostancılara, odabaşına bir işaretle bu emri tekrar etti.

Mustafa Paşanın haham dediği Sabatay Sevi, uzakta değildi. Boğaz Hisar’dan getirilerek, kendisine refakat eden Natan isimindeki kayınbiraderleri ile bostancılarının koğuşuna hapsedilmişti.

Bunun için, bostancı odabaşısı tarafından çarçabuk

alınarak meclisin huzuruna getirildi.

Sabatay, meclisin mehabeti karşısında fena halde afalladı. Bir müddet, şaşkın şaşkın etrafına, duvar ve tavanların yaldızlı nakışlarına baktı. Sonra, gözüne Kara Mustafa Paşa iliştince, onun attığı müthiş şamarı hatırladı. Kendisini derhal toparladı. Ellerini cübbesinin bol yenleri içine sokarak masum bir tavır aldı.

Meclisin ortasına bir halı yaymışlar; onun üzerine bir minder koymuşlardı.

Bütün gözler, Sabatay Sevi'ye çevrilmiştir. O şimdi isticvap edilecek.. Kendisinin Mesih olduğunu buradaki ulema huzurunda ispat edecek.. Buna muktedir olamadığı takdirde, derhal cellâtlara verilecekti.

Meclisin, derin ve mehip(*heybetli*) sükûtu içinde, ortadaki minderi gösteren Merzifonlu Kara Mustafa paşanın azametli ve mütehakkim sesi işitildi:

— *Otur...*

Ve Sabatay, o minderin üzerine diz çöküp oturduktan sonra da, zavallı Mesihî iliklerine kadar titreten o ses, devam etti:

— *Haham! Sen, Mesih'im der imişsin. İmdi, bunu ispat et.*

Sabatay, Merzifonlu'nun bu sözleri üzerine derhal irkildi:

— *Haşa, sultanım... Ben fakir bir hahamım. Ve devletin de sadık reayasındayım... Cemaatten bazılarının sadakasıyla geçinirim. Kendi dinimce ibadetle vakit geçiririm. İzmir'deki garazkâr hahamlar beni çekeme-*

diler. *Bühtan(iftira) ettiler. Padişahımızın merhametine sığınıyorum, dedi.*

Onun bu suretle Mesihlik iddiasından vazgeçmesi, meclisin havasını derhal değiştirdi.

Mustafa Paşa, sağ tarafa eğilerek Şeyhülislâm ile aralarında kısa bir müzakere cereyan etti. Sonra, Şeyhülislâm, Sabatay’a hitap ederek:

— *İmdi, böyle dersin... Bu meclisten sonra, halâsa mecal yoktur. Ya imana gelirsin. Ya, hemen şimdi katlolunursun... Nihayet, Müslüman olursan, inayetlü Padişahımızdan seni şefaât edelim.*

Derdemez, Sabatay’ın aklı başından gitti.

— *Filhâl(hemen), Müslümanlığı kabul ederim.*

Dedikten sonra sağ elini göğsüne koyarak büyük bir huzû ve huşû ile şahadet getirdi. Ve böylece hayatını cellâtların elinden kurtarabildi.

Sabatay Sevi’nin Müslümanlığı Kabul Edişi

Sabatay gibi şöhretli bir şahsiyetin İslamiyet’i kabul etmesi, meclistekilerle beraber, Padişah dördüncü Sultan Mehmed’in hoşuna gitti. Arkasında duran Silahtar Hüseyin Ağadan, hemen bir divit ile kâğıt istedi.

“Mühtediye libası fâhir eksa olunarak bir kese nakit ihsan ettim.”

Diye yazdığı hattı hümayunu, derhal Merzifonluya gönderdi.

Merzifonlunun emriyle Sabatay kaldırılarak, kol-

larına giren çavuşlar vasıtasıyla iç oğlanlar hamamına sevk edildi. Sabatay, kendisiyle beraber gelerek hapisteye bulunan Natan'ı da hamama getirtti. Kendisinin İslamiyet'i kabul ettiğini söyleyerek ona da Müslüman olmayı teklif etti. Natan da bu teklife hiçbir muhalefet göstermedi.

Sabatay ile Natan'ı hamamda güzelce yıkadılar. İkisine de gusül abdesti aldirdılar. Tekrar Merzifonlunun huzuruna götürdüler.

Orada evvelâ bir kürk, onun üstüne de bir hil'atı fâhire giydirdiler. Sonra bir katıra bindirerek kendisine tahsis edilen ikametgâha götürdüler. Orada, Padişahın ihsan ettiği bir kese akçayı da kendisine teslim ettiler.

Sultan Mehmed'in lûtfundan istifade eden yalnız Sabatay değildi. Natan'a da bir miktar akça ihsan edilmiş ve çavuşluk rütbesi verilmişti.

Sabatay ihtida ettiği zaman kendisine Mehmet ve Natan'a da Yakup adı verilmişti. Sabatay isminin önüne bir de Aziz adını ilâve etti. Bu suretle ismi, Aziz Mehmet Efendi şekline girdi.

Halbuki Müslümanlarda göbek adını evvelâ kullanmak âdet olduğu için bu ismin Aziz Mehmet olması lâzım gelirdi. Bazıları onun bu hareketini yeni bir kurnazlığa atfettiler. Ve onun, kendisine Azizlik sıfatını izafe etmek suretiyle daha hâlâ kendisine Mesihlik iddiasından feragat etmemiş olduğuna kanaat getirdiler.

Aziz Mehmet Efendi, artık Edirne'de yerleşmişti. Zevcesi Sara'yı da İzmir'den getirterek onu da ihtida

ettirmiş ve adını Fatma tesmiye(*isimlendirmek*) etmişti.

Artık Edirne’de ihtida hareketleri birbirini takip ediyor; Aziz Mehmet Efendinin tavsiyesiyle oradaki Yahudiler katile katile İslamiyet’i kabul ediyordu.

Edirne Hahambaşısı Angiroslo Kohen telâş içinde idi. bu gidişle bütün cemaat ihtida edecek: Yahudiliğin en kuvvetli merkezlerinden biri sönüp gidecekti.

Haham Kohen gizlice harekete geçti. Şehrin ayak takımından bazılarını para kuvveti ile elde etti. Bunlar, Aziz Mehmet Efendinin ikamet ettiği evin civarında bekliyorlardı. Aziz Mehmet Efendi sokağa çıkar çıkmaz peşine takılıyorlar:

— *Geldi mi?* Diye sabık Mesih ile alay ediyorlardı. Bu hallerden usanan Aziz Mehmet Efendi müsaade alarak Selanik’e gitti. Yanında kayınbiraderi Yakup Çelebi de vardı.

Selanik’teki bir kısım Yahudiler Aziz Mehmet Efendiye uyarak Müslüman oldular. Diğer kısmı ise Müslüman olan bu Yahudilerle şiddetli bir mücadeleye başladılar.

Bu mücadele iki sene sürdü. Bu sebepten dolayı Aziz Mehmet Efendi Adriyatik sahilinde Olgün Kalesi’ne nakledildi. Bu kale içinde Müslüman Arnavutlar oturuyordu. Hepsi de korsanlık yapıyorlardı.

Sabatay Sevi’nin Vazettikleri

Aziz Mehmet Efendi bu kale içinde çok sıkıldı. Nihayet yedi sene sonra 1676 senesinde öldü. Bazı tarihî rivayetlere nazaran Aziz Mehmet Efendi Müslümanlık ile Museviliğin mühim esaslarını birleştirmiştir. Mu-

seviliğın esasđ olan 10 emre 8 emir daha ilâve etmiştir.

Aziz Mehmet Efendinin şeriatı ahkâmına göre; ana babaya hürmet edilecek, kimsenin hayatına kasdedilmeyecek, zina işlenmeyecek, yalancı şahitlik edilmeyecek, komşunun malına, kızına, karısına kötü gözle bakılmıyacak, tütün, içki vesaireden içtinap edilecek, ramazan ayında oruç tutulacak, hacca gidilecek, zekât verilecek ve cemaatin düşkünlerine muhakkak yardım edilecek, beş vakit namaz kılınacak, buna imkân olmazsa cuma ve bayram namazları katiyen kaçırılmayacak, ölüler gasledilerek ayrı bir mezarlığa gömülerek mevlit okutulacak, cemaatten gayrisıyla evlenilmeyecek, cemaatin esrarı saklanacak, gayri meşru ticaret yapılmıyacak, namus meselesi mevzuubahis olmadıkça talâk(*boşanma*) şiddetle yasak edilmiştir.

Görölüyor ki Aziz Mehmet Efendi yeni bir dine mezhep icat etmemiştir. O, Musevi ve İslâm dini arasında Protestanlık gibi bir yenilik vücuda getirmek istemiştir.

Sabatay Sevi'nin Ölümünden Sonra Dönmeler

Aziz Mehmet Efendinin vefatından sonra kabilesi, kayınbiraderi Yakup Çelebi'nin etrafında toplanarak Selanik'te ayrı bir cemaat halinde yaşadılar. Fakat Selanik'teki diğer Yahudiler, Dönmeler adını verdikleri bu zümreyi Müslümanlık kisvesi altında Yahudilikle itham ediyorlar ve her zaman onlarla mücadele ediyorlardı.

Bu mücadelelerden bıkan yirmi beş hanelik bir kısmı İzmir'e hicret ettiler. Selanik'te üç yüz hanelik bir

cemaat kalmıştı. Bunların kadınları tesettüre son derece riayet ediyorlardı.

Erkekleri ise, bütün vakit namazlarını şehrin en büyük camilerinde kılıyorlar. Böylece Müslümanlar arasında, dönmeler aleyhindeki fena telakkileri ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. Hatta içlerinde Kâdiri Rufâî, Nakşî gibi koyu Müslümanların sâlik oldukları(*girdikleri*) tariklere intisap edenler bile vardı.

Yakup Çelebi'nin riyaset ettiği idare meclisi, mühim bir karar vermişti.

Kabile halkından hiçbir, kabile haricinden kimselerle evlenemeyecekti. Bu karara da başlıca iki düşünce sebebiyet vermişti, biri Aziz Mehmed Efendinin kabile halkının haricinde kalan yabancılarla ihtilât olunmayacak diye tavsiyesi ikincisi de mal meselesi idi. Yabancılarla evlenecek olan bir dönme vefat ettiği takdirde, onun mirasına yabancılarda iştirak edecek böylece mallar bölünecekti.

Sabatay Sevi'nin Ölümünden Sonra Dünya Yahudileri

Sabık Mesih'in bu suretle Olgün'de vefat etmesi Türkler üzerinde hiçbir tesir husule getirmemişti. Hatta bir Yahudi'nin Mesihlik iddiasına kalkışmasına da, pek o kadar fazla ehemmiyet verilmemişti. Ve bu hâdise, bir müddet sonra unutulup gitmişti.

Yahudiler, yine eskisi gibi dini ve içtimaî hürriyetlerini muhafaza ediyorlardı. Memleketin en kârlı ticaret

işleriyle uğraşıyorlar, refah ve saadet içinde yaşıyorlardı.

İlk defa olarak takriben 1894 senesine doğru ortaya garip bir fikir atıldı. Bunda, bütün dünya Yahudileri gibi; Türkiye Yahudilerini de alâkadar eden bir cazibe vardı.

Bu karara göre, Bağdat'tan Antep'e kadar imtidat eden(*uzayan*) Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki elli beş bin iki yüz mil murabbındaki(*bir ölçü birimi*) arazi Osmanlı Hükümetinden satın alınacak; imar olunacak, Rusya ve Romanya'da zulüm ve işkence altında yaşayan Yahudiler buraya naklolunarak bir Yahudi vatani kurulacaktır.

Rusya'da altı milyon ve Romanya'da da dört yüz bin kadar Yahudi vardır. Bunların, hayat ve istikballeri, ancak bu suretle kurtarılacaktır.

Yine o esnada, meşhur Yahudi zenginlerinden Roçheld tarafından da buna benzer bir teşebbüse girişilmişti. Osmanlı hükümetine müracaat olunarak Filistin civarında büyük bir arazi satın alınacak; Dünyanın her tarafına perakende bir halde serpilmiş ve bilhassa Rusya ve Romanya'da maruz kaldıkları mezalim dolayısıyla perişan bir hale gelmiş olan Yahudiler oraya yerleştirilecekti.

Bu teşebbüs de bir müddet sonra unutulup gitti.

SULTAN ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE YAHUDİLER

Bir müddet sonra, Siyonist cemiyetine mensup bir heyet, Trablusgarp'a gelerek, vali ve kumandan Recep Paşaya müracaat etti. Vilâyetin bomboş arazisini imar ederek oraya Yahudi muhacirlerinin iskânı için vali ile müzakereye girişti.

Teklif, Recep Paşaya cazip geldiği için, meseleyi Babıâli'ye bildirdi. Diğer taraftan da arazinin ve iklimin tabiatını tetkik için Trablusgarp'a bir Yahudi heyeti geldi. İstanbul, müspet ve menfi bir cevap vermeden, heyet, tetkikatını bitirdi. Verdikleri rapora nazaran, araziye ziraata kabiliyetli görmemişlerdi. Bunun üzerine, bu mesele de akametle neticelendi.

Sultan Hamid iskat edilerek(*tahttan indirilerek*) Selanik'teki Alâtini Köşkü'ne hapsedildiği zaman, muhafızlığına Topçu Binbaşı Rasim Bey ve hususî tabipliğine de, Doktor Atıf Bey tayin edilmişlerdi. Ve her ikisi de Sultan Hamid'in kendilerine naklettiği bazı mühim meseleleri kaydetmişlerdi.

Atıf Bey'in notları arasında, Yahudilere ait mühim bir fıkra münderiçtir(*kayıtlıdır*). Bu fıkrada, İngiltere Yahudilerinden bahseden Sultan Hamid, sözü Türkiye Yahudilerine intikal ettirmiş ve şu sözleri söylemiştir:

— ... *bizdeki diğer milletler gibi, Musevilerin de gizli emelleri vardır. Onlar da Yafa ve Kudüs cihetlerine yerleşmek, kendilerine bir merkez teşkil etmek istiyorlar... Bir tarihte bana müracaat ettiler. Viyana'da çıkan Naya Fraya Preste gazetesinin sermuharriri(başyazarı), bir Yahudi idi. Âlim bir adamdı. Bütün zengin Yahudiler, bu adamı murahhas olarak bana yollamışlardı. Yafa ve Kudüs havalisinde büyük bir arazi satın almak istediler. Buna mukabil de, devletin bütün borçlarını kâmilen(tamamen) ödeyeceklerini vâdettiler... Düşündüm. Fena bir fikir değil... Şayet bir gün olup da hükümet bu borçları tesviye edemezse, devletin maliyesi ecnebî murakabesi altına girer ve bu da, maazallah büyük bir tehlike teşkil eder... Pekâlâ, dedim. Ben de bazı teklifler dermeyan ettim... Lâkin bu esnada o adam öldü. Arkasından da inkılâp zuhur etti. İş de öylece kaldı.*

Atıf Bey, Kudüs'te menfaatleri olan devletlerin bu işe razı olup olmayacaklarını soruyor. Sultan Hamid de gülerek, şu cevabı veriyor:

— *Para kuvveti, her şeyi yapar. Yahudiler de hemen o anda bir hükümet teşkil edecek değiller ya? Bu, bir mukaddeme olacaktı. Evvelâ yerleşecekler, oraları imar edecekler, her taraftan birçok Yahudi celbederek(çekerek) millî mevcudiyetlerini orada teksif eyleyecekler(yoğunlaştıracaklar)... Günün birinde de hükümetlerini ilân edivereceklerdi... Malûm ya. Gaye denilen bir şey vardır. Bugün başlanır, bin senede ikmal edilir...*

SİYONİZM

Hariçten gelen bu Siyonist cereyanına, bir müddet Türk Yahudileri alâka göstermediler. Belki de, Milat'tan yirmi üç asır evvel tarihe karışan bir hükûmetin, yeniden hayat bulmasına ihtimal vermediler.

Mukadderatlarını Türklerin mukadderatından ayırmak istemediler. Hatta mutlakiyet idaresini devirmek için çalışan Türk münevverlerine yardım ettiler. Meşrutiyet'in ilânı sıralarında Selanik'te teşekkül eden İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânının mensup oldukları Mason localarında içtimalarına müsaade gösterdiler.

1327(1909) senesinde İsviçre'nin Bal şehrinde içtima eden Siyonist Kongresinin Reisi Mösyö Volkon tarafından irat edilen nutukta, bütün dünya millet ve hükümetlerinin Yahudilere karşı göstermiş oldukları emniyetsizlikten bahsedilirken, bilhassa şu sözleri söylemişti: *"Rusya'daki Museviler hakkında reva görülen mezalim ve itisaf(haksızlık), günden güne*

tahammülfersa(dayanılamayacak) bir raddeye gelmektedir. Romanya Hükümeti, Romanya'daki Musevileri bütün hukuku siyasiye ve medeniyetlerinden mahrum bırakıyor. Diğer bazı memleketlerde, Musevilere karşı bir takım efkârı batıla besleniyor. Musevilere karşı hakikî bir nefret gösteriliyor. Yegâne ümidimiz, Türkiye'dedir. Bir gün olup da ahvalimizde bir salâh eseri görülecek olursa, bunun Türkiye sayesinde olacağına şüphe yoktur."

Türkiye Yahudileri o tarihte Siyonizm cereyanlarından uzak yaşıyorlardı. Hatta içlerinde, bu cereyanın aleyhinde bulunanlar bile vardı.

— Türkiye, iktisat noktasından asırlarca ihmal edilmiştir... Büyük bir tabiat zenginliğine malik olan bu koca memleket, hariçten gelecek ve nâfi(faydalı) bir unsur teşkil edecek muhacirlere muhtaçtır. Türkiye için, melcesiz(yurtsuz) Museviler kadar faydalı unsur olamaz, diye bağırıyorlardı.

Türkiye Yahudileri, daima siyasetten uzak yaşamışlardır. Ve sadece iktisadi hayatta, şahsî menfaatleri peşinde koşmuşlardır.

Birinci Cihan Harbi'nde, Suriye cephesinde bir takım Yahudilerin düşmanlar hesabına casusluk ettikleri divanı harp kayıtlarıyla sabit olmakla beraber, Yahudiler Türk vatanına daima sadakat ve Türklere karşı da her zaman samimiyet göstermişlerdir.

EK

YAHUDİ YURDU MESELESİ

Sultan Selim II, şehzadelik devrinde ve Kütahya valiliğinde iken sarayında, Küba adası melezlerine benzeyen garip bir adam türemiştir. Bu, Yasef Nasi adı verilen Musevi idi. Kendisi, şarap ve elmas mütehasısı olduğunu iddia ediyordu. Fakat onun düpedüz bir saray dalkavuşu olduğu rivayet ediliyordu.

Muhakkak olan bir şey varsa, bu adam, İspanya'dan tardolunan kovulan Musevilerdendi. Ailesi ile beraber, Portekiz'e yerleşmiş ve zahiren Hristiyanlığı kabul ederek kendisine Don Mikez adını vermişti. Zeki ve maceraperestti. Dindar ve milliyetperverdi. Hayatını kurtarmak için giydiği Hristiyan libasını, bir an evvel çıkarıp atmak için fırsat arıyordu. İspanya'dan kovulan Musevilerin Türk diyarında rahat ve emniyet içinde yaşadıklarını duyar duymaz, kardeşini yanına alarak İstanbul'a koştu.

Don Mikez, o zaman pek gençti. Bakır renkli olmasına rağmen güzel bir erkekti. Şimdi Mısır Çarşısının bulunduğu yerdeki Musevi mahallesine yerleşti. Ecdadının dinine dönerek adını Yasef Nasi'ye tebdil etti. Zengin bir Musevi dilberi ile evlendi. Böylece vaziyeti düzelttikten sonra kendisine bir kazanç yolu bulmak için gözlerini muhite çevirdi.

Saltanat makamında I. Sultan Süleyman bulunuyordu. Bu büyük hükümdarın oğlu, Kütahya Valisi Şehzade Selim'in de şarap ve elmas meraklısı olduğu rivayet ediliyordu.

Nasi, hiç tereddüt etmeden, doğruca Kütahya'ya gitti. Kendisini, bir şarap ve elmas mütehassısı olarak şehzadeye takdim etti. Beraber götürdüğü şaraplar o kadar nefisti ki, zevkine düşkün şehzade, onun ihtisasından istifade etmek için, sarayında kendisine derhal bir yer verdi.

Nasi, şarabından ziyade zekasıyla şehzadeyi mest etti. Kısa bir zamanda veliahdın has nedimleri arasına girdi ve kısa bir zaman sonra şehzade II inci Selim unvanıyla tahta çıkar çıkmaz, Nasi de onunla beraber, İstanbul'da ki Topkapı Sarayı'na yerleşti.

Sultanın gözdesi, şahane bir hayat yaşıyordu. Vezirlerin debdebe azametini bile pek sönük bırakıyordu. Artık o, atılacağı maceranın mevzuunu bulmuştu. Padişahın kendisine beslediği teveccüh ve muhabbetten istifade ederek, bir "Yahudi Yurdu" kurmayı ve Hıristiyanların hakareti altında sefil ve perişan yaşayan dindeşlerini oraya toplamayı düşünüyordu. Bu düşünce-

sini tahakkuk ettirdiği takdirde, güya hem dini ve milli bir hayır işleyecekti, hem de onların başına geçerek, eski Beni İsrail hükümdarları gibi saltanat sürecekti.

Nasi, bu hayalini hakikate tebdil etmek için padişahın zaafından istifade ediyordu:

-Şevketpenah! Hayatta, insanları memnun eden iki şey vardır. Biri şarap, diğeri altın, bunların en halisi de, ancak Kıbrıs adasında bulunur.

2. Selim, Nasi'nin bilhassa getirdiği Kıbrıs şarabını içerken sevgili nedimine hak veriyor; Kıbrıs adasını fethederek oranın şarap ve altınlarına sahip olmayı düşünerek:

- Nasi, eğer bu arzum tahakkuk ederse, sen Kıbrıs kralı olacaksın diyordu.

Padişah, bu cömertliğin eserini daha evvel göstertmek istemişti. Kıbrıs fethine hazırlıklar yapılırken Akdeniz'in on iki büyük adasının Dukalığını Nasi'ye verdi.

Artık, Nasi'nin hayalleri hakikat olmak istidadını göstermişti. Kendisi adaların Dukalığını kazandığı gibi Kıbrıs Adası'nın fethi hazırlıklarına da girişilmişti.

Nasi zekâsını işletti. Osmanlı Donanmasına kolayca zaferler kazandırmak için planlar tertip etti. Venedik limanına adamlar gönderdi. Düşman donanma ve cephanesini ateşletti.

Nihayet harp başladı ve zafer alametleri de belirdi. Nasi; büyük bir sevinç içinde davet mektupları yazarak her taraftaki Musevilere gönderdi. Oraları yeni yurda

davet etti. Fakat karşısına birden bire taassup dikildi:

“Hayır! Bizim ‘Arzı mevûd’umuz var! Oradan başka yere yerleşemeyiz!”

Bu cevap üzerine, Yasef Nasi'nin planı da suya düşüverdi.

3. Sultan Murat devrinde Museviler, sarayda pek çok rağbet kazanmışlardı. Padişahı eğlendiren bu zümre arasında Cuhud Cüce isminde biri vardı. Bu cüce, diğerleri gibi adi bir maskara değildi. Zeka ve sevimliliği ile padişahın “nedim”leri arasına girmişti. Bu da Nasi gibi kendince dindar ve milliyetperverdi. Nitekim onun suya düşen planını ihya etmek istedi. O da Kıbrıs adasında bir Yahudi yurdu tesisi için gayretler sarf etti. Onun karşısına da saray erkânı ile devlet ricalinin mukavemeti dikildi. Yine, bir yurt tesisine imkân görülemedi.

Üçüncü teşebbüs, II. Sultan Hamid zamanında vukua geldi. Avrupa’da Siyonist Kongresine müteakip, Viyana’da intişar eden Naya Fraya Preset gazetesinin başmuhabiri geldi, Sultan Hamid’den bir mülakat talep etti. Musevilerin “Arzı Mevûd” a yerleşmeleri için müsaade istedi.

Sultan Hamid Musevilerin fikrini iyice anlamak için, gazeteciyi ürkütmedi. Onu dikkatle dinledi. Hatta pazarlığa bile girişti. Sonra:

- Bu nazik bir meseledir. Ben, vaziyeti iyice tetkik edeyim. Bir kere de Arapların fikrini öğreneyim, size cevap vereyim.

Dedi. Fakat buna lüzum bile görmedi.

Son teşebbüsler, Meşrutiyet devrinde vukua gelmişti... İttihat ve Terakki Cemiyetinin Selanik'te ilk teşekkül ettiği zaman, ittihatçılara bazı yardımda bulunan Mason Museviler hizmetlerinin mükâfatı olmak üzere bu yurt meselesini tazelemişler; bunun tahakkuku için Metr Salem ve Emanuel Karasu gibi Musevi büyükleri teşebbüslere girmişlerdi. Fakat bu teşebbüsler de hiçbir netice vermedi.

Kıbrıs Adası Musevilere az mı gelirdi, çok mu gelirdi? Bunu bilmiyorum. Ancak, Yasef Nasi'nin kaçırdığı fırsatın "Arzı Mevûd" üzerinde daha birçok hadiseler ve belki de kanlı hailelere sebep olacağını düşünürken şöyle diyorum.

"Allah kimseyi yurtsuz bırakmasın!"

ZİYA ŞAKİR HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ

1300'de(1883) Sultanahmet'te doğan Ziya Şakir, İstanbul, Bursa ve Halep'teki çeşitli okullarda eğitim almıştır. Daha 15-16 yaşlarında iken İrtika mecmuasında yayınlanan yazıları ile takdir toplamıştır. Dönemin yasaklamaları neticesinde takma isimler kullanarak pek çok dergi ve gazetede yazılarını yayınlamış, Hanımlara Mahsus Gazete, Çocuklara Mahsus Gazete ve Terakki Gazetelerinin başyazarlığını yapmıştır. Cemiyeti İnkılabiye ile İttihat ve Terakki cemiyetlerine katılmıştır.

Genç Türk gazetesinde Dâhiliye Nazırı Talat Beyi hedef alan açık bir mektup yayınlayarak Paşayı keskin bir dille eleştirmiş ve istifaya davet etmiştir. Hemen akabinde cezalandırılacağı endişesi ile Mısır'a giden Ziya Şakir, burada sanatkârlar ile tanışmıştır. Şark'a yönelik(*Sultanın Gözdesi*) isimli bir senaryo yazmış, İskenderiye'ye geçerek İtalyan sinema şirketi ile anlaşmıştır. Napoli'ye giden Ziya Şakir İtalyanların Trablusgarp'a saldırımları üzerine film çekemiyerek İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da mahkeme edilerek Sinop'a sürülmüş, Talat Paşa'nın ikinci nazırlığında affedilerek İstanbul'a getirtilmiştir. Talat Paşa tarafından memuriyet teklif edilmişse de Ziya Şakir memuriyeti kabul etmemiştir. Bunun üzerine Talat Paşa Süleyman Nazif'in çıkartmakta olduğu Hak gazetesinde çalışmasını tavsiye etmiştir.

Balkan Harbi başladığında gönüllü asker olmuş ve Edirne muhasarasının bütün zorluklarını ve mahrumiyetlerini yaşamıştır. Siperlerde nöbet değişikliklerinde gazeteye yazılar yazmış, O dönemde tuttuğu notlardan daha sonra “Meçhul Asker”, “Edirne Müdafası” eserlerini oluşturmuştur.

Edirne’de yaralanıp esir düşen ve daha sonra firar ederek İstanbul’a dönen Ziya Şakir, Talat Paşanın yönlendirmesi ile Bursa’ya giderek Ertuğrul gazetesinin başyazarlık görevini yürütmüştür. Padişah Vahdettin döneminde İttihatçıların takibatından O da nasibini almış ve muhtelif maceralar yaşamıştır. Müdafaa-yı Hukuk cemiyetinde görev alarak Milli Mücadeleye iştirak etmiştir. Memuriyet görevi ile gittiği Sivas’ta, memuriyet hayatından hoşlanmadığı için kısa sürede istifa etmiş ve bir süre avukatlık yapmıştır. Sivas Sana-yi Mektep müdürlüğü görevini yürütmüş ve o dönem aldığı desteklerle bu okulu, numune bir okul haline getirmiştir. Daha sonra Amerikan Cester grubunun Samsun-Sivas demiryolu projesinde görev almıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile İstanbul’a dönmüştür. İnhisar İdaresince verilen görev gereği Diyarbakır’a oradan da Maraş’a gitmiş ancak buralarda uzun süreli kalamayarak İstanbul’a tekrar dönüş yapmıştır. Bu dönüş onun yazın alanındaki önemli dönüm noktası olmuştur, Ziya Şakir artık yazarak hayatını kazanmaya başlamıştır. 22 Kasım 1929 tarihinden itibaren “Meçhul Asker” Vakıf gazetesinde, sonrasında Ermeni vakalarını anlatan “Kan Dalgası” Son Posta gazetesinde, “Bektaşılık” Yeni Gün gazetesinde yayınlanmış ve Ziya Şa-

kir bu üç tefrika ile hem İstanbul hem de Anadolu'da gazetelerinde tanınan, bilinen, aranan ve tefrika siparişleri verilen önemli ve tarafsız ve güvenilir biri haline gelmiştir. Ziya Şakir adıyla yazdığı tefrikaların yanı sıra A.R, Z. Melek, Bahtiyar Fenkligil imzasıyla veya isimsiz pek çok eser vücuda getirmiş, bıkmadan usanmadan tarihi kaynaklardan aldığı ilhamlarla büyük eserler oluşturmıştır.

İlginçtir ki O, bu eserleri “O gün okunmasından ziyade, istikbal tarihine naçiz bir yardım olur ümidiyle” yazmıştır. Ziya Şakir 1930'lardan 1960'lara kadar en çok okunan yazarlardan biri olup muhtelif gazetelerde bine yakın tarihi makalesi yayınlanmıştır. Özellikle din ve İslam tarihine yönelik on senelik uzun bir araştırma sonucunda Hz. Muhammed(S.A.V) ve İslam dünyası ile ilgili birbirinden kıymetli eserlerinin her biri kendine has dil, üslup, akıcılığıyla zamanında çok büyük ilgi ve iltifat görmüştür. Çocukluğunda misafir edildiği Yıldız Sarayını ve İkinci Abdülhamit'in, özel yaşamını, hususi özelliklerini, kendisine ulaştırılmış özel yazı ve hatıratları kullanarak ve yaşayan insanlarla bizzat görüşerek “Abdülhamid'in Son Günleri” adlı tefrikalarda anlatmıştır. Bu konuyu en geniş, en tutarlı, en tarafsız etraflıca anlatan yazarlardan biridir. Abdülhamid ile ilgili tefrikalar yayınlandığında olay kahramanlarının büyük çoğunluğu sağ olduğunun hatırlanması eserlerinin önemimin anlaşılması açısından önemlidir.

Yine aynı döneme ait pek çok dosyayı, defterleri, el yazılarını, yüzlerce belgeyi, yurtdışından Çin'den,

Hindistan'dan gönderilen vesikaları birleştirerek oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluşunu, büyümesini ve yıkılışını anlatan 839 tefrikadan oluşan 5 bölümlük eseri kitap olarak yayınlanmayı beklemektedir.

“Bir Haremağasının Anıları” için Yıldız Sarayı altında geçen ve şimdiye kadar kimsenin öğrenmemiş olduğu hadiseleri muhtelif belge bilgi ve hatıratan yararlanarak bu bilgilerin toplamını anlattığını belirten Ziya Şakir *“Bu eserim öyle bir eser olacak ki. Bundan sonra Yıldız ve Abdülhamit hakkında başka eser yazılmıyacak. Çünkü bilinmeyen bir taraf bırakmıyacağım. Abdülhamit devrinin en doğru bir saray tarihi olacak”* diyecek kadar kendi eseri üzerinde iddialıdır.

Selim Tevfik'in Ziya Şakir ile yaptığı röportajda ise *“Tarihe dil uzatanların gafletlerinden birisi de hükümlerinde çok acul ve zalim davranışlarıdır. Gözlerini, tarihe mal olmuş eşhasın sade fena taraflarına dikerler. Benim eserim tarih denilen madalyanın ters tarafını gösterecektir... Okuyucularımdan rica ederim. Beni tenkit etsinler, yanlış noktaları düzeltsinler, eksik tarafları bildirsinler ki eser kitap haline girerken, o devrin mükemmel ve kusursuz bir tarihi halini alabilsin.... Bugüne kadar aldığım yüzlerce mektup içinde, taltiften, tebrikten başka tek satır yoktu. Bundan duyduğum iftihardır ki o esere verdiğim bütün emeklerin yorgunluklarını unutturmuştur. Ve bugün, bu teveccühü kaybetmemek için, elimden gelse yazılarımı değil, öksürüklerimi bile vesaike istinat ettireceğim...”* diyerek kendi eserler için ne kadar titizlikle çalışma sürdürdüğünü

ve elindeki belgelerin çok kuvvetli olduğunu kuvvetlice vurgulamıştır.

Senaryo yazarlığında iddialı olan Ziya Şakir'in filme alınmış "Çanakkale Geçilmez", "Allah'ın Cenneti", "Ebedi Meşale", "Beyaz Esire" eserlerinin yanı sıra "Nasrettin Hoca", "Hatay Yıldızı", "Atatürk'ün Çocukları", "Ruhlar Mucizesi", "Sarı Kurdele" gibi henüz filme çekilmemiş senaryoları da mevcuttur. Çok farklı konularda 300'ü aşan eser bırakan Ziya Şakir 22 Aralık 1959'da vefat etti. Rahmetle anıyoruz.

Elinizdeki eser Türkiye Yahudilerini derli toplu anlatan önemli eserlerden biri olması yönüyle çok önemlidir. Ziya Şakir kaleme aldığı Yahudi Yurdu Me-selesi adlı yazısında son cümlesi "Allah kimseyi yersiz yurtsuz bırakmasın" olmuştur. Yaratılanı Yaratandan ötürü seven Ziya Şakir'in bu temennilerini biz bugün, İsraililerin Filistinliler için söylemesini bekliyoruz.

Eserlerinden Bazıları:

Abdülhamid'in Son Günleri, Sultan Hamid ve Mikado, 1897 Yunan Harbi, Bir Haremağasının Anıları vb. Sultan Hamid'in hayatına ait eserler

İttihad ve Terakki Nasıl Doğdu? Nasıl Yaşadı? Nasıl Öldü? (5 kısım)

Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver ve Cemal Paşa

Meçhul Asker, Kan Dalgası, Hilâl ve Zambak, Poyraz Ali, Esmer Gül, Ölüm Mangası, Hatice Sultan vb. tarihi romanlar

Fatih İstanbul'u Nasıl Aldı?

Türkler Karşısında, Napolyon

Timurlenk ve Üç Boz Atlı

Atatürk Hayatı ve İnkılâpları

Hazreti Muhammed, Hazreti Ali, Hazreti Fatıma, Hazreti Hatice ve Hazreti Hamza'nın hayatlarını anlatan eserler

Hazreti Mevlana, Nasrettin Hoca, Ömer Hayyam, Sadullah ağa, Cinci Hoca, Molla Fenari, Şeyh Şamil, Nuri Demirağ, Celal Bayar gibi tarihe mal olmuş kişilerin hayatları

Haliç ve Eyüp Sultan, Mezhepler Tarihi, Bektaşılık ve Bektaşî Fıkraları

Gâvur Mehmet'in maceraları (Karayürek çetesi, Yedi Aşıklar Şirketi, Cibali zindanları vb. zabıta romanları)

Sahibinin Sesi, Bir Tangonun Romanı, Beyaz Kelebek, Tövbe, Aşk Hasreti vb. aşk hikayeleri

Ramazan sohbetleri, Büyük Doğu vb. mecmualarda çıkan makaleler